

www.e-rara.ch

**Omnium operum divi Eusebii Hieronymi Stridonensis Tomus
primus[-nonus]**

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Apud inclytam Basileam, [1516]

Universitätsbibliothek Basel

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-150989>

[In epistolam ad Romanos]

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

PROEMIVM COMMENTARIORVM IN EPISTOLAS DIVI PAVLI

ITERIS tuis cursim mihi allatis, & laboribus & curis in sacris codicibus desu-
dare me cogis, iam mihi senescēte corpore, & uirib⁹ lassescētib⁹ Heliodore sancte:
idq; in epistolis beati Pauli apostoli: quæ & sciētia prædicatoris & lima iusticiæ tā
magnæ & prædicando & docendo testimonio spiritus sancti prolata atq; dilatare
sunt, ut cōparare aut cōæquare ueteri testamento & euangelicæ doctrinæ non dubitemus: ipse
em̄ reuelante sibi spūs sancto cognouit, dū se raptū esse usq; ad tertiū cœlū in corpore aut extra
corpus asserit: hoc est usq; ad tertiam legem ueteris nouiq; testamenti. In corpore aut extra
corpus: id est neq; per legem naturæ, neq; per legem literæ, sed per spiritum sanctum ei, omni-
bus apostolis minimo, nouissime datum per Iesum Christum dominū nostrū, per quem habe-
mus accessum in gratia ista, in qua & stamus & gloriamur. Nos uero simpliciter exposuisse bre-
uibusq; sermonibus comperies. Eius nempe epistolæ magnificentius ab omnibus sapientibus
& interpretantur & prædicantur.

COMMENTARIA IN EPISTOLAM
PAULI AD ROMANOS

Paulus. Quærimus quare Paulus scribat
cum saulus antea sit uocatus: Qd ex mo-
re sanctorū fecisse credendū est: qui in uir-

tus, scdm qd prædixerat Esaias. **b** De filio suo. Multi
filij gratia, hic natura: cuius etiam in carne natiuitas dissi-
milis ceteris inuenitur, eo quod ex uirgine natus est.

Esa. 7. c

i Qui factus est ei ex semine dauid. Factus per spiritū
sanctum. **k** Scdm carnem. Addendo scdm carnem,

& Fotinum excludit
& Arriū. Si em̄ scdm
carnē fact⁹ est: scdm
uerbi utiq; substan-
tiam fact⁹ non est.

l Qui prædestinatus
est filius dei in uirtute.
Dicendo: in uirtute,
ostendit nō solitū hu-
manæ naturæ esse cō-
ceptū, sed absq; uirili
semine ex uirgine p-
creatū. Inferēdo autē
m̄ scdm spiritum
sanctificationis. Ostēdit
creatorem suū spiritū
sanctum. Item ut sit
in omnibus ipse pri-
matum tenens, scdm
spiritum sanctificatio-
nis prædestinatus, ut
prior omib⁹ incorru-
ptibilitatis uirtute sur-

D

mutato noīe sunt uo-
cati, ut essent etiā ipso
noīe noui: ut Abrahā
& Sara & Cephas.

Aliter. Paulus. Sicut
aliorū sanctorū tam
in ueteri q̄ in nouo te-
stamento: id est abrahā
& Petri & cetero-
rum, pfectu & incre-
mento meritorū mu-
tata sunt nomia: ita &
Paulus in gratia, pfi-
ciens nomen sibi ipse
mutauit. **b** Seru⁹
iesu christi. A seruo cōe-
pit, exemplum nobis
humilitatis ostendēs:
quali imitator eius q̄
exinanīuit seipm̄ for-

Paulus seruus iesu chri-
sti uocat⁹ apostolus, segregat⁹ in
euangelium dei: qd ante promise-
rat per prophetas suos in scripturis
sanctis de filio suo, qui factus est ei
ex semine dauid scdm carnem: qui
prædestinat⁹ est filius dei in uirtute, scdm spiritū san-
ctificationis. Ex resurrectione mortuorum iesu christi,
domini nostri. Per quem accepimus gratiam & aposto-
latum: ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro
nōmine eius: in quibus estis & uos uocati iesu christi
omnibus qui sunt romæ dilectis dei uocatis sanctis.
Gratia uobis & pax a deo patre & domino nostro iesu
christo.

geret & uiam resurrectionis dei filijs aperiret. De qui-
bus ipse dicit: Quia filij dei cum sint filij resurrectio-
nis. **n** Ex resurrectione mortuorum iesu christi domini
nostri. Non omniū resurgentium, sed ad christum perti-
nentium. In ipso christo resurrectionis forma est. **o** Per
quem accepimus gratiam & apostolatū. Gratiam in baptis-
mo. Apostolatū, quando a spiritu sancto directus est.
Apostolus em̄ græce latine missus dicitur. Item recto or-
dine, accepta gratia, honorem apostolatus meruisse se di-
cit. **p** Ad obediendum fidei. Ostendit euangelij gratiā
obedientibus prædicandā. **q** In omnibus gentibus.
Apostolatū accepit, ut iam non legi, sed fidei obedirēt.
r Pro nomine eius. Vice nominis ei⁹ fungimur, ut ipse
ait: Sicut misit me pater & ego mitto uos. Et iterum: Qui
uos recipit, me recipit. **s** In quibus estis & uos uocati
iesu christi. Et in uobis: id est Romanis apostolatū ac-
cepimus. **t** Omnibus qui sunt romæ dilectis dei. Hoc
est omnibus credentibus, quos æqualiter diligit deus si-
ne acceptione personæ iudæi uel græci. **v** Vocatis
sanctis. Sanctis uocatione dei, non meritis facti. Item id-
circo dicit, sanctis, quoniam gratiam spiritus sancti habē-
tibus prædicabat. **x** Gratia uobis & pax a deo patre
& domino nostro iesu christo. Talis est ubiq; saluatio eius,
ut & commemoret in nobis beneficia dei, & optet in no-
bis integra

Ioē. 6. f
Matth. 10. d

Gal. 2. d

Act. 13. a

mam serui accipiens, & humiliāuit seipsum, factus obe-
diens usq; ad mortem: propter qd & deus illum exalta-
uit: & hic per fidele primum seruitium meruit aposto-
latū. Item nō scdm timorē, sed scdm dilectionē: sicut ipse
dicit: Viuo autem iam nō ego, uiuit uero in me christus.
c Vocatus apostolus. Iam in præsentia ad hoc uocatus
ut esset ap̄lus. Itē ostēdit nō solū uocatū se ad apostolatū
gratiā: sed & segregatū in prædicationē gentiū, ut ipse me-
morat. Nos in gētib⁹, ipsi aut in circūcisione. Vocat⁹ ergo
a christo ad apostolatū: segregatus autē in prædicationē
gentiū: ut ostēdat unā esse substantiā patris & filij & spūs
sancti. **d** Segregatus. Sicut in actibus apostolorū spi-
ritus sanctus dicit: Segregate mihi barnabā & paulum in
opus ad qd elegi eos. **e** In euangelij dei. Euangelij,
latine bona annūciatio dicitur: natiuitatis scilicet christi,
passionis & resurrectionis & in cœlū ascensionis. **f** Qd
ante promiserat p prophetas suos. Ostendit se christū nō
aliū prædicare, q̄ cum cuius euāgelij ppheta ab hieru-
salē promiserat esse uenturū. **g** In scripturis sanctis.
Ipsos asserit dei prophetas esse & illas scripturas sanctas
quæ de christo ante cecinerūt. Verū totus hic locus cōtra
manichæos facit, ubi dicit, qd euāgelij ante sit pmissum
& p prophetas dei & in sanctis scripturis, & qd christus
scdm carnē ex dauid stirpe, id est de Maria uirgine sit, crea-

Commen.

G bis integra permanere: quia & gratis nobis peccata dimissa sunt, & reconciliati sumus deo per mortem filii eius. Comonet etiam pacificos esse debere, unam eandem gratiam consecutos.

a **¶** Primum quidem gratias ago deo meo. Natura, deus omnium est: merito & uoluntate, paucorum: ut deus Abraham: secundum quod hic suum nominat deum. **b** **¶** Per Iesum Christum pro omnibus uobis. Hoc est, non pro iudeis solum. **c** **¶** Quia fides uestra annuntiatur in uniuerso mundo. Ostendit quod Romani non fides omnibus ecclesijs cognita sit: Vel certe quod eadem fides quam Romani tenent, in uniuerso mundo ab apostolis predicetur. Item prudenter laudat, ut prouocet ad perfectum: Siue quia omni mundo mirum fuit Romanos credidisse, qui idolorum nimia fuerant cultura possessi, ita ut omnium gentium deos quas uicerant deseruirent. Sed & simpliciter eorum fidem laudasse credendum est, cuius nunc deuotio demonstratur.

H **¶** Testis enim mihi est deus cui seruis in spiritu meo in euangelio filii eius. Hoc est, in toto corde meo & prompta deuotione mea deseruis. Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo. Siue uerbum hic spiritum nominauit, ut est illud: Verbo domini caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. **e** **¶** Quod sine intermissione memoriam uestri facio semper in orationibus meis. Hic ostendit se omnia ex dilectione dicturum, ut liberius audiat: & dat exemplum sine intermissione orandi. **f** **¶** Obsecrans. Qua liberatione ad uos quandoque perueniam in uoluntate dei. Aliter enim prosperum iter non habeo, nisi me uoluntas dei quae omnia nouit illuc direxerit, ut aliquem habeam fructum. Vnde in actibus apostolorum legimus, eos alio ire uolentes, alio destinatos. Siue secundum illud Iacob: Si deus uoluerit & uixerimus, faciemus hoc uel illud.

Act. 16. g
et 16. d
Iacobi. 2.

g **¶** Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate dei ueniendi ad uos. Demonstrat se cuncta quae agebat ex dei gerere uoluntate. **b** **¶** Desidero enim uidere uos. Hic ostendit quomodo eos superius laudauerat qui ad confirmandum aliquid gratiae indigent spiritualis. **i** **¶** Et aliquid impertiar gratiae uobis spiritualis ad confirmandos uos. Romanos Petri praedicatione fidem tenentes confirmare se uelle Paulus dicit: non quo minus accepissent a Petro: sed ut duobus apostolis, testibus atque doctoribus, eorum roboraretur fides. **k** **¶** Id est simul consolari in uobis per eam quae inuicem est fides uestra atque mea. Ut per communem fidem inuicem consolemur. **l** **¶** Nolo enim uos ignorare fratres: quia saepe proposui uenire ad uos. Per comitantes autem fratres audire potuistis. **m** **¶** Et prohibitus sum usque adhuc. Ostendit se occupatum necessitate euangelij praedicandi Romam adhuc ire non posse. Item prohibitus hic occupatus accipitur: dum alijs prouincijs praedicauerit: sicut ipse exponit in fine epistolae suae dicens: Propter quod

& impendebam plurimum uenire ad uos. **n** **¶** Et alii quem fructum habeam in uobis. Mercedem laboris sui nominat fructum. **o** **¶** Sicut & in ceteris gentibus. Subauditur, habeo. **p** **¶** Graecis ac barbaris / sapientibus & insipientibus debitor sum. Sapientes, graecos philosophos:

barbaros, insipientes appellat. **q** **¶** Itaque quod in me promptum est & uobis quod romae estis euangelizare. Qui Romae estis: & quae insipientibus ut graecis euangelizare uult. **r** **¶** Non enim erubescere euangelium. Recte dicit non se erubescere praedicationem crucis, quae credentibus dei uirtus est in salutem. Item hoc ad taxationem subtiliter pertinet pagatorum: qui cum non erubescant credere deum suum Iouem propter inanem libidinem, in animalia irrationabilia & insensibilia esse mutatum: nobis erubescendum putant dominum propter salutem perditum hominibus credere crucifixum: cum in altero horrendum sit dedecus, in altero admiranda pietas atque uirtus. Simul & illos haereticos tangit, qui haec tanquam indigna deo refugiant, ut hominem

indueret quem pro salute humani generis passioni traderet: non intelligentes nihil dignius creatori quam creaturae suae curare salutem: maxime cum ipse per hoc naturae detrimentum quasi impassibilis sentire non possit. **s** **¶** Virtus enim dei est in salutem. Nulla maior uirtus est quam quae deuicta morte homini perditum reddit uitam.

t **¶** Omni credenti. Quauis infirmitas uideatur incredulis. **v** **¶** Iudeo primum & graeco. Siue quod iustum fuerit: ut quomodo Abraham credens ex gentibus per solam primam fidem saluatus est: ita ceteri credentes saluarentur. Siue quod illud testamentum quod per legem deus uerax promiserat, debuerat exhibere. **x** **¶** Iusticia enim dei in eo reuelatur. Ostendit ex fide uniuscuiusque nostrum, praedicationis fidem posse roborari. **y** **¶** Ex fide in fidem. Siue quod ex fide iustificatur iudaeus, & in fide gentilis. Et ideo exposuerit ut cacologia uitium declinaret. **z** **¶** Sicut scriptum est. Non ex operibus legis.

a **¶** Iustus autem ex fide uiuit. Propterea hoc dicit: quia sine fide: hoc est sine spe retributionis bonorum operum, perficere uirtutes nemo poterit: sicut & ipse ad Hebraeos perhibens docet. Sine fide autem impossibile est placere deo. Credere enim oportet accedentem ad deum, quia est: & inquirentibus se remunerator sit. **b** **¶** Reuelatur enim ira dei de caelo. Si dicentibus Manichaeis crudelis asseritur deus ueteris testamenti, quia super peccatores uindictam inducat: quomodo hoc loco ab Apostolo dicitur a deo noui testamenti uindictam impijs hominibus inferendam? Vnde monstratur unum eundemque deum esse noui & ueteris testamenti. Item incipit ad partem gentium loqui, dicitque dei iram per euangelium reuelari siue per naturae testimonium: nouerunt enim homines & beneficia & plagas expectare de caelo. **c** **¶** Super omnem impietatem &

Heb. 11.4

A **Leuit. 20** **p. 31. b** **ratem & iniusticiam hominum.** Tres esse uidentur impietates. Prima & maxima in deum, quæ aut per blasphemiam aut per idololatriam admittitur. Secunda in parietes, aut iniuria aut contemptus: sicut scribitur in Leuitico. Si quis dormierit cum uxore patris sui, morte moriatur: ambo impietatem fecerunt.

Tertia in extraneos: ut est illud: Et tu remisisti impietatem cordis mei. Et plura alia, quæ enumerare per longum est. Siue omnis impietas, ad diuersas idolorum culturas referenda est: ut impietas quasi ad iniuriam dei: iniusticia uero ad omnia peccata pertinere uideatur. **a** **Eorum qui ueritatem dei in iniusticia detinent.** Veritatem nominis dei iniusticia indignæ materiam detinente dolore. Item scientes delinquant, qui dei ueritate agnita iniuste agunt. **b** **Quia quod notum est dei.** Ostendit quomodo omnis homo naturalem habens intellectum, agnoscit esse insequendam substantiam inuisibilem, quæ diuersas in hominibus artes & disciplinas operatur. Quo etiâ exëplo inuisibilis deus manifestatur hominibus, ex his operibus quæ operatus est & operatur: simul & mens trinitatis demonstrat imaginem, in qua generat insitum sibi uerbum & inseparabilem habet libimet natum uerbum sapientia. Item quod potest naturaliter scire de deo quod sit, & quod iustus sit. **c** **Manifestum est in illis.** In conscientijs eorum. Omnis namque creatura deum se nosse testatur: & ab alio factam indicat: cuius uoluntati sibi parere necesse sit. Si enim deus summum magnum est, inuisibilis, incomparabilis, incomprehensibilis, inestimabilis: & qui super omnia sit: id est cui nec proponi aliquid nec possit æquari: siue magnitudine siue claritate uel potentia: manifestum est hoc nulli creaturæ posse competere, quæ & oculis uidetur, ratione colligitur, & æstimatione iudicatur. Maior autem omnibus per omnia nulla est creatura: quia omnes se alterutrum uincunt. Alia enim magnitudine, ut cælum, terra. Alia claritate, ut sol, luna uel stella. Alia altitudine: ut mare. Ita ergo per uidetur quia nullum elementum sit deus. Quod autem facta sint, mutabilitas eorum quæ non potest cadere in æternitatem demonstrat. Quod uero non seipsa fecerint, manifestum est: quia si seipsa fecerunt, iam erant antequam fierent ut se facere possent: quod ualde absurdum est dicere. Cum uero uariant, & ordines suos permutant: & alterutrum cedunt: ostendunt se ab uno auctore facta, & non suâ, sed domini sui facere uoluntatem: cuius transgredi non possunt imperium. **d** **Deus enim illis manifestauit.** Virtus enim eius occulta, ex his quæ palam sunt æstimatur. Si enim ea quæ uidentur, tam præclare ab eo facta sunt, ut quidam illa deos putarent & æterna asserere tentarent: quanto magis factorem sempiternum & omnipotentem & immensum esse intelligere potuerunt: secundum Sapientiæ librum dicentem. Ad cuius magnitudinem, creaturarum comparata, poterit ho-

rum creator uideri &c. **e** **Inuisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur.** Tam euidenter intellecta sunt: ut conspecta dicantur. **f** **Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas ita ut sint inexcusabiles: quia cum cognouissent deum.** Siue per naturam, siue per fidem & rationem.

g **Non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt.** Pro eo quod tales facti sunt, ut deum possint agnoscere si uelint.

h **Sed euauerunt in cogitationibus suis.** Putantes se dei magnitudinem in cogitatione posse comprehendere, euauerunt in naturali sapore, creaturas pro creatore uenerati. **i** **Et obscuratum est insipiens cor eorum.** Recedentes a lumine ueritatis. **k** **Et dicentes enim se esse sapientes.** Quasi qui inuenissent quomodo inuisibilis deus, per similitudinem uisibile coloratur. **l** **Stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem.** Non intelligentes nullam similitudinem habere mortale immortalis, & incorruptibile sempiterni.

m **Imaginis corruptibilis hominis & uolucrum & quadrupedum & serpentum.** Non hominis solum, sed imaginis hominis: & non huius tantum, sed etiam animalium. Hic louis cultores appellat, qui eum propter amores fecerunt dissimiles in ista asserunt transformatum: & idcirco se illi tales imagines consecrassent, in quibus libidini satisfecit.

n **Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum.** In hoc quod deus tradidisse dicitur proprijs desiderijs peccatores, ostendit non quod ipse sit causa, sed quod per longanimitatem & patientiam non inducendo uindictam, patitur eos secundum cordis sui agere uoluntatem: hoc facit uolens eos ad poenitentiam conuertere. Item tradere in scripturis dicitur deus, cum non retinet delinquentes propter arbitrij libertatem: sicut in psalmo dicit: Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum. **o** **In immundicia.** Quæ est in turpibus ministerijs idolorum. **p** **Et contumelijs afficiant corpora sua.** Dum sibi in sacramentis eorum, cauteria & combustiones infligunt. **q** **In semetipsis.** Ut quasi amentes ipsi in se, suorum sint uindictes delictorum. **r** **Quia commutauerunt ueritatem dei in mendacium.** Commutauerunt uere dei cultum in mendacium idolorum, quæ falso prodigijs coluerunt: & quodammodo stultis mentiuntur esse quod non sunt.

s **Et coluerunt & seruerunt creaturæ potius quam creatori.** Non solum dilexerunt, sed etiam seruerunt: sed qui tunc alicuius creaturæ cupiditate uincitur, ipsi seruit. A quo enim quisque superatus est, huius & seruus est.

t **Qui est benedictus in sæcula.** Cui si seruissent, fieri benedicti in sæcula potuissent. Qui enim fecerit uoluntatem dei, manet in æternum: sicut ipse manet in æternum. **v** **Propterea tradidit illos deus in passionem ignominie.** Propter causas superius memoratas, in his flagitijs sunt dimissi. **x** **Et nam femine eorum immutauerunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam.**

E Omnia peruerterunt in deum peruersi. Nec enim ordinem naturæ seruauerunt: qui naturæ dereliquerunt auctorem. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, initium & finis. **a** **¶** Similiter autem & masculi relicto naturali usu semine exarserunt in desiderijs suis in inuicem / masculi in masculos turpitudinē operantes. Effrenata libido, modum seruare nō nouit. **b** **¶** Et mercedem quam oportuit erroris sui in semet ipsis recipientes. Sic cucurrit ordo, ut qui dei obliui erant, nec se ipsos agnoscerent.

c **¶** Et sicut non probauerunt deum habere in noticia. Non nescierunt, sed minime probauerunt. Ille enim probat se deū habere in noticia, qui semper illum in presenti habens, peccare non audeat. **d** **¶** Tradidit illos deus in reprobū sensum. Non reprobā di sunt traditi in reprobū sensum.

e **¶** Et faciunt ea quæ non conueniunt: Homini facere. **f** **¶** Repletos omni iniquitate / malicia. Iniquitatem & maliciam, principales causas ostendit uiciorū esse. **g** **¶** Fornicatione / avaricia. Fornicationem autem & avariciam simul ruxit: quia utriusque pene idololatria comparatur nequitia. **h** **¶** Ple nos inuidia / homicidio. Pulchre inuidiā homicidio sociavit: quia prima huius criminis ipsa materia ē.

i **¶** Contentione. Contentio est, ubi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: & ubi iam non ueritas queritur, sed proximus fatigatur. **k** **¶** Dolo. Occulta malicia, blandis sermonibus adornata. **l** **¶** Malignitate. Malicia uotum, uel opus, malignitas appellatur.

m **¶** Surrōnes. Murmuratores, non in faciem, sed in aurem loquētes. **n** **¶** Detractores / deo odibiles. Nihil est enim tam odibile deo quā idololatria: cui per similitudinem eradicandi poena detractionis scripta coniungitur.

o **¶** Contumeliosos. Qui ueloces sunt in uerbis iniuriarum. **p** **¶** Superbos / elatos / inuentores malorum. Qui uult supergredi quod est, superbus est, sicut diabolus perdit seipsum quod est. Qui enim super alios uult esse, hic infra se fiet: & ideo sequitur. Inuentores malorum: quia semper superbia excogitat & inuenit mala: sicut auctor superbiæ per elationem suam inuenit sibi malum quod ante non fuerat. Elatus autem dicitur, qui effertur super mensuras suas. **q** **¶** Parentibus non obediētes. Veri parentes sunt, qui per semen uerbi generant in lucem filios ad uitam æternam. **r** **¶** Insipientes / incompósitos. Qui a fonte sapientiæ recesserunt, necesse est ut inordinate ferantur. **s** **¶** Sine affectione absque fœdere. Affectio est adimpletio charitatis. **t** **¶** Sine misericordia.

næ eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi relicto naturali usu fœminæ: exarserunt in desiderijs suis in inuicem: masculi in masculos turpitudinem operantes: & mercedem quam oportuit erroris sui in semet ipsis recipientes. Et sicut non probauerunt deum habere in noticia: tradidit illos deus in reprobū sensum: ut faciāt ea quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate, malicia, fornicatione, avaricia, nequitia, plenos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignitate: surrōnes, detractōres, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obediētes, insipientes, incompósitos sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum iusticiam dei cognouissent, non intellexerunt: quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

CAPITVLVM II

P Rōpter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc o homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea: quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contēnis? Ignoras quoniam benignitas dei ad penitentiam

dia. Quomodo alijs poterant misereri, qui in se misericordes esse noluerunt. Hæc omnia per ordinem digesta peccata, de illis dicuntur, qui dereliquentes deum, ab eo uicissim sunt derelicti. Caueamus ergo & nos ne quod malū ex his habentes, similiter relinquamur.

¶ Qui cum iusticiam dei cognouissent non intellexerunt: quoniam qui talia agunt digni sunt morte. Hic ostendit quomodo unusquisque hominum scit se a deo secundum actus proprios iudicandum: in quo & ipse alium hominē peccantē iudicat atque condēnat. Item cum ex eo sibi quicquid displicet quod fecerit malū, dei iusticiam cognouisse dicit: nō intellexerunt tales ab eo, & si nō in presenti, tamen in futuro esse puniendos. Si enim intellexissent, utique talia committere timuissent. **¶** Nō solum qui ea faciunt, sed & qui consentiunt facientibus. Ne quis dicat: hæc non omnia se fecisse, addidit, qui consentiunt facientibus: Sed & qui in istis non consentit qui iudicabāt huiusmodi: tamen idololatriæ consentiēdo, quæ omnium horum caput & causa est, omnibus consentisse uidebatur.

¶ Rōpter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas.

Eadem enim agis quæ iudicas. Omnes huiusmodi qui dicunt, maxime tamen hi qui habent in reprehendendo iudicium iudicis & domini, conueniunt. Naturali enim iudicio dignam factis profert unusquisque sententiam: omnesque nouerunt, & innocentiam mereri premiū, & maliciam habere supplicium. **¶** Scimus enim quoniam iudicium dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc o homo qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea: quia tu effugies iudicium dei? Secundum ueritatem erit iudicium, quo iudicabuntur huiusmodi qui condemnare in alijs potuerunt quæ ipsi committere non timuerunt. Si enim tu peccator, peccatorem tibi similem iudicas: quanto magis deus iustus te iudicabit iniustum? ne illi mala placere & displicere bona forsitan uideantur: Quippe quem sine personarum acceptione nec amicis suis, nec angelis legimus pepercisse peccantibus. Humanum autem iudicium multis modis corrumpitur. Amore, odio, timore, avaricia sæpe iudicij integritas uiolatur: & contra iusticiæ regulam interdum misericordia inclinatur. **¶** An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contēnis? Ignoras quoniam benignitas dei ad penitentiam te adducit. Hic aperte monstratur quare peccatori desideria cordis sui dimiserit deus:

A deus: & cum possit prohibere peccantem, uel inferre uindictam, mauult conuerti ad poenitentiam. Item nunquid propterea tibi de impunitate blandiris, quia deus in presenti non reddit: & tu longitudinem temporis & abundantiam bonitatis intuens, putas iam non esse iudicium? Audi scripturam

Eccl. 5. b

Ibidem

B

Iob. 24. d

sententiam: Non tardat dominus promissis, sed patienter agit propter uos, nolens aliquem perire, sed omnes ad poenitentiam conuerti. Bonus est expectatio, iustus est puniendo. Vnde admonet propheta: Ne tardes conuerti ad dominum, neque differas de die in diem: subito uenit ira eius, & in tempore uindictae disperdet te. Et iterum. Ne dixeris peccaui, & quod accidit mihi triste est: enim altissimus patiens redditor. Multi se homines per patientiam dei seducunt: quia non uult statim punire peccantes: putatur enim aut res humanas minime curare, aut culpas indulgere quia differt. Plurimum etiam contra se calumniatur, cur in presenti non reddit: non intelligentes quod si ita fieret, nullus pene hominum remaneret: nec unquam de iniustus fierent iusti. Ideo autem hominibus uidetur deus diu expectare peccantes: quia nos cum parui temporis simus, annos centum aeternitatem putamus: Ille autem apud quem mille anni pro uno sunt die, centum annos unius horae suae spacio non coarquat: quapropter hoc paruum est apud eum: cum etiam homines soleant multo tempore correptionem sperare peccantium. **a** Secundum duriciam autem tuam & impoenitens cor. Tu autem impudens aeger, ad uulnera maiora abuteris ipso remedio: quia iuxta sententiam beati Iob: poenitentiae loco abuteris in superbiam. Vnde non agnita pietas malus tibi iudicium parat: ut uindictam sentiat qui misericordiam sentire contempsit. Iterum, omne enim cor quod non sentit, induratur. Hoc enim modo indurauit deus cor Pharaonis. **b** Thesaurigas tibi iram in die ire & reuelationis iusti iudicii dei: qui reddet unicuique secundum opera eius. In diem iudicii, iram tibi super iram ipse condidit: qui die definito & certo tempore apparebit. **c** His quidem qui secundum patientiam boni operis. Boni operis merces per patientiam expectatur: quia in presenti uita non redditur. Per fidem enim ambulamus & non per speciem. Et tunc erit perfectum opus, si in finem usque durauerit: quia qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. **d** Gloriam & honorem & incorruptionem. Gloriam, qua sancti fulgebunt ut sol. Honorem, filiorum dei quo nihil est maius: per quem etiam angelos iudicabunt. Incorruptionem uitae perpetuae. **e** Qui querentibus uitam aeternam. Qui per patientiae opera querit uitam aeternam: ista omnia consequitur. Et qui habet hanc spem, in eo sanctificat se sicut & ille sanctus est. **f** His autem qui sunt ex contentione. Audiant qui saepe uicti, animositate contedunt, & timeant in consuetudine pessima permanere, ne ista omnia super eos deputentur: iam superius dictum est, contentiosum hunc esse specialiter qui aliquid

contra conscientiam suam nititur defensare. **g** Et qui non acquiescunt ueritati: credunt autem iniquitati. Euan gelica ueritati non credunt & consentiunt iniquitati, ut relicto creatore, deseruiant creaturae. **h** Ira & indignatio. In iudicio poenae sunt. **i** Tribulatio & angustia. Con

scientia & infructuosa poenitentia, sicut scriptum est: Tunc dicent intra se poenitentiam agentes & per angustiam spiritus gementes. Item hucusque sermo dirigit ad omnes naturales obnoxios legi: In quo etiam iudei pariter continent. Idcirco autem iudei gentili antefert: quoniam praeter naturalem legem & Moysi, legem scriptam habent. **k** In omnem animam hominis operantis malum iudei primum & greci. Anima poenitentia Apostolus comminatur propter haereticos, qui solam carnem delinquere dicunt: & animam negant posse peccare. Siue anima pro toto homine dicitur, sicut in Genesi: Iacob cum septuaginta animabus aegyptum introisse refertur. **l** Gloria autem & honor & pax omni

Sap. 5. a

Gen. 46. c

D

Ps. 36. g

ni homini operanti bonum. Gloria contra iram, honor contra indignationem. Et quod supra incorruptionem, hic pacem appellat. **m** Iudeo primum & greco. Quod supra animam, hic hominem nominat. Primum autem pro quidem ponit. Siue primum credulitatis tempore non honore. **n** Non est enim personarum acceptio apud deum. Ergo nec gentes sibi de ignorantia falsa: nec iudei de legis circumcisione & privilegio blandiantur.

o Quicunque enim sine lege peccauerunt sine lege peribunt. Et quicunque in lege peccauerunt per legem iudicabuntur. Sine lege litera, in lege natura: hoc loco, peribunt & iudicabuntur: unum uoluit intelligi: quia & qui perit, per dei iudicium perit: & qui iudicatur, peccator perit: sicut scriptum est: Quia peccatores peribunt. Nam & similes illos facit dicendo: Non auditores tantum legis iustos esse sed factores. Et paulo inferius, dicit gentes in die dominici iudicandas. Quis enim dubitat tam sub lege positos quam si ne lege degentes, nisi Christum crediderint perituros?

p Non enim auditores legis iusti sunt apud deum sed factores legis iustificabuntur. Reddit rationem quare non sint gentibus meliores. Vnde & nobis timendum est, ne audientes legem & non facientes, cum gentibus pereamus: sicut ipse alibi dicit: Ne cum hoc mundo damnemur. **q** Cum enim gentes quae legem non habent. Ne quis forte diceret, legem non habent: ad quam formam poterunt iudicari. **r** Naturaliter ea quae legis sunt faciunt. Siue de his dicit, qui naturaliter iusti fuerunt ante legem: siue qui etiam nunc boni aliquid operantur. **s** Eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex. Ostendit illos non esse sine lege, ut & gentes inexcusabiles faciat, & iudeis de proprietate gloriam tollat. **t** Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis: testimonium reddente illis conscientia ipsorum. Natura agit legem in corde per conscientiae testimonium: siue conscientia testatur legem habere timendo dum peccat: & uictis gratulando peccatis

Ecatis, etiam si nullum hominū uereatur ipse qui peccat. **a** **¶** Et inter se inuicem cogitationum acculantium: aut etiā defendentium in die cum iudicauerit deus occulta hominū. Dicit altercationes cogitationum esse, cum quid facien- dum uel non faciendum, diutina deliberatione decerni-

ps. 49. d

mus: & secundū hoc nos in die dñi iudicā- dos: quia bonum ma- lumue non ignorasse probamur. Siue con- sciētia & cogitationes nostræ erunt in die iu- dicij ante oculos nō- stros tanq̃ quadam historiæ cognoscēdæ: aut ipse nos accusa- bunt aut etiam excu- sabūt, sicut scriptum est: Arguam te & sta- tuam eam contra fa- ciē tuā. **b** **¶** Scdm̃ euangelium meum per- tesum christum. Scdm̃ quod annuncio per- tesum christum iudi- cabit deus. **c** **¶** Si autem iudeus cogno- minaris. Hic cōuertit se ad iudeos, docens opere nō nominetm̃ debere esse iudeum: cumq̃ esse uerum, cu- ius occulta sunt bo- na. **d** **¶** Et requies- cis in lege. Confidis uel securus es.

F

e **¶** Et gloriaris in deo & nosti uolūtatē eius. Gloriaris te solū nosse deū, eiusq̃ uo- luntatem agnoscere. **f** **¶** Et probas uilliora instructus per legē. Eligis maiora, & inter minora discernis. Quæ enim per naturam utilio- ra probantur, utiliora sunt per legem. **g** **¶** Confidis teipsum esse ducem cæcorum. Quorū cor obscuratū est. **h** **¶** Lumē eorū qui in tenebris sunt. Ignoratiā. **i** **¶** Erudi- torem insipientiū. Qui dei nō habet sapientiā. **k** **¶** Ba- gistrū infantū. Paruulorū atate uel sensu. **l** **¶** Habentē formā scientiæ & ueritatis in lege. Ad quā semper respiciēs, errare nō potes. **m** **¶** Qui ergo alium docēs, teipsum nō docēs? Similiter gentibz dixerat: Qui enim alium iudi- cas, teipsum condēnas: Qui in lege requiescis o iude, quare trāsgrederis legē? Qui gloriaris in deo: q̃re inho- noras deū? Qui nosti uolūtatē eius: quare nō obtēperas ei? uolūtatē? Qui p̃bas utiliora: cur iutilia sectaris. Dux cæcorū, quō uia non uides rectā? Si em̃ uideres: p̃ ipsam utiq̃ ambulares. Si lumē es aliorū, cur nō abijcis opa te- nebrarū? Eruditor insipientiū, ut quid timorē dñi qui est initium sapientiæ, reliquisti? Magister infantium, quomō- do puer es in sensu? Qui habes formam scientiæ uerita- tis in lege, quare nec ipse sequeris, nec alios sequi pessimo exemplo permittis? Quare non conuenit uita tua do- cetrinæ tuæ: & opus tuum destruit fidem tuam? Vnde fiet ut lex a te non custodita, non solum tibi nihil pro- fit, sed etiam maioris criminis reum, suum contemptorem ob- tineat. **n** **¶** Qui predicas non furandum, furaris. Qui dam dicunt abscondendo ab hominibus furaris christū. **o** **¶** Qui dicis non mœchandū/mœcharis. Non est una mœchia. Nam omne quod deo debet anima, si alicui præ- terq̃ deo reddiderit, mœchatur. **p** **¶** Qui abomina- ris idola, sacrilegiū facis. Sacrilegiū est qd̃ proprie in deū cōmittit: quasi sacro sancti uiolatio. Itē in hoc inquit in

scientia ipsorum: & inter se inuicem cogitationum accu- lantium, aut etiam defendentium, in die cum iudicabit deus occulta hominum secundum euangelium meum per iesum christum. Si autem tu iudeus cognomina- ris: & requiescis in lege: & gloriaris in deo: & nosti uoluntatem eius: & i robas utiliora instructus per le- gem: confidis teipsum esse ducem cæcorum: lumen eo- rum qui in tenebris sunt: eruditorem insipientium: ma- gistrum infantium, habentem formam scientiæ & ueri- tatis in lege. Qui ergo alium docēs, teipsum non docēs. Qui predicas non furandum, furaris. Qui dicis non mœchandū, mœcharis. Qui abominaris idola, sacri- legium facis. Qui in lege gloriaris, per prauaricationē legis deum inhonoras. Nomen enim dei per uos blas- phematur inter gentes: sicut scriptum est. Circumcisio quidem prodest si legem obserues. Si autem prauari- cator legis sis, circumcisio tua præputiū facta est. Si igitur præputium iusticias legis custodiat: nonne præpu- tium illius in circumcisionem reputabitur? Et iudicabit id quod ex natura est præputium legem consummans, te, qui per litteram & circumcisionem prauaricator le- gis es. Nō enim qui in manifesto iudeus est: neq̃ quæ in manifesto

quo committis sacrilegium, idololatra esse monstraris. **q** **¶** Qui in lege gloriaris, p̃ prauaricationē legis deū inhono- ras. Exponit sacrilegiū qd̃ dicit **r** **¶** Nomen em̃ dei p̃ uos blasphematur inter gentes. **s** **¶** Sicut scriptū est. In Esaiā. **Elas. 52. b** Præposterato ordine ante posuit testimonium q̃ diceret

G

scriptū. Ita em̃ dicētis sermo dilapsus est, ut quod ex propria in- tentione dicebat: eo- dem sensu scriptum reppererit. Vel reue- ra, quorū iniustus acti- bus nomen dei fue- rat blasphematum: si- cut scriptū est: Pollue- runt nomen meū in- ter gentes: dum dictū tur populus dei, inter- quas gentes captiui, suis peccatis faciētibz morabant. Item, sicut ait: Per bona opa ue- stra benedicat deus: ita nunc nō recte cō- uersantibus blasphe- mat. **t** **¶** Circūcisio quidē prodest si legem obserues: si autē prauari- cator legis es: circū- cisio tua præputium fa- cta est. Quomodo nō- hil est si prodest? Pro- dest tēpore suo signū: prodest si iusticia cu- ius est signaculū, ad- sit. Ceterū sine illa su- perfluū erit: siue qd̃ u- uere faciebat iudeū, & infantia extermina- ri anteq̃ saperet: siue quia in lege facit esse.

quia perspecta inuenitur carnis circumcisione cessante, ueram illam cordis esse uenturam. Et prauaricator le- gis est, dum non sequitur id quod ibi prædictum est.

v **¶** Si igitur præputium iusticias legis custodiat: nonne præputiū illius in circūcisioe reputabitur? Visibilia indigēt inuisibilibz, inuisibilia nō indigēt uisibilibz: eo qd̃ uisibi- lia imago sunt inuisibilium: & inuisibilia ueritas sunt uis- bilium: ideo circūcisio carnis, indiget cordis. Circūcisio autem cordis, non indiget carnis: quia imagine non indi- get ueritas: imago autem indiget ueritate. Quæritur sa- ne: quare sit data circūcisio, si per seipsam non prodest. Primum, ut agnosceretur dei populus inter gentes. De- riq̃ quando soli erant in eremo, circūcisi non fue- runt. Siue ut corpora eorum agnoscerentur in bello. Nam quod in tali membro signantur, hæc causa est. Pri- mum, ne aliud membrum aut debile fieret, aut turpe quod publice uideretur. Iterum, propter gratiæ pro- missionem, in qua erant per castitatem placituri. Siue ut christus significaretur ex eius semine nasciturus: ad- quem futura erat ista carnalis, quæ spiritualem habe- bat afferre: Cuius typum gerens iesu naue, populum secundo circumcidere iubetur. **x** **¶** Et iudicabit id quod ex natura est præputiū legem consummans te qui per litteram & circumcisionem prauaricator legis es. Siue dum litteræ circumcisionem sectaris, circumcisionem spiritus accipere dedignaris: siue non sequendo quod lex di- cit: hoc est ut christo credens, uerā circūcisionē acceperis.

y **¶** Non enim qui in manifesto iudeus est, neq̃ qui in manifesto in carne circūcisio: sed qui in abscondito iu- deus est. Ipse est uerus. Omnia enim quæ antea circa exte- riorem hominē gerebantur, figurā interioris habebant.

Et circūcisio

A **¶** Et circumcisio cordis. De qua scriptum in lege est: In nouissimis diebus circumcideret deus cor tuum, & cor seminis tui, ad dominum deum tuum amandum. Et iterum: Circumcidite uos deo uestro, & circumcidite praeputium cordis uestri. **B** **¶** In spiritu non littera: cuius

quam est, si in illis uindicat: qui ideo peccauerunt, ut illis iustior apparet. Item non quod nostra iniquitas addat iusticiam deo, sed in tempore quando in iudiciu cum deo uenimus, non obseruantes praecepta eius, promissionum retributionem fraudamus. Vnde ostendit deus uerax: quia

laus non ex hominibus, sed ex deo est. Non secundum litteram legis, sed secundum nouum testamentum: quod interiora quaerit, quae solum uidet deus. **Ca. III**

Quid ergo amplius est iudeo: aut quae utilitas

circumcisionis? Multum quidem per omnem modum. Ex persona iudei interrogatis dicit: respondere apostolo, multum quidem secundum omnem modum. Ideo autem multum inter est: non quia circumcisionem in carne acceperunt, sed quia credita sunt illis eloquia dei. Item reddit rationem, quod lex con tempta non prodest: & quod carnalis circumcisionis praerogatiua, nullis operibus fulta, sit uana. Interrogat quid amplius habeat iudeus. Ex cuius persona respondet: Multum per omnem modum. Nam si ipsius sensus est: multum per omnem modum: & omnis homo mendax: quomodo postea contrahent dicens: Si autem iniquitas nostra iusticiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus? Absit, &c. Postremo, quomodo iudeos nihil amplius habere confirmat, si hic multum habere commemorat. **¶** Primum quidem quia credita sunt illis eloquia dei. Hoc estis dicaturi: primum, quod credita sunt illis eloquia dei: & gentibus nulla. **¶** Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas eorum fidem dei euacuauit? Absit. Fidem promissorum, cum sit dictum Abraham: Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes. **¶** Est autem deus uerax: omnis autem homo mendax. Hic omnis, pro maxima parte dicit: sicut: Omnes sua quaerunt. Et: Omnes me dereliquerunt. Lucas est mecum solus. **¶** Sicut scriptum est: Et iustificeris in sermonibus tuis: et uincas cum iudicaris. In psalmo quinquagesimo. Hoc testimonium ita posuit pars aduersa, quasi diceret: Propterea ego peccauit, ut tu iustus appareas, me iudicando. Sed uerus sensus sic se habet: quia promiserat se deus sine personarum acceptione in peccantibus uindicare: & quidam eius patientiam mendacium iudicabant: uincit cum iudicauerit, quando eorum facta puniet: in quibus nemo putauerat uindicari. Aliter: Probasti te curam de hominibus habere: qui per prophetam, mea abscondita reuelasti: & uicisti eos qui te incuriosum humanorum actuum esse confingunt. Huc usque obiectio cucurrit: iam incipit apostolus respondere. **¶** Si autem iniquitas nostra iusticiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est deus? Iniquus

in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito iudeus est: & circumcisio cordis in spiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est.

Quid ergo amplius iudeo est: aut quae utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem: quia credita sunt illis eloquia dei.

¶ Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem dei euacuauit? Absit. Est autem deus uerax: omnis autem homo mendax.

¶ Sicut scriptum est: Ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Si autem iniquitas nostra, iusticiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est deus qui infert iram? Secundum hominem dico: Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundum? Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tantum peccator iudicor? Et non sicut blasphemamur: & sicut aiunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut ueniant bona.

¶ Quorum damnatio iusta est. Quid ergo? Praecellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus iudeos & graecos, omnes sub peccato esse. Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam: non est intelligens: non est requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est

lex erunt quod quid dicebat: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. **¶** Quorum damnatio iusta est. Quid iustus, qui ut hanc poenam sentiat, quam nos negare mentiti sunt: qui nihil magis quam iustum dei iudiciu praedicamus. **¶** Quid ergo? Praecellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus iudeos et graecos omnes sub peccato esse. Nos ex iudeis nullam unde maiores simus inuenio causam. Hoc enim inuestigauit ratio, sub peccato esse & iudeos & graecos: quod non ratione sola colligimus, sed etiam de iudeis testimonio comprobamus. Item hoc ostendit: quomodo iudei licet legem & prophetas haberent, nihil tamen amplius quam gentes habeant: quia omnes similiter peccauerunt, & egent gloria dei. **¶** Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam. In psalmo tertio decimo. Psalmus iste unde hoc testimoniu sumptum est, de insipiente loquitur: quod testimoniu in aduentu Christi, praecipue ostendit impletum, tempore scilicet passionis, quo nullus iustus cum pateretur, puto inuentus sit. **¶** Non est intelligens: non est requirens deum. Qui non requirit fundamentum, necesse est ut declinet. **¶** Omnes declinauerunt. Qui non intelligit, non requirit: seu ideo, non intelligit: quia non quaerit. Deus autem tunc requiritur, cum eius uoluntas inquiratur: quia omnis qui peccat, non uidit eum, nec cognouit eum: eo quod qui peccat, domini sui non cognoscit uoluntatem. Nam & uulgo nescire dicitur, cuius uoluntas ignorata est. **¶** Simul inutiles facti sunt. Inutiles ad opus, ad quod fuerunt procreati.

qua promissit sanctis, peccatoribus non datur.

¶ Qui infert iram. Ut in diluuiio & Sodoma, ita in iudicio.

¶ Secundum hominem dico: Absit. Secundum te, qui taliter sentis. **¶** Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundum? Quia iusticia dabitur iniusticiam: si secundum te, humana iniquitate sit iustior.

¶ Si enim istas dei in meo mendacio abundauit in gloria ipsius. Hoc est, creuit.

¶ Quid adhuc et ego? Hoc est, insuper iudicor ego quicquam melior homo, quam laudari deberem, si meo mendacio, dei ueritas comprobaretur. **¶** Tanquam peccator iudicor: et non sic ut blasphemamur: & sicut aiunt quidam nos dicere. Ut qui me ita iudicat quasi peccantem, & non sicut quidam nos aiunt dicere: quod quanto maiora mala fecerim, tanto maiora bona recipiamus.

¶ Faciamus mala, ut ueniant bona. Hoc fortassis ideo putabant: quia non intellexerunt quod quid dicebat: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. **¶** Quorum damnatio iusta est. Quid iustus, qui ut hanc poenam sentiat, quam nos negare mentiti sunt: qui nihil magis quam iustum dei iudiciu praedicamus. **¶** Quid ergo? Praecellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus iudeos et graecos omnes sub peccato esse. Nos ex iudeis nullam unde maiores simus inuenio causam. Hoc enim inuestigauit ratio, sub peccato esse & iudeos & graecos: quod non ratione sola colligimus, sed etiam de iudeis testimonio comprobamus. Item hoc ostendit: quomodo iudei licet legem & prophetas haberent, nihil tamen amplius quam gentes habeant: quia omnes similiter peccauerunt, & egent gloria dei. **¶** Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam. In psalmo tertio decimo. Psalmus iste unde hoc testimoniu sumptum est, de insipiente loquitur: quod testimoniu in aduentu Christi, praecipue ostendit impletum, tempore scilicet passionis, quo nullus iustus cum pateretur, puto inuentus sit. **¶** Non est intelligens: non est requirens deum. Qui non requirit fundamentum, necesse est ut declinet. **¶** Omnes declinauerunt. Qui non intelligit, non requirit: seu ideo, non intelligit: quia non quaerit. Deus autem tunc requiritur, cum eius uoluntas inquiratur: quia omnis qui peccat, non uidit eum, nec cognouit eum: eo quod qui peccat, domini sui non cognoscit uoluntatem. Nam & uulgo nescire dicitur, cuius uoluntas ignorata est. **¶** Simul inutiles facti sunt. Inutiles ad opus, ad quod fuerunt procreati.

¶ Si enim istas dei in meo mendacio abundauit in gloria ipsius, quid adhuc & ego tantum peccator iudicor? Et non sicut blasphemamur: & sicut aiunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut ueniant bona.

¶ Quorum damnatio iusta est. Quid ergo? Praecellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus iudeos & graecos, omnes sub peccato esse. Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam: non est intelligens: non est requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est

lex erunt quod quid dicebat: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. **¶** Quorum damnatio iusta est. Quid iustus, qui ut hanc poenam sentiat, quam nos negare mentiti sunt: qui nihil magis quam iustum dei iudiciu praedicamus. **¶** Quid ergo? Praecellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus iudeos et graecos omnes sub peccato esse. Nos ex iudeis nullam unde maiores simus inuenio causam. Hoc enim inuestigauit ratio, sub peccato esse & iudeos & graecos: quod non ratione sola colligimus, sed etiam de iudeis testimonio comprobamus. Item hoc ostendit: quomodo iudei licet legem & prophetas haberent, nihil tamen amplius quam gentes habeant: quia omnes similiter peccauerunt, & egent gloria dei. **¶** Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam. In psalmo tertio decimo. Psalmus iste unde hoc testimoniu sumptum est, de insipiente loquitur: quod testimoniu in aduentu Christi, praecipue ostendit impletum, tempore scilicet passionis, quo nullus iustus cum pateretur, puto inuentus sit. **¶** Non est intelligens: non est requirens deum. Qui non requirit fundamentum, necesse est ut declinet. **¶** Omnes declinauerunt. Qui non intelligit, non requirit: seu ideo, non intelligit: quia non quaerit. Deus autem tunc requiritur, cum eius uoluntas inquiratur: quia omnis qui peccat, non uidit eum, nec cognouit eum: eo quod qui peccat, domini sui non cognoscit uoluntatem. Nam & uulgo nescire dicitur, cuius uoluntas ignorata est. **¶** Simul inutiles facti sunt. Inutiles ad opus, ad quod fuerunt procreati.

¶ Si autem iniquitas nostra iusticiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est deus? Iniquus

Gen. 12. a

Phil. 2. c

1. Tim. 4. b

Roma. 5. d

C

a **¶** Non est qui faciat bonum: non est usque ad unum. Nec Apostolus. Item si non est qui faciat bonum, quomodo inferius, plābem suam arguit, deuorantes, & inopum consilium confundentes: Plābs enim dei non erat, si bonum non faciebat: maxime cum iusta ibidem generatio

appelleretur. Hoc magis ad psalmi expositionem pertinet, quā ad Apostoli causam. **b** **¶** Sepulchrum patens est guttur eorum. Fœtore doctrinæ suæ & adulatione contaminans, & interficiens audientes. Ideo enim sepulchrum diligenter clauditur, ne adhuc uiuentibus exhalatione sua generet pestem. **c** **¶** Linguis suis dolose agebant. Aliud ore promittentes, aliud corde uolutes.

d **¶** Venenum aspidum. Horum serpentium pessimum dicitur esse uenenum.

e **¶** Sub labijs eorum. Hoc est, in corde.

f **¶** Quorum os maledictione. Non est unius generis maledictio. Quicquid enim malo uoto dicitur, sine dubio maledicitur.

g **¶** Et amaritudine plenum est. Amaritudo contraria est dulcedini uerborum dei.

D

b **¶** Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Siue simpliciter homicidas dicit: siue interficientes animas adulando. Vnde in actibus apostolorum dicit Paulus: Mundus sum ab omni sanguine. Non enim subterfugi, quo minus uobis annunciarer omne consilium dei. **i** **¶** Contritio et infelicitas in uis eorum: et uiam pacis non cognouerunt. Conteruntur & infelices fiunt animæ in doctrinis eorum, uel in exemplis conuersationis eorum. **k** **¶** Non est timor dei ante oculos eorum. In timore dei conclusit: qui si timorem dei semper ante oculos habuissent, non utique deliquissent. Neque enim audet seruus domino præsentem peccare. **l** **¶** Scimus autem quoniam quæcumque lex loquitur: his qui in lege sunt, loquitur. Ne dicerent, hæc in psalmo de gentibus dicta, ostendit quæ in lege dicta sunt: his qui in lege sunt, loqui.

Quæritur sane, quomodo iudæi dixerunt deum non esse. Non utique uerbo dixerunt, sed opere. Nam confitentur quidē se nosse, factis autē negant. Ergo gentes hic non appellat: qui iam de illis talia dixerat in propria causa.

m **¶** Et omne os obstruatur. Non solum gentium, sed etiam iudæorum: dum non habent unde gloriari possint. **n** **¶** Et subditus fiat omnis mundus deo. In confessione peccati.

o **¶** Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Modo non iustificatur. Siue opera legis, circumcisiōe dicit, sabbatum, & ceteras cerimonias: quæ non tam ad iusticiam, quā ad carnis laticiam pertinebant. Item non contraria sibi dicit Apostolus, superius dicens: Qui ostendunt opus legis in cordibus suis: Et nunc dicit: Ex operibus legis non iustificari omnem carnem. Carnem accusat, cuius prouidentia legi dei subiacere non potest. Lex enim ostendere nouit peccatum: non tamen

ostendit qualiter debeat obseruari: & iterum punire noxia, non dans ueniam poenitenti: Christus autem remissionem peccatorum donat credentibus: & docet quomodo debeant carnis uitia uitari, atque prudentia resecari. **p** **¶** Per legem enim cognitio peccati. Non remissio

est peccati, sed cognitio. Ideo enim per legem quid sit peccatum, agnoscitur: quia aut in obliuione erat lex naturæ: aut ante legem litteræ, leuiores quæ non cognoscantur esse peccata: id est, quæ alijs non nocebant: ut concupiscentia, ebrietas, & cetera huiusmodi.

q **¶** Nunc autem sine lege iusticia dei manifestata est. Hoc est quod dicit: quia iusticia quæ in christo manifestanda erat, in lege naturali non erat cognita. Testimonia autem legis Moysi & prophetarum, annuntiatio, ne prædicantur. Item sine lege litteræ iusticia manifestata: quæ nobis gratis a deo donata est: non nostro labore quaesita: & apertius per exempla christi, euidentiora patefacta, quæ latebant in lege. **r** **¶** Testificata a lege et prophetis.

Siue iusticia hæc præ-

dicata est a lege & prophetis: in nouissimis temporibus esse uentura: siue cognitio peccati, a lege & prophetis testimonium accepit.

s **¶** Iusticia autem dei per fidem iesu christi in omnes et super omnes qui credunt in eum. Iusticia, qua credit christo. **t** **¶** Non est distinctio. Inter iudæum & græcum.

v **¶** Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei. Quia non habent suam. **x** **¶** Iustificati gratis per gratiam ipsius. Sine ulla operum actione per baptismum, quod omnibus non meritis gratis peccata donauit.

y **¶** Per redemptionem quæ est in christo iesu. Qua nos redemit sanguine suo de morte: cui per peccatum uenditi fuera-

mus, secundum Esaiam dicentē: Peccatis uestris uenundati estis. Quam mortē christus uicit: quia non peccauit. Omnes autem rei eramus mortis: cui se ille indebite tradidit, ut nos suo sanguine redimeret. Vnde propheta prædixerat: Gratis uenundati estis: & sine pecunia

redimemini. Hoc est, quia nihil pro uobis accepistis, & christi estis sanguine redimendi. Simul illud notandum: quia redemit nos, non emit: quia ante per naturam ipsius fuera-

mus, licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sane fructuosa erit redemptio nostra, si peccare cessamus. **z** **¶** Quem proposuit deus. In promptu ante oculos omnium posuit: ut qui redimi uult, accedat.

a **¶** Propiciatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iusticiæ suæ. Ut propicietur eis qui credunt se eius sanguine liberandos.

b **¶** Propter remissionem præcedentium delictorum. Propterea passus est christus, ut propositum dei sedaret: quo tandem punire decreuerat peccatores.

c **¶** In sustentatione dei ad ostensionem iusticiæ eius in hoc tempore. Vult ostendere deum quidem ad hoc expectasse, ut tandem se corrigerent delinquentes.

Illos uero

Act. 20. f

Ela. 31. a

Ela. 31. a

A Illos uero male ufos patietia dei, in maiora, plapfos esse peccata. Vnde Iob ille iustissimus suo tempore ait de peccatore: Dedit ei deus locum poenitentiae: & ille abutitur eo in superbia. **a** **¶** Et sit ipse iustus et iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi. Qui solus iustus inuentus est, & quem ipse iustifi-

Iob. 24. b

cauerit: non ex operibus, sed ex fide. **b** **¶** Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Ad iudaeum loquens: ne glories te operibus meruisse iusticiam. Item interrogatio iudaei est. Et respondetur ab Apostolo: Exclusa est. Item Iudaeus interrogat: **c** **¶** Per quam legem? Factorum? Id est, per naturalem. Opera legis refellunt ab Apostolo. **d** **¶** Non. Sed per legem fidei. Per quam legem? Factorum? Non. Subauditur, est: sed per legem fidei. Legem, dicit statum fidei terminum, hoc est, nouum testamentum. **e** **¶** Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Certi sumus, uel iudicamus. Abutuntur quidam hoc loco ad destructionem operum iusticiae, solam fidem posse sufficere affirmantes: cum

1. Cor. 13. a

tamen alibi dicat Apostolus: Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam: charitate autem non habeam, nihil mihi prodest. In qua charitate, alio loco legis asserit plenitudinem contineri dicens: Plenitudo legis est charitas. Quod si haec eorum sensui uidentur esse contraria: sine quibus operibus legis, Apostolus iustificari hominem per fidem dixisse credendus est, scilicet circumcisionis uel sabbati, & ceterorum huiusmodi: non absque iusticiae operibus: de quibus beatus Iacobus dicit: Fides sine operibus mortua est: hic autem de illo dicit: qui ad Christum ueniens sola cum primis credit fide saluatur. Addendo autem, operibus legis ostendit esse etiam gratiae opera. **f** **¶** An iudeorum deus noster? Nonne & gentium? Nunquid iudeos solos deus creauit: aut de illis solis curam gerit? Nam & gentes peccauerunt & uos: & si uos conuertimini, & illi. Si uobis uenit Christus ex lege promissus, & illis. Nam & frequenter prophetae etiam de iudeorum uocatione dixerunt. **g** **¶** Immo & gentium. Pulchre modum seruauit in uerbis. Immo dixit: ut ostenderet magis gentes quamuis non erant circumcisi. Et Abraham ante circumcisionem iustus. Et reddit rationem ne iudeos excludere uideretur. **h** **¶** Quoniam quidem unus deus qui iustificat. Vtrique uni deo & uni Christo credidistis. **i** **¶** Circumcisionem ex fide preputium per fidem. Ipsum est ex fide & per fidem: sed usus scripturarum hic est, ut in hisdem causis mallent mutare quam repetere sermonem: sicut in Daniele scriptum est: Propter Abraham seruum tuum & Isaac dilectum tuum, & Israel sanctum tuum. **k** **¶** Legem ergo destruiamus per fidem? Absit. Sed legem statuimus. Non contraria sibi Apostolus dicit, superius asserens exclu-

Iacobi. 2. d

sam esse umbram & typum legis praesenti ueritate: nunc autem infert approbare se legem in quo ipse testimonium perhibet. Abraham, non ex operibus legis, sed ex fide iustificatus est. Item, legem ergo quae circumcidi praecipit seruam iudicamus. Absit. Immo stare faciamus, dum

probamus uerum esse quod dixit: legem legis, testamentum testamenti: circumcisionem circumcisioni successuram.

Ca. III

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham

Reuocant illos ad caput circumcisionis: ut quod initio constitit adhuc beat in toto. in **¶** Patrem nostrum. Patrem secundum carnis circumcisionem. Nam fides in mente consistit.

n **¶** Secundum carnem. Dicens secundum carnem, ostendit traduce carnis esse non animae.

o **¶** Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est. Si ex eo quod se circumcidit iustificatus est, nihil illi deus donauit, sed ex se habuit gloriam. Aliter. Si iusta praestitit, apud semetipsum habet gloriam, non apud deum.

p **¶** Habet gloriam sed non apud deum. Dicens: habet gloriam, sed non apud deum:

ostendit eum ex operibus suis gloriam habere, & non ex deo. **q** **¶** Quid enim scriptura dicit: Credidit Abraham deo. Tam magna fuit fides Abraham, ut & pristina ei peccata donarentur, & sola praeter omni iusticia doceretur accepta: & tanto deinceps amore flagrauit: ut super omnia se opera praepararet. **r** **¶** Et reputatum est ei ad iusticiam. Et ideo habet gloriam apud deum, secundum quod lex probauit. **s** **¶** Et autem qui operatur merces non reputatur ad gratiam: sed secundum debitum. Debitoris enim est facere quae iubentur: & nisi paruerit, damnatur: si autem fecerit, non habet gloriam: quia inutilis adhuc seruus dicitur, qui nihil amplius quam praecipit operatur. Aliter. Non illi gratis donatur iusticia, sed merces redditur operum pristinatorum. **t** **¶** Et uero qui non operatur: creditur autem in eum qui iustificat impium: reputatur fides eius ad iusticiam. Conuertentem impium, per solam fidem iustificat deus, non opera bona quae non habuit. Alioquin per impietatis opera fuerat puniendus. Simul attende, quia non peccatorem dicit iustificari per fidem, sed impium: hoc est nuper credentem asseruit. **v** **¶** Secundum propositum gratiae dei. Qui proposuit gratis per solam fidem peccata dimittere. **x** **¶** Sicut & David dicit beatitudinem hominibus. Magna beatitudo est sine labore legis & poenitentiae domini gratia promereri: sicut si quis aliquam dignitatem gratis accipiat. **y** **¶** Cui deus accepto fert iusticiam sine operibus. Ad hoc fides prima ad iusticiam reputatur, ut de preterito absoluat: & de praesenti iustificet: & ad futura fidei opera praeparat. **z** **¶** Beati quorum remissa sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata. Beati uir cui non imputauit dominus peccata. Quod poenitet, non tenet: & quod tegit, non apparet: & idcirco minime imputatur. **Quidam**

sola fide

gratia sola fide

E Quidam dicunt remitti per baptismum, tegi laboribus poenitentiae, non imputari per martyrium. Alij autem dicunt, remissis per baptismum peccatis, augeri charitatem in deo, quae operit multitudinem peccatorum: & deinceps non sinit imputari, dum bonis quotidie operibus,

mala praeterita superantur. **a** **¶** Beatitude ergo haec in circumcissione tantum manet: an etiam in praepotio? Vult istam beatitudinem tribus temporibus assignare: Naturae, & circumcissionis, & christianitatis.

b **¶** Dicimus enim: quod reputata est abrahae fides ad iusticiam. Omnes enim confitemur & consentimus: ut quod ratio de Abraham inuenerit, hoc de ceteris obseruemus.

c **¶** Quomodo ergo reputata est ei: in circumcissione / an in praepotio? Videamus utrum circumcisio ex iusticia, an iusticia ex circumcissione sit nata.

d **¶** Non in circumcissione / sed in praepotio. Quia ante iustus, & circumcisus. **e** **¶** Et signum accepit circumcissionis. Ne dicerent: ergo superflue circumcisus est: signum autem esse iusticiae, non augmentum.

f **¶** Si signaculum iusticiae fidei quae est in praepotio. Si signaculum accepit illius iusticiae, quam praepotati fides meruit. Perfecta enim fuit, ut signaculum mereretur. Semper enim res plena signatur. Siue ut ostenderet: quod iustus

& fidelis esset, qui dolorem sibi ex mandato dei non dubitauit inferre. Non putetis superfluum quod ab essentiarum domino iubeatur: sicut nec parricidium creditur impium, quod fons praeeperat pietatis. **g** **¶** Et sit pater omnium credentium per praepotium: ut reputetur et illi ad iusticiam: et sit pater circumcissionis: non his tantum qui sunt ex circumcissione / sed et his qui sectantur vestigia fidei: quae est in praepotio patris nostri abrahae. Ut omnes qui ex gentibus credunt, filij sint Abrahae: dum & illis sola fides ad iusticiam reputatur: Erunt & ipsi circumcisi, sed corde. Siue quia in praepotio iustus fuit, ut esset incircumcisorum pater: & circumcisus iustus permanisset, ut circumcisorum iustorum fuerit pater.

h **¶** Non enim per legem promissio abrahae aut semini eius. Hic enim legem ipsam circumcissionem appellat: eo quod possit omne praeceptum, lex intelligi. **i** **¶** Et heres esset mundus / sed per iusticiam fidei. Siue ut in semine eius, quod est Christus, benedicerentur omnes gentes: quae illi in hereditate a patre sunt datae. Siue ut cum eo recumbant gentes, in regno coelorum.

k **¶** Si enim qui ex lege heredes sunt: exinanita est fides: abolita est promissio. Si illi soli ut uos uultis circumcisi heredes sunt: non impleuit deus

promissum Abrahae, ut pater esset multarum gentium: & si ita est, iam uidebitur deo sine causa credidisse.

l **¶** Lex enim iram operatur. Quia iniustus est posita: & magis grauauit peccare uolentes, quam absoluit per scientiam cumulando delicta. Si enim caeci essetis, peccatum non haberetis.

m **¶** Ubi enim non est lex / nec prauaricatio: ideo ex fide ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini: non ei qui ex lege est solum / sed et ei qui ex fide est abrahae: qui est pater omnium nostrum: sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te. Cum ergo fides exinaniri non potest, nec promissio aboleri: non est ex lege hereditas, sed ex fide. Lex enim non donat peccata, sed damnat: & ideo non potest omnes gentes filios facere Abrahae: quia secundum quod omnes sub peccato inuenti sunt, omnes erant utique puniendi. Fides autem dimissis per gratiam peccatis, omnes credentes filios efficit Abrahae: siue quia non est quod prauaricetur, ubi lex non est: siue non est quod uindictetur, ubi lex necessaria non est. **n** **¶** Ante deum cui credidisti. Ante deum quod pater est omnium credentium. **o** **¶** Qui uiuificat mortuos. Hic mortuos ad generandum dicit, ut praesentis conueniat causa.

p **¶** Et vocat ea quae non sunt / tanquam ea quae sunt. Quauis & in principio uocauerit quae non erant, & statim esse coeperunt: tamen hic de filij desperata conceptione significat: quia iam non erant eis tempora generandi. **q** **¶** Qui contra spem in spe credidit. Contra spem natura est: ut centum annorum homo ex muliere aequae iam fessa, quae etiam in iuuentute sterilis fuisset: semen suum sicut stellas coeli crederet esse futurum. **r** **¶** Et fieret pater multarum gentium: secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum. Qui nec unius filij iam per se esse poterat pater. **s** **¶** Et non infirmatus est in fide. Queritur quomodo Abraham iam emortuo corpore, filios de Cetera generauerat, qui de Sara ante non potuit: Idcirco de Sara non genuit: quia & senex erat & sterilis: in illa uero quasi in iuvene, cursu natura, facile potuit generare. **t** **¶** Nec considerauit corpus suum emortuum: cum fere centum esset annorum / & emortuam uulnam sarg. Nihil natura considerat fides: quia omnipotentem nouit esse qui dixit: **u** **¶** In repromissione etiam dei non hesitauit diffidentia, sed confortatus est fide. Nec de se, nec de senectutis impossibilitate, nec de promissionis magnitudine dubitauit. **x** **¶** Dans gloriam deo / plenissime sciens: quod quicquid promissit deus / potes est & facere. Tanquam de praecepto gratias agens. Ideo &

Idcirco &

G

H

A Ideo et reputatum est illi ad iusticiam. Quia tam perfecte & firmiter credidit. **b** Non est autem scriptum tantum propter ipsum: quia reputatum est illi ad iusticiam: sed et propter nos quibus reputabitur. Non ut eius solum fidem sciremus, qua domino placuit: qui ideo etiam tentatus est, ut & ipse se se nosset, & nos se queremur.

c Credentibus in eum qui suscitavit Iesum dominum nostrum a mortuis. Si tam perfecte crediderim? Christum a mortuis resurrexisse: quomodo ille credidit corpore suum posse ad generandum uiuificari iam mortuum. **d** Qui traditus est propter delicta nostra: et resurrexit propter iustificationem nostram. Qui morte sua, nostra peccata aboluit: & in ea qualitate qua mortuus est, necessario resurgens apparuit: ut iusticiam credentium confirmaret.

Ca. V

Iustificati igitur ex fide. Per tractata causa quare nemo eorum ex operibus iustificatus sit, sed omnes ex fide: quod exemplo Abraham probatur: cuius se filios esse

soli iudei putabant: ostendit ratione, quod non genus nec circumcisio, sed fides faciat filios Abraham: qui ex sola prima fide iustificatus est. Qua ratione conclusa, pacem eos habere hortatur: quia nemo suo merito, sed omnes aequaliter dei gratia sunt saluati. **f** Pacem habemus ad deum per dominum nostrum Iesum Christum. Vel subiecti sumus utrique deo: siue pacem dei non tantum sicutuli habeamus. **g** Per quem et accessum habemus per fidem in gratia ista. Per quem accessimus prope, qui eramus longe. **h** In qua stamus. Qui ante iacebamus. **i** Et gloriamur in spe glorie filiorum dei. Gloriamur nos sperare filiorum dei gloriam possessuros. Tantumque est quod speramus, quantum ex se nullus auderet: ne non spes, sed blasphemiam putaretur: eo quod multis pro sua magnitudine incredibile uideatur.

k Non solum autem sed et gloriamur in tribulationibus: scientes quod tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem. Non solum in gloria spe, sed etiam in saluberrimis tribulationibus gloriamur, magnitudinem premij cognoscentes: sicut Iacobus ait: Omne gaudium existimate fratres, & reliqua. Unde & gaudere debemus aliquid pati pro nomine dei, ut acquiramus de tribulatione finiendam premium infinitum. Consideratione enim premij, nullum possumus condignum aestimare laborem. Nam & scimus homines propter aurum ultro se ad bestias deputare: quod tamen in aeternum non poterunt possidere: quanto magis nos exemplo apostolorum in tribulationibus gaudere debemus? Quia quidem cum sint temporales, aeternam salutem acquirunt: & a doloribus liberant sempiternis. Cum multi propter spem paruam salutis, & curam corporis, maximos sustinerunt cruciatus: nec tamen perfectam possunt consequi sanitatem: quare etiam si prouenerit, paulo post mor-

te intercedente soluetur. Habemus ergo unde honeste & sine periculo gloriemur. Magna enim gloria est de imis ad summa crescere: de nihilo ad maxima peruenire: de limo ad coelum: & de seruitute uocamur ad regnum: si tamen omni saeculi gloria & iucunditate contempta: in illo

solo quod nobis promittitur, gloriemur. Quod & si feceritis, tale est: quale si quis nummo plumbeo contempto, gemmam regiam consequatur: quod nec sic sit digna comparatio: quia quibus hic premium distet, tamen manet utriusque corruptio: ibi vero in corruptibilibus corrupta, & aeternis caudam mutantur.

l Probatio vero spes: spes autem non confundit. Spes futurorum omnem confusionem expellit. Unde probatur non habere spes, qui praecipitis confunditur christi. **m** Quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris. Magnitudo beneficiorum excitat in se magnitudinem charitatis: quare perfecta confidit, & timere non nouit. Item manifeste hoc ostendit: quia quacumque hominibus a deo patre

donantur, per spiritum sanctum tribuuntur. **n** Per spiritum sanctum qui datus est nobis. Quomodo nos deus diligat, ex hoc cognoscimus: quia non solum nobis per filij sui mortem peccata dimisit, sed & spiritum sanctum nobis dedit, qui iam ostendat gloriam futurorum. **o** Et quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus. Ut quid indebite pro nobis mortuus est, nisi ut manifestaret suam charitatem: cum adhuc peccatorum & scelerum languoribus premeremur? **p** Secundum tempus. Secundum tempus infirmi, quo iam defecerat pene iusticia, siue quia ultimo tempore passus est Christus: siue ad tridui tempus ut praedicebat est mortuus. **q** Pro impijs mortuus est. Vult ostendere, quia pro impijs mortuus est: ut ex beneficiorum contemplatione eius gratiam commendaret: & in mercato delicti, quantum eum debeamus diligere, demonstraret: & tanto beneficio & sancto, an aliquid proponendum sit, uideremus: cum ille nobis impijs nec uitam suam praeponuerit: ne necessariam nobis denegaret mortem. **r** Et enim pro iusto quis mori. Ideo pro iusto difficile mori: quia iustus non habet mori. Pro morituro enim forte moritur alter. **s** Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Bonus ipse est, qui & iustus. Dicit enim alibi: Mandatum sanctum, & iustum & bonum. Forsitan autem, hoc est, tam facile audeat, ne illi iniuria fiat. **t** Commendat autem charitatem suam deus in nobis. Amabilem facit, cum insinuat quantum nos diligat: quando enim indebite aliquid prestatur, tunc maxime charitas commendatur. Quid enim tam indebite, quam ut sine peccato dominus pro seruis impijs moreretur: & uniuersitatis conditor dignaretur apparere in homine & contemni pro reparatione propriae creaturae. **v** Quoniam si cum adhuc peccatores essemus. Notandum quod plerumque Apostolus credentes iam in Christo fuisse peccatores, dicens: iam non esse significat: ut qualiter se exhibere debeant, recognoscant. Christus

Roma. 7. c

Commen.

E

a Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis iustificati nunc. Si peccatores tantum dilexit, quanto magis custodiet iustos? **b** In sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Non animalium, sicut in lege. Caveamus ergo, ne peccando eum pollutum dicamus: sicut dicit ipse Ap[osto]lus ad Hebr[aeos].

c Si enim cum inimici essemus/reconciliati sumus deo per mortem filij eius? Peccatores inimici sunt contemnendo: sicut dicit Ap[osto]lus: Scitis quia amicitia huius mundi inimica est deo: Quicumque enim uoluerit amicus esse saeculi huius, inimicus dei cognoscitur. Inimici ergo actibus, non natura. Reconciliati autem: quia conciliati naturaliter fuimus.

d Multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius. Si per mortem Christi saluati sumus: quanto magis in eius glorificabimur uita, si eam fuerimus imitati? **e** Non solum autem sed et gloria mur in deo per dominum nostrum Iesum Christum: per quem nunc reconciliationem accepimus. Non solum nobis uita dabitur semper, sed etiam quaedam similitudo per Christum, promittitur diuinae gloriae: sicut dicit apostolus Ioh[ann]es: Non

1. Ioh. 3. a

dum apparuit quid erimus: quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. **f** Propterea sicut per unum hominem. Si per unum hominem Euam, peccatum intrauit in mundum: insaniunt qui dicunt: antequam deceperit diabolus Euam, peccatum fuisse in mundo. Item hic ostendere uult propterea Christum passum: ut qui sequentes Adam discesseramus a deo, per Christum reconciliaremur deo. **g** In hunc mundum peccatum intrauit: et per peccatum mors. Exemplo, uel forma: Quomodo cum non esset peccatum, per Adam aduenit: ita etiam cum pene apud nullum iusticia remansisset, per Christum est reuocata. Et quomodo per illius peccatum, mors intrauit: ita & per huius iusticiam, uita est reparata: futura, non praesens. **h** Et ita in omnes homines mors pertransiit. Dum ita peccant, & similiter moriuntur. Non enim in Abraham, & Isaac, & Iacob pertransiit: de quibus dicit dominus: Omnes enim illi uiuunt. Hic autem ideo dicit omnes mortuos: quia in multitudine peccatorum non excipientur pauci iusti, sicut ibi: Non est qui faciat bonum: non est usque ad unum. Et omnis homo mendax. Sicut in eos omnes pertransiit: qui humano, non coelestis ritu uiuebant. Item nunc Apostolus mortem animae significat: quia Adam prauaricans mortuus est: sicut & propheta dicit: Anima quae peccat, ipsa morietur. Transiuit enim & in omnes homines, qui naturalem legem prauaricati sunt. **i** In quo omnes peccauerunt. Hoc est, in eo quod omnes peccauerunt, exemplo Adae peccant.

Roma. 14. b

2. Cor. 5. c

Ps. 52. d

Ecce. 18. e

k Usque ad legem enim peccatum erat in mundo. Lex peccati uindex aduenit: ante cuius aduentum liberius uel praesentis uita, longitudine fruebantur. Erat quidem ante

legem peccatum, sed non ita putabatur esse peccatum: quia iam pene oblitteratum fuerat in natura. Item dicitur: Usque ad legem, Moyse significat. Inferens autem, peccatum non imputatur cum lex non est: naturalem iterum ostendit legem, per quam prauaricatus est Cain: & post ipsum

G

qui naturalem legem prauaricati sunt.

l Peccatum autem non imputabatur/cum lex non esset. Quomodo mors regnabat, si non imputabatur peccatum? nisi subaudiatur, in praesenti non imputabatur.

m Sed regnauit mors ab Adam/usque ad Moysen. Siue dum non esset qui inter iustum & iniustum ante distingueret, putabat se omnibus dominari. Siue non solum in eos qui praeceptum sicut Adam transgressi sunt:

Gen. 9. a

Hoc est de filiis Noe: quibus iussu est, ne animam in sanguine manducarent: Et de filiis Abraham, quibus circumcisio mandata est: sed etiam in eos qui sine praecepto legem contempserunt naturae. **n** Etiam in eos qui non peccauerunt in similitudine prauaricationis adae. Hi sunt qui non in similitudinem prauaricationis Adae peccauerunt: qui per naturalem legem

H

Igitur sicut

transgressi sunt: & non sicut Adam per mandatum. **o** Quis est forma futurus. Siue ideo forma fuit Christi: quia sicut Adam sine coitu a deo factus est: ita ille ex uirgine spiritu sancto operante processit. Quidam dicunt forma contrario, hoc est: sicut ille peccati caput, ita & iste iusticiae. Item forma Christi Adam factus est. Sicut enim Adam primus mandatum dei prauaricans exemplum est, legem dei prauaricare uolentibus: sic & Christus uoluntatem patris complens, exemplum est imitari eum cupientibus. **p** Nam non sicut delictum/ita et donum. Ne in forma, aequalitas putaretur. **q** Si enim unius delicto/multi mortui sunt: multo magis gratia dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Hic manifeste docet: quia non generaliter de omni homine dicit, dicens: unius delicto, multi mortui sunt: quia communi & naturali morte: non solum peccantes, sed & iusti moriuntur. **r** Et non sicut per unum peccatum/ita et donum. Sed amplius. **s** Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem. Ex uno iusto peccante, processit iudicium mortis. **t** Gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Quia non inuenit Adam multam iusticiam, quam suo exemplo destrueret: Christus autem gratia sua, multorum peccata dissoluit. Et Adam solam formam fecit delicti: Christus uero & gratis peccata remisit: & iusticiae dedit exemplum. **v** Si enim unius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundantiam gratiae et donationis et iusticiae accipientes in uita/regnabunt per unum Iesum Christum. Quare multa peccata dimisit, abundantia donationis spiritus sancti: quia multa sunt donata. Ipsa enim iusticia donatur per baptismum, non ex merito possidetur.

A possidetur. **a** **C**gitur sicut per unius delictū in omnes homines in condemnationē: sic & per unius iusticiā in omnes homines in iustificationē vitę. Mors regnavit subauditur, ita & per iustificationē gratia regnavit. Itēq; superius dicit: Nunquid iniquus deus qui infert iram? Et adiecit:

Abfit: quomodo potest unius delicto adā, omnes homines condemnare, cū nec unius christi iusticia, omnes hoies iustificati sunt? Omnes autē dicēs nō generaliter dicit: sed uniuscuiusq; partis significat multitudinē. Alioquin inveniunt oēs hoies iustificati in christo, sicut & in adā condemnati: & nō erit ultra qui puniatur.

b **C**sicut em̄ per inobedientiā unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per unius obedientiam suū stī constituentur multi. Sicut exemplo inobedientiā adā, peccaverūt multi: ita & christi obedientia iustificantur multi. Grande enim crimē inobediētia ē, quod tantos occidit.

c **L**ex autē subintravit: ut abundaret delictum. Quia naturalē legē habentes hebræi & scribæ acceperunt: ppter ea dicit: subintravit. Ipsi em̄ ad maiore mercedē accipientes legē, per suā negligentia non custodientes, in mai⁹ ceciderūt delictum: ne dicerēt,

sed nobis lex peccatū dimisit: nō, inquit, venit dimittere sed demonstrare delicta. Et dum scienter peccatur, cōpit abundare delictū: quasi si diceret: ut uideo, lex peccatū nō abstulit, sed adiecit: nō tamē suo vitio sed illorū, subintravit, hoc est subito intravit: & ita contigit ut abundaret delictum.

B **d** **C**bi autē abundavit delictū, supabundavit gratia. Sicut ait saluator: Cui plus dimittit, amplius diligit. Manifestata est em̄ quātitas peccati ut sciretur gratiæ magnitudo: & redderemus competēs debitū charitatis.

e **C**sicut regnavit peccatū in mortē: ita & gratia regnat per iusticiā in vitā eternā per iesum christū dñm nostrum. Sicut abundāter confirmatū est regnū peccati per contemptū legis: ita & regnū gratiæ, confirmet per multorū remissio nē peccatorū: & indefinētē deinceps iusticiæ actionem.

f **V**id ergo dicemus? Manebimus in peccato: ut gratia abundet? Absit. Qui em̄ mortui sumus peccato. Ne non intelligētes dicerēt: Si gratia crescit in magnitudine delictorū, peccare debemus ut possit magis ac magis gratia abundare. Absit. Ego de illis dico quos ita fides in venit, nō de nobis qui iam mortui sumus peccato ut gratia uiueremus.

g **Q**uō adhuc uiuimus in illo. Vult tñ firmū esse baptisatū tanq; perfectū. **h** **C**an ignoratis. Aut nunquid nescitis ipsum sacramentum baptismatis?

i **Q**uia quicūq; baptisati estis in christo iesu. Tribus modis baptismū accipitur in scripturis: Aquā & spūsancti, q & ignis appellat⁹ est: & sanguinis in martyrio: de quo saluator dicebat: Baptismo habeo baptisari.

k **C**n

morte ipsius baptisati sumus. Ut illi cōmoriāmur in baptismō. **l** **C**onsepulti em̄ sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortua per gloriā patris: ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Ostēdit nos propterea ita baptisari, ut per mysteriū consepeliāmur christo, criminib⁹ morietes, & renūciantes pri stinā uitā: ut quō pater glorificat in filiis resurrectione: ita & per nostrā conuersationis nouitatē ab omnibus honoret: ut ne signa quidē ueteris hois agnoscantur in nobis. Nec em̄ aliquid uelle aut cupere debemus, qd uolūt aut cupiūt qui nōdū sunt baptisati: & quicūq; adhuc ueteris uitæ errorib⁹ implicant. **m** **C**sicut em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. Si consepulti sumus nunc, & tunc resurrectionis eius poterimus esse picipes: & si fuerimus noui & immutati in cōuersatione: similiter noui & imutati erimus in gloria. **n** **H**oc sciētes quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

o **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **p** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **q** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

r **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **s** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

t **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **u** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **v** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

w **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **x** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

y **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **z** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **aa** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

ab **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **ac** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

ad **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **ae** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **af** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

ag **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **ah** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

ai **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **aj** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **ak** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

al **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **am** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

an **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **ao** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **ap** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

aq **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **ar** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

as **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **at** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **au** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

sto, criminib⁹ morietes, & renūciantes pri stinā uitā: ut quō pater glorificat in filiis resurrectione: ita & per nostrā conuersationis nouitatē ab omnibus honoret: ut ne signa quidē ueteris hois agnoscantur in nobis. Nec em̄ aliquid uelle aut cupere debemus, qd uolūt aut cupiūt qui nōdū sunt baptisati: & quicūq; adhuc ueteris uitæ errorib⁹ implicant. **m** **C**sicut em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. Si consepulti sumus nunc, & tunc resurrectionis eius poterimus esse picipes: & si fuerimus noui & immutati in cōuersatione: similiter noui & imutati erimus in gloria. **n** **H**oc sciētes quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

o **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **p** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **q** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

r **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **s** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

t **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **u** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **v** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

w **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **x** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

y **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **z** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **aa** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

ab **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **ac** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

ad **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **ae** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **af** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

ag **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **ah** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

ai **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **aj** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **ak** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

al **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **am** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

an **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **ao** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **ap** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

aq **C**sicut em̄ mortui sumus cum illo per baptismū in mortē: ut quō christus surrexit a mortuis per gloriā patris: ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si em̄ cōplāti facti sum⁹ similitudini mortis ei⁹, simul & resurrectionis erimus. **ar** **H**oc sciētes: quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corp⁹ peccati: ut ultra nō seruiamus peccato.

as **Q**ui em̄ mortu⁹ est, iustificat⁹ est a peccato. Si autē mortui sumus cū christo: credimus quia simul etiā uiuimus cū illo. Sciētes qd christus resurgēs ex mortuis iā nō moriet⁹: mors illi ultra nō dñabit⁹. **at** **Q**uē mortu⁹ ē pētō, mortu⁹ est semel. **au** **A**utē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate

C

D

Iob. 8. d

H. b. 6. a

A iesu

E Iesu. Quasi membra eius semel uos scitote commor-
tuos debere iam semp uiuere deo in christo: in quo uita
nostra abscondita est apud deum, quem induiti, eius se/
quamur exemplū. **a** ¶ Non regnet peccatum in uestro
mortali corpore: ut obediatis concupiscentijs eius. In cor-

pore mortali, uiuite
ut imortales. Et quō
regnet peccatum in
corpore, exposuit: p
obedientia scilicet &
cōsensum. **b** ¶ Sed
neq; exhibeatis mēbra
uestra arma iniquitatis
peccato. Vnūquodq;
mēbrū si officiū suū
in malos usus uerte/
rit, arma iniquitatis effi-
ciē ad iusticiā expug-
nandā. Simul notan-
dū, qđ homo mēbra
sua cui uelit parti ex-
hibeat per arbitrij li-
bertatē. **c** ¶ Sed ex-
hibete uos deo tanq;
ex mortuis uiuentes.
Tanq; qui iam resur-
rexistis: quia tūc nec
carnaliter utiuit nec
peccato. **d** ¶ Et mē-
bra uestra arma iusti-
cię deo. Ut oculus qui
ante uidebat ad con-
cupiscendū: nunc ui-
deat nudū ad uestien-
dum. Sic de reliquis
membris aduerte.

e ¶ Peccatū em̄ in uo-
bis nō dñabitur. Non
uos uincet peccatū.
f ¶ Non em̄ estis paruuli
sed pfecti: quasi pda-
gogus puero, noli fa-
cere uitij sermonis.
Nō em̄ adhuc audis
gramaticū sed orato-
rem: siue nō debet do-
minari. Item nō quia
impossibile sit pecca-

re his qui gratiā acceperūt: ideo dicit peccatum in uobis
nō dñabit. **f** ¶ Non em̄ sub lege estis: sed sub gratia. Sed
bene sciens quia hi qui sub gratia sunt, alieni sunt a mul-
tis & a diuersis pręceptis legis, & ab onerib; eius: quā da-
ta est propter duriciā cordis iudaeorū: ut est illud: Lepro-
sam domū destruere & longe a ciuitate in locū imundū
pŕicere. Qui em̄ participes sunt christi gratiā, didicerūt
quēadmodū oportet uincere passionē: & deum diligere
ac pximū suū: sicut scriptū est: Nō em̄ estis sub lege, sed
sub gratia: gratiam uincendi & doctrinā prebuit exem-
plum. **g** ¶ Quid ergo? Peccabimus: qm̄ non sumus sub
lege. Ne dicerēt: Ergo cessante uindicta legis, impune pec-
camus. **h** ¶ Sed sub gratia. Absit. Si peccatis, sub gra-
tia non estis. **i** ¶ An nescitis: qm̄ cui exhibetis uos ser-
uos ad obediendū: serui estis eius cui obedistis: siue peccati
ad mortē: siue obediētię ad iusticiā? Si uolueritis pecca-
tis seruire, incipietis sententię legis subiacere, quā uindi-
cat in peccātes: si autē iusticiā obederitis, nō estis sub le-
ge, sed sub gratia. **k** ¶ Gratias autē deo qđ fuistis serui
peccati. Fuistis inquit, sed nō estis. **l** ¶ Obedistis autē
ex corde in ea forma doctrinę in qua traditi estis. Ex corde
dicit, hoc est fideliter. **m** ¶ Liberati autē a peccato, ser-
ui facti estis iusticię. In doctrina & exemplo christi: qui nō
solum peccata, sed etiam occasiones auferre docuit deli-
ctorum. **n** ¶ Humanū dico propter infirmitatem car-

nīs uestre. Humanū dico: quia nondū ad plenū potestis
audire diuinū. Cum enim multo magis debetis seruire
iusticię qđ peccato cui ante seruiistis: ego tamen cōcedo in-
firmitati uestre ut tantū iusticię seruiatis. Siue ita: huma-
na iā ratiōe digna loquor, qđ omēs mecū sentire possent,
& nullus abnuere.

o ¶ Sicut enim exhi-
buitis membra uestra
seruire iniquitati: ita nūc
exhibete membra uestra
seruire iusticię in sā-
ctificationē. Quia qđ
quid ania carnaliter
gerit, carnaliter de-
putatur: si autem car-
o spirituale opus fa-
ciat, totus homo effici-
tur spiritualis: ut est
illud: Corpus qđ cor-
rūpitur, aggravat ani-
mā. Nos exhibuim;
membra nostra serui-
re peccato: non sicut
Manichæi dicunt: na-
turam corporis inser-
tum habere peccatū.

p ¶ Et em̄ serui esse-
tis peccati: liberi fu-
istis iusticię. Hoc est in
nullo ei penitus ser-
uientes: ita & nunc li-
beri estote ab omī pec-
cato. **q** ¶ Quē ergo
fructum habuistis tūc
in illis in quibus nunc
erubescitis. Nam finis
illorum mors est. Nul-
lus sine dubio fruct;
est in ea re quā per
penitentiam erube-
scitur. Omnis em̄ qui
cognoscit bonitatem,
in pristinis actib; eru-
bescit: quicūq; autē eru-
bescit iusticiā, fructū
eius ignorat. Ergo qđ
peccat, nec in pręsen-

ti aliquem fructū habent: & mortē perpetuā in futuro
pceptent: Qui uero seruiūt dño, & in pręsenti fructū ha-
bent donum spiritus sancti: & in futuro uitam eternam.

Aliter. Qualem fructū in actione illius rei habuistis:
in cuius etiam recordatione uerecundia est? **r** ¶ Hic
vero liberati a peccato: serui autem facti deo: habetis fructū
uestrum in sanctificatione: finem uero uitam eternam. Hoc
ipsum ideo fructus est quod uiuētis sanctificati per bap-
tismū. **s** ¶ Stipendia peccati mors. Qui peccato mili-
tat, remunerationē accipit mortem. Item premiū quod
offert ad deceptionē nostrā: hoc mors est. **t** ¶ Gratia
autem dei uita eterna. Non dixit similiter, stipendia iusti-
cię: quia non est anteq; remuneratur in nobis. Non em̄
nostro labore quęsitā est, sed dei munere condonata.

v ¶ In christo iesu dño nostro. Est siue gratia siue uita.

A Ignoratis fratres: scientibus em̄ legem loquor.
Hic incipit difficultatē legis ostendere, ut illos
hortetur ad gratiam sine eius timore transire.
y ¶ Quia lex in homine dominatur quanto tempore ui-
uit. Homo: siue lex homini. **z** ¶ Nam quę sub viro est
mulier: uiuente viro alligata est legi: Si autem mortuus fue-
rit vir eius: soluta est a lege viri. Comparatione legis, man-
datum uirum appellat: ut ostendat legē sine effectu uin-
dictę quāsi mortuam, nobis iam mortificatis impedire
non posse.

Leuit. 14.

Deu. 6.2

G

Sap. 9.4

H

A non posse: quo minus ex integro ad christum qui resur-
rexit a mortuis transeamus: qui merito nobis uiueret, si
inuenisset quod punire posset in nobis. **a** **E**gitur ui-
uente uiro vocabitur adultera si fuerit cum alio uiro: si au-
tem mortuus fuerit uir eius, liberata est a lege uiri ut non sit
adultera si fuerit cum

alio uiro. **E**ditu ui-
uir, tam diu illi se-
cundum eius solius ne-
cesse est uiuere uolu-
tate: cum autem illo
mortuo, alio uiro mu-
lier fuerit copulata, iam
non illi sed prioris
uiri consuetudinem est
uiuendum. **b** **E**rgo
fratres mei et uos mor-
tificati estis legi. No-
luit iuxta comparatio-
nem, legem illis dicere
mortuam: sed quod uer-
bis eis dicere non aude-
bat, intellectui dereli-
quit. **c** **P**er corpus
christi ut sitis alterius
uiri: qui ex mortuis re-
surrexit: ut fructificetis
deo. Commoriendo chris-
to, qui dānauit pecca-
tū in carne. **d** **E**u-
enim essemus in carne:
passiones peccatorum
per legem erant: opera-
batur in membris nostris.

B Cum essemus in car-
nali conuersatione, pas-
sio concupiscentiae ope-
rabatur in oculis, et
in ceteris membris car-
terum passiones: quae ta-
men per legem osten-
debantur esse peccata. Item in carne est: qui uolūtate car-
nis ducit: et legi dei obedire prohibet: quia non potest
duobus dominis seruire. Nunc autem gratia spiritus sancti,
docti passiones uincere, in carne non sumus: quia mor-
tui sumus legi, quae doctrinam gratiae non continet. **e** **E**t
fructificarent morti. Ut nos legis seueritas interficeret.

f **N**unc autem soluti sumus a lege mortis in qua detineba-
mur. Morientes peccato, in quo detinebamur a lege.

g **E**t ut seruiamus in nouitate spiritus. Spiritualis gra-
tiae praeceptis et non litterae legis. Item seruitus noua est, non
diligere mundum neque ea quae sunt in mundo: et carnis cu-
ram non facere in concupiscentiis. Lex enim bona terrae pro-
mittens, nutrire nouit amatorum carnis desideria. Iuste hic
discipuli iesu legi mortui sunt, quoniam mundo abrenun-
ciauerunt. **h** **E**t non in uetustate litterae. Nunc scripta
et naturalis legis facit mentionem: quia scripta lex et natu-
ralem continet. Infert autem dicens: Nam concupiscentiam
nesciebam nisi per legem. Personam iuuenis sumit, ostendere
uolens: quia quod diu sumus infantes, omnino quid sit con-
cupiscentia ignoramus. Cum autem crescere coeperimus, initium
accipit concupiscentia quae a lege prohibita est in nostram
peruenire noticiam, cum iam possimus discernere bonum
et malum. **i** **Q**uid ergo dicemus? Lex peccatum est?

Quia ab ea semper mortem dixerat esse solutam. Item ex hinc
uult ostendere: quoniam non custodiendo legem, non
fuit legis infirmitas, sed humana uoluntatis. Dicendo au-
tem: Peccatum non cognoui nisi per legem: personam pue-
ri assumit, qui per aetatis infirmitatem legi obnoxius non
est: sed ubi adoleuerit, sub lege esse incipit et mandata cog-
noscere. **k** **A**bsit. Contra Manichaeos. Quod si dixerint,
timuit scandalum: semper ergo timuit, et nunc contra le-
gem locutus est: Unde ergo uos audistis, quod ille non

fecit? **l** **S**ed peccatum non cognoui nisi per legem. Hic
in persona eius hominis loquitur qui legem accipit: id est,
qui primum dei mandata cognoscit: cum consuetudinem
habet delinquendi. **m** **N**am concupiscentiam ne-
sciebam nisi lex diceret: Non concupisces. Non dixit: non

habebam aut non sa-
ciebam, sed nesciebam:
hoc est nesciebam con-
cupiscentiam esse pec-
catum. Item sicut lu-
men in tenebris uel
offendiculum uel for-
ueam ostendit: simili-
ter et lex praecediendum
et obseruandum esse a
peccatis facit noticiam
peccatorum: et per hoc
legem sanctam et bonam
esse dicimus.

n **O**ccasione autem
accepta peccatum per
mandatum operatum
est in me. Hic peccatum
diabolus appellatur: si-
cut in Apocalypsi no-
minatur: scilicet au-
ctor peccati. Dicit er-
go occasionem man-
dati: quod excusatio-
nem ignorantiae ab-
stulit. Grauius enim
facit quod ante pecca-
re: sicut omnis inui-
dus tunc magis occa-
sionem nocendi am-
plectitur: quando ali-
quid committitur ei
cui ille molitur iniu-
dias. **o** **O**mnem
concupiscentiam. Quae
fuerat lege prohibita.

p **S**ine lege enim. Pene lex in obliuione erat naturalis:
quae suggererat quid sit peccatum: idcirco lex littera su-
perducta est: ut commoneret oblitos. Item si cum lex non
esset, peccatum mortuum est: Infantiunt qui de Adam per-
traducere asserunt ad nos uenire peccatum. Propterea hic di-
cit peccatum mortuum est: quia in infantibus qui sine lege
sunt, non uiuit: id est impune committitur. Nam maledic-
te infante, parentibus uidetur esse peccatum, non tamen
uiuum sed mortuum. **q** **P**eccatum mortuum est.
Puer licet peccet, mortuum est in eo peccatum: quia non
est legi subiectus. **r** **E**go autem uiuebam sine lege al-
quando. Quasi iustum et liberum uiuere me putabam: siue
in praesenti uiuebam. Item cum autem puer essem, legi
obnoxius non eram. **s** **S**ed cum uenisset mandatum.

In fine obliuionis cognitum est peccatum adueniente man-
dato: ut omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat.
t **P**eccatum reuixit. Vbi adoleui et coepi esse sub lege,
et delictum, quod cum essem puer per ignorantiam erat in me
mortuum, reuixit in me lege dominante. Ita ergo inquit man-
datum quod erat ad uitam datum, hoc mihi in morte inue-
nitum est pueritiae consuetudine et more peccandi. Item, quia
uixerat per naturalem scientiam, et mortuum fuerat per obli-
uionem, ideo dicitur reuixisse per legem. **u** **E**go autem
mortuus sum. Quia sciens prauaricari. **x** **E**t inuen-
tum est mihi mandatum quod erat ad uitam: hoc esse ad mortem.
Quod custoditum proficiebat ad uitam, neglectum duxit
ad mortem. Item poenam mortem dicit, quam nobis peccatum
per deceptionem suam acquisiuit: ostendens temporalia et ter-
rena quae putantur esse bona: et legem prauaricare suadens,
quae uitam aeternam facientibus repromittit. **y** **N**am pecca-
tum occasione accepta per mandatum seduxit me: et illud occidit.
z **E**rgo lex quidem sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum.

A 2 Contra

Commen.

E Matt. 5. c
Iob. 17. d

Contra impugnatores legis, & contra eos qui iusticiam a bonitate secernunt: lex & sancta & bona dicitur & iusta. Nisi inquit, abundauerit iusticia uestra. Sed & de nonnunquam in ueteri instrumeto bonus, & in nouo dicitur iustus. Pater iuste, ait dominus. Contra Martionistas hic locus facit. **¶** Quod est

go bonum est mihi factum est mors? Absit. Non mihi ipsa causa mortis extitit, sed ego qui peccando inuenio mortem. **¶** Sed peccatum ut appareat peccatum per bonum mihi operatum est mors. Per bonum legis, reuelatur peccatum & ab ipsa punitur. Item uult ostendere qualiter infantis qui ante sine lege erat, cum coepit adulescere, & a parentibus nihilominus phiberi, peccatum incipiat apparere. Apparet autem cum illud uitare didicerit. Ipsum enim peccatum si in proficietate atate, non solum non absconditur sed augetur, supra modum peccans efficitur dum iam ueniam non meretur. **¶** Et fiat supra modum peccans. Ante legem modum habebat per ignorantiam: supra modum est cum scienter admittit. Item hoc dicit: quoniam peccatum cum per atatem obnoxium non erat adole-

scens atati: dominare sibi lege commissi reputatur in culpa: factum est ultra modum peccatum. **¶** Peccatum per mandat. Nunc ex persona eius qui atatem legitimam habet, sermo perfertur. Qui enim dicit: Quia lex spiritalis est: seipsum condemat propria uoluntate peccante. Vnde adiecit: Ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato: ut ostendat, qui cum esset liber, ipse se uenundedit peccato. Quid enim iterum dicit: Quod enim operor non intelligo: hoc est, nolens discernere nocere, uolens nocere. Aliena desidero, in eis fraudare non optans: hoc enim ostendit dicens: Non enim quod uolo ago: hoc est mihi bonum fieri, sed quod odi illud facio: similiter intelligitur mihi malum fieri. Si enim quod nolo mihi malum fieri hoc facio: consentio legi, quia bona est: precipiens quod tibi fieri non uis, alij non feceris. **¶** Sed mus enim quod lex spiritalis est. Quia spiritalia mandat. **¶** Ego autem carnalis sum. Ego quacumque legem accipio, & carnaliter uiuere consueui. **¶** Uenundatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Non enim quod uolo hoc ago: sed quod odi illud facio. Proposito peccato, ut si consilium eius accepero, ipsius seruus efficiar, sponte memetipsum subiiciens: etiam quasi inebriatus consuetudine peccatorum ignoro quid facio. Quod enim operor non intelligo. Siue ita pronunciandum. Ego non intelligo malum esse quod inuitus admitto, cum malum nolo facere quod committo: utique cum lege sentio: quia mala & non uult & prohibet. Potest autem & intelligi: Si pecco, legis seueritati meipsum subijcio. Item inuenitur peccare qui uoluntati carnis in seruit. **¶** Si autem quod nolo illud facio: consentio legi quoniam bona est. Si ea quae lex praecipit contraria uoluntati carnis, custodire uoluero, secundum carnem quod nolo illud facio: secundum uero uoluntatem spiritus, legi dei spiritali atque bonae conuenio. **¶** Nunc autem iam non ego operor illud. Ante consuetudinem ergo libens ego ipse faciebam. Item dicens: Iam

non ego operor illud: ostendit quia non est hominis rationalis, irrationalium animalium ritu uiuendum. Inferes autem, quod habitat in me peccatum: docuit quia totum se tradiderit passionibus carnis, quae deo sunt inimica. **¶** Sed quod habitat in me peccatum. Habitat quasi hospes, & quasi

aliud in alio: non quasi unum: ut accidit scilicet non naturaliter. **¶** Scio enim quia non habitat in me: hoc est in carne mea bonum. Non dicit: Non est caro mea bona. Item hoc ex persona eius dicitur: qui peccandi consuetudinem habet: & carnis uitae tenet obnoxium. **¶** Nam uelle adiacet mihi: Est uoluntas: sed non est effectus: quia carnalis consuetudo uoluntati resistit. Item uoluntas carnis amatur magis quam dei. Ideo dicit: uelle adiacet mihi, ut id quod mihi bonum fieri uolo non possit ciam proximo: nam quod odi pati illud facio. **¶** Perficere autem bonum non inuenio. Non uideo facere. **¶** Non enim quod uolo bonum facio: sed quod nolo malum facio. Sicut uerbi gratia, si quis iam deuorare consueuit, etiam cum non optat incurrit. **¶** Si autem quod nolo illud facio: non ego operor illud: sed quod

habitat in me peccatum. Non ego qui inuitus sed consuetudo peccati: quia in necessitate mihi ipse paruui. **¶** Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum. Si ego uolo, inuenio mihi legem bonum facere contra adiacens malum. Item hoc est quod ait, secundum animam uoluntatem bonum uelle se facere: adiacere sibi malum iuxta desideria carnis. **¶** Quoniam mihi malum adiacet. Quod dicit: Quoniam mihi malum adiacet: ostendit quia non per necessitatem peccat: sed propria uoluntate ducitur ad peccatum, cum uult esse carnis amator. **¶** Delector enim legem dei secundum interiorem hominem. Consentio legi secundum mentem. Item interior homo noster rationalis & intelligibilis, est anima quae consentit legi dei. Lex enim eius est rationabiliter uiuere: & non duci irrationalium animalium passionibus. Exterior uero, est corpus nostrum. Eius autem lex prudentia carnis est: quae docet edere & potare, & ceteris uti luxurijs quae repugnant rationi. Et si superauerint, legi peccati subijciunt. Sic enim ita est: sicut quidam aestimant: quia quod nolumus hoc facimus. **¶** Uideo autem aliam legem in membris meis. Desideria consueta uel persuasionem inimici. **¶** Repugnantem legi mentis meae. Conscientia scilicet naturali, uel legi diuinae quae in mente consistit. **¶** Et captiuantem me in lege peccati quae est in membris meis. In consuetudinem delictorum. **¶** Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius. Ego qui sic detineor, quis me liberabit de consuetudine mortifera corporali. **¶** Gratia dei per iesum christum dominum nostrum. Admirabiliter intulit dicens: Gratia dei per iesum christum dominum nostrum: quia quae Moyses & naturalis lex non docuit: haec docuit dominus noster iesus christus: contemnere mundum & superare uitia. Vnde beatus Apostolus hoc docet, dicens: Qui autem christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs. Item quae lex non potuit liberare: nunquid non Paulus

Gal. 4. d

A non Paulus nondū erat dei gratia liberatus? Vnde probatur: quia ex alterius persona hāc loquit. **a** **E**gitur ego ipse mente seruo legi dei. Recapitulat ut concludat: & rursum in persona eius qui sub lege erat hāc loquitur. **b** **C**arne autem legi peccati. Homo carnalis duplex est quodāmodo & in se/ metipso diuisus.

Ca. VIII

Nihil ergo nunc dāna/ tōis est his qui sunt in christo iesu qui nō sūm carnē ambulantes. Hic apłs, nihil in illis dā/ natione dignū esse ait qui carnis opera cru/ cifixerūt. **d** **L**ex em̄ spiritus in christo. Notandū quia gratiā legē appellat. **e** **L**i/ berauit me a lege pecca/ ti & mortis. Quā mor/ tificat peccatores.

f **N**am qđ impossibi/ le erat legi. Hic ostē/ dit qm̄ lex p infirmi/ tatē carnis nō poterat impleri. In eo autē in quo dicit: Deus cum filium suū misisset in similitudinē carnis peccati: & ppter pec/ catum misisse demon/ strat, quoniam ante incarnationē erat fili/ us: & suscepta postea carne quā ad peccan/ dū esset, pcliuior, ipse tamen absq̄ peccato tam suscepit. Et id/ circo dicit in similitu/

dinē carnis peccati suscepta carne uenisse: & peccatū in eadē carne dānasse: quoniam carnem quā suscepit, in/ noxiā seruauerit ab omni contagione peccati. Itē legem dicit nō praecepta sacrificiorū, & cetera quae erāt umbra, usq̄ ad tēpus christi data: sed illā quā & dñs noster iesus christus docuit dicēs: Omnia quaecūq̄ uultis ut faciant uobis homines: sic & uos facite illis. Ista est em̄ lex & pro/ phetia. Infirma em̄ erat qua nos uolebamus. Non em̄ im/ possibilia mādata. Vnde filius dei formā serui accipiens, factus est homo, ut peccatū damnet in carne, & nos in/ strueret quēadmodū oporteat peccatū damnare in car/ ne ut iustificatio legis impleatur in nobis. **g** **I**n quo infirmabatur per carnem. In illis infirmabatur non in se. **b** **D**eus filium suum mittens. Contra Photinū qui ne/ gat filiū ante carnē. **i** **I**n similitudinē carnis peccati. Dicens in similitudinē carnis peccati, ostēdit eum eandē quidē carnē: sed absq̄ peccato portasse. Item hic similitu/ do ueritatē habet: sicut adam genuit ad similitudinē suā. Similē ergo ceteris hoīb⁹ carnē dñs de⁹ noster iesus chri/ stus assumpsit. **k** **E**t de peccato dānauit peccatū in rē. Quasi si dicas: de hoste expugnauit hostē: Siue sicut ho/ stias quā p p̄cto offerebāt in lege, peccati nōie uocabant, cum ipsi delicta nescirēt: sicut scriptū est: Et imponēt ma/ nus sup caput peccati sui: Sic & christi caro quā pro pec/ catis nostris oblata est, peccati nomē accepit. Quidā autē dicūt qđ peccato iudaeorū qđ dñm occiderūt, peccatum diaboli qđ hostē decepat per hominē condēnarit: sicut ad Hebrāos dicit: Ut per mortē destrueret eū qui habebat mortis imperiū. Siue de illius carnis substantia quā ante seruiebat peccato, uicē nūq̄ peccando peccatū: & in eadē carne damnauit peccatū, ut ostēderet uoluntatē esse in crimine nō naturā, quā talis a deo facta est, ut pos/

sit non peccare si uelit. **l** **E**t iustificatio legis impleret in nobis. Ut quod in illis repugnante carnali consuetudi ne implere nō potuit, in nobis saltē impleat qui exemplo christi mortificabimus carnē. **m** **Q**ui non sūm carnē ambulantes sed sūm spm̄. Qui em̄ sūm carnē sūt: quae carnis sūt

Ca. VIII

Nihil ergo nunc damnationis est his qui sunt in christo iesu qui non secundū carnem ambulant.

Lex enim spiritus uitae in christo iesu, liberauit me a lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem: deus filium suum mittens in similitudinē carnis peccati: & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis imple/ retur in nobis: qui non secundū carnē ambulamus, sed secundū spiritum. Qui enim secundū carnem sunt, quae carnis sunt, sapiunt: qui uero secundū spiritū sunt, quae sunt spiritus, sentiunt. Nam prudentia carnis mors est: prudentia autem spiritus uita, & pax. Quoniam sapiē/ tia carnis inimica est deo. Legi enim dei non est subie/ cta: nec enim potest. Qui autem in carne sunt, deo pla/ cere non possunt. Vos autem in carne nō estis sed in spi/ ritu: si tamen spiritus dei habitat in uobis. Si quis autē spiritum christi non habet, hic non est eius. Si autē chri/ stus in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum: spiritus uero uiuit propter iustificationem. **Q**ui si spiritus eius qui suscitauit iesum a mortuis, habi/ tat in uobis: qui suscitauit iesum christum a mortuis, ui/ uificabit

inimica est deo. Legi enim dei non est subiecta. Non ipsa caro, ut Manichaei dicūt, sed sensus carnalis inimicus est deo. Omne em̄ non subiectū, inimicū est: & quicūq̄ se uo/ luerit uindicare, etiā ueteris legis nōnunq̄ modum exce/ dit. **p** **N**ec enim potest. Impossibile dixit: ut uel sic eos a carnis cōcupiscētijs reuocaret. **q** **Q**ui autē in car/ ne sunt. Hic probatur quia superius non carnem, sed opa accusauerat carnis: quia quibus hoc dicitur, utiq̄ in car/ ne uiuebant. **r** **D**e deo placere non possunt. Fieri em̄ nō potest ut carni deditus, aliquādo nō peccet. **s** **V**os autē in carne non estis sed in spiritu. Hoc est in spiritualib⁹ operibus occupati. **t** **S**i tamen spiritus dei habitat in uobis. Hic ostendit, quoniam spiritus sanctus patris & filij sit. Item in illo spūs dei habitat in quo eius apparent fru/ ctus: sicut ait ad Galatas: Fructus autē spiritus est, chari/ tas, gaudiū &c. **v** **S**i quis autē spiritū christi non ha/ bet: hic non est eius. Spiritus christi est humilitas & patien/ tia: omniumq̄ uirtutū est: qui dilexit inimicos & p̄ eis ora/ uit. **x** **S**i autē christus in uobis est: corpus quidē mor/ tuū est propter peccatū. Si christū imitamini, carnalis sen/ sus quasi mortuus nō resistit. Vnde & David aiebat: Ego tanq̄ surdus nō au diebā, & sicut mutus non aperiens os suum &c. **y** **S**piritus uero uiuit propter iustificationē. Nunc spiritū nostrū significat: qui propter iusticiā suam uita appellat, quasi iustificans corpus, beata illa aeterna uita. Item spūs uiuit ut iusticiā opere. Non em̄ hoc solū querit, ut a carnalibus cessemus, sed etiā ut spiritualia fa/ ciamus. **z** **S**i spūs eius qui suscitauit iesum a mor/ tuis habitat in uobis: qui suscitauit iesum christū a mortuis/ uiuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis. Si tñ purificati ut in nobis spiritus sanctus habitare dignē: nō patit̄ deus tēplū spūs interi/

A 3 re: sed

Mat. 7. b

Gal. 5. d

ps. 37. c

Heb. 1. d

Commen.

C re: sed quod ierum a mortuis suscitauit: ita & corpora uestra restaurabit. **a** **E**rgo fratres debitores sumus non carni ut in carnem uiuamus. Hoc totum agit, ut ostendat eis legem non esse necessariam: quia carnalibus data est. Item manifeste nunc ostendit: quia non de communi & naturali morte super fecerit mentionem, dicens: **b** **S**i enim in carnem uixeritis/morietur/mini. Significat autem mortem poenae aeternae. Non enim quia caro humana mala sit, & spiritus bonus, laudat spiritum & uituperat carnem: cum ipse doceat, dicens: Et uirgo cogitat quae sunt domini, ut sit sancta corpore & spiritu. Nouit enim & mentem accusare dicens: Homines corrupti mente: hoc enim dicunt, ostendere uolentes maximam partem passionum, desideria humani corporis esse: quod cum ceteris irrationalibus animalibus commune habemus. Sicut enim cetera animalia de terra habent natiuitatem: ita & nos corpus. Anima autem nostra spiritus est incorporeus & rationalis & immortalis. Si enim secundum carnem uixeritis, morietur mini. Secundum rationem exposita: carnales homines iusticiam custodire non possunt. **c** **S**i autem spiritu facta carnis mortificationem uideritis. Spiritualibus actionibus, carnis opera subieceritis. Notandum sane opera carnis, non substantiam accusare. **d** **Q**uicunque autem spiritu dei aguntur: hi filii dei sunt. Quicunque merentur sancto spiritui gubernari: sicut econtrario: qui peccant, spiritui diaboli aguntur, ab initio peccatore. Item quicunque secundum doctrinam spiritus sancti uiuunt: ipsi sunt qui spiritui dei aguntur. **e** **N**on enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum dei. Notandum est, quia iudaei & filii dei erant: cum essent sub lege uelut sub paedagogo agerent, spiritum timoris habebant. Item iudaei acceperunt spiritum qui illos ad seruitutem cogeret per timorem. Timere enim seruorum est: diligere filiorum: sicut scriptum est: Seruus domini sui timebit: & filius diliget patrem suum. Illi ergo qui operari charitatis uoluntate nolebant: timoris necessitate cogantur. Nos uero omnia uoluntarie operemur: ut filios nos omnes probemus non seruos timoris. Item uos Rhomani in adoptionem filiorum uocati estis, non sicut iudaei qui subditi legis impio, in seruitute tenebantur. **f** **I**n quo clamamus abba pater. Qui uocat patrem, filium se esse profiteatur. Debet ergo patri in moribus similis inueniri: ne nomine quoque in uacuum usurpato, maiori poenae subiacet. **g** **I**pse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filii dei. Testimonium adoptionis est quod habemus spiritum per quem ita oramus. Tantam enim aram accipe non poterant nisi filii. **h** **S**i autem filii & heredes: heredes quidem dei: coheredes autem christi. Qui meretur esse filius, meretur effici heres patris & ueri filii coheres. **i** **S**i tamen copatimur. Si talia patimur cum necesse fuerit pro nomine eius: qualia protulit ille pro nobis. **k** **E**t glorificemur. Sicut iohannes ait: Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. **l** **E**xistimo enim quod non sunt condignae passionibus huius temporis. Hic uult futura gloria commendare, ut praesentes pressuras facilius toleremus. Et reuera nihil posset habere condignum patri gloriae celesti: etiam si talis esset illa quod huius modo est uita. Quicquid enim passus fuerit a morte, plus non est quam etiam pro peccatis suis antea merebatur. Nunc autem &

peccata donantur: & tunc uita aeterna prestabitur, confortum angelorum, splendor solis, & cetera quae sanctis legimus re promissa. **m** **A**d futura gloria quae reuelabitur in nobis. Modo enim abscondita est cum christo in deo: & nondum apparuit quid erimus: quod dominus repromissit sanctis. **n** **N**am

expectatio creaturae reuelationem filiorum dei expectat. Diuersi huius loci, diuersis modis exponunt. Siue omnis creatura resurrectionis tempus expectat: quia tunc in melius commutabitur, siue angelica siue rationalis creatura. Petrus enim dicit, etiam angelos gloria desiderare sanctorum. Quidam etiam sic dicunt: Adam & Eua esse creaturam, quod olim serpens a spe diuinitatis uanitati subiectos, corruptioni effecerit deseruire: non ex se ipsis peccantes, sed serpens istigatione & consilio. Et ipsi, inquit, liberabuntur, ut iam non corrupti deseruiant. Omnis autem creatura dicitur esse, quicquid usque ad aduentum christi iusti fuerunt: quia & ipsi nondum accipientes expectant, deo pro nobis aliquid melius, prouideat. Non solum autem illi: sed & nos ipsi

in quibus completa sunt, necdum tenemus, sed in spe sustinemus: quousque multi uidere iusti cupierunt uidemus. Item dicitur: Si tamen copatimur ut & glorificemur: & in se res: Expectatio creaturae: De rationali creatura sermonem fecit: & non sicut quidam existimant de irrationali uel insensibili, quae ad seruitutem hominum creata est: & post haec pitura, quoniam sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum & stellae coeli cadent super terram: & tunc erit nouum coelum & noua terra. Creatura autem adae & eua quae adhuc expectat se a deo recipe adoptionem. **o** **C**onitanti enim creatura. Vanitas est omne quod quoniam finit. Item uanitas est preuaricatio: cui subiecta eua, non propria uoluntate, sed a serpente decepta, spe illa quod audierat: Et eritis quasi dei, scientes bonum & malum. Seruitus autem est corruptiois quae audiuit adae: Terra es & in terram ibis. In resurrectione recepturi sunt incorruptionem filiorum dei. **p** **S**ubiecta est. Si angeli hominibus ministrant. **q** **N**on uolens sed propter eum quod subiecit eam in spe. Item non seruiet eis quod dei imaginem cor ruperunt. **r** **S**cimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit usque adhuc. Sicut gaudet angelus super poenitentes: ita dolent super conuerti nolentes. Item nunc communem creaturam noiat, post adae & eua, iustos qui fuerunt usque ad tempus christi: quod & ipsi adae & eua quod dicunt creatura simul cōgemiscunt, recipe desiderantes premia uirtutum quae dominus promissit eis. **s** **N**on solum autem illa sed & nos ipsi. Non solum angeli qui benigniores nobis sunt de huiusmodi dolent, sed etiam nos qui iam spiritum sanctum habemus de talibus ingemiscimus: sicut & Hieremias ingemiscens aiebat: Heu mihi anima quia peristi a terra reuertere: & re lique. Item dicitur: Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes: manifeste edocuit: quia non de irrationali uel insensibili creatura sermonem fecerit, quae non participat spiritum sanctum, sed de sanctis dicit quod deo placuerunt naturali lege, simili & Moyse: Discipuli autem christi primitias dicunt habere spiritus, id est prima & clara charismata, pro quibus ditauerunt omnem terram. Non enim tanta fuit gratia ante legem & in lege moysi. Et quod priores sint discipuli christi, hebraeis scribens docet: Sed & hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem deo pro nobis melius aliquid prouideat: & ne sine nobis consumaretur.

Expectantes

E

1. Pe. 1.6

F

Gen. 3.6

Hier. 9.3

A **1. Cor. 5. b** **Expectantes redemptionem corporis nostri. Spe enim salu-**
ficati sumus. Non dum rem ipsam promissam percepimus, sed
speramus: sicut ad Corinthios ait: Per fidem enim ambulamus,
& non per speciem. **b** **Spes autem quae videtur non est spes vera.**
Quod videtur, non sperat: sed si proprium est, possidet. Nulla
enim spes in rebus visibilibus est christianis.

Non enim nobis praesentia promissa sunt, sed futura. **c** **Si**
autem quod non videmus speramus, per patientiam
expectamus. Ideo fides per patientiam grandis
est premij: quia quod non videtur, credit: &
quasi iam acceperit, ita secunda est de non dum

Heb. 10. g acceptis: sicut ait ad
Hebraeos: Patientia vobis necessaria est, ut
voluntatem dei facietis, reportetis repromissionem.
Spes enim sine patientia esse non novit.

d **Similiter autem et**
spiritus adiuvat infirmitatem nostram. Secundum
hanc spem adiuvat: ut non terrena, sed coelestia
postulemus. Infirmas enim est nostra
possibilitas, nisi doctrina sancti spiritus adiuuetur.

e **Nam**
quod oremus sicut oportet nescimus. Quia ad
huc per speculum videmus. Frequenter ob
sunt, quae potuisse putamus: & ideo nobis
postulata minime conceduntur provisione
divina: sicut & ipse ali

1. Cor. 12. c bi ait: Propter quod ter dominum rogavi, ut discederet a me, &
reliqua. Aliter: Difficile orationis nostrae desiderium
secundum quod corde concepimus, exprimere uix uoce ualemus:
unde subsequutus est: **f** **Sed ipse spiritus postulat pro**
nobis gemitibus inenarrabilibus. Deus ergo qui scrutatur
corda, & si sermone comprehendere non sufficimus: novit
inquantum modo credere cupimus. Scit tamen quia pro
sanctis rebus, non pro secularibus postulam: secundum ipsius
voluntatem. **g** **Qui autem scrutatur corda, scit quid deside-**
rat spiritus. Quasi summus sacerdos. **b** **Quia secundum**
deum postulat pro sanctis. Hic gratiam spiritus, spiritum no-

1. Cor. 14. c minauit: sicut alibi dicit: Si orauero lingua, spiritus meus
orat: & amulatores estis spirituum. Postulat autem: quia po-
stulare nos facit gemitibus, qui enarrari non possunt: sicut
tentare nos dicit deus ut sciat, hoc est, ut scire nos faciat
quales sumus. Sed & hoc commune quod dominus fieri iubet,
ipse dicit operari: ut ille edificauit domum, aut ille codicem
fecit: cum nec ipse scripserit, nec ille construxerit. Item gratia
spiritus, nominat spiritum: qui docet nos, pro nobis domino po-

Esa. 11. a stulare, sicut Esaias dicit: Spiritus sapientiae & scientiae &
intellectus. Et Corinthiis scribens dicit: Sic & uos quoniam
amulatores estis spirituum, ad edificationem ecclesiae quaerite
ut abundetis. **i** **Scimus autem quoniam diligenter deus omnia**
cooperatur in bonum. Omnia quaecumque fecerimus uel passi fue-
rimus, propter dilectionem dei, omnia nobis ad mercedem cre-
sunt. Omnia enim quaecumque iustus fecerit, prosperabunt.
k **Quis** qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos
praesciuit, secundum quod propositum sola fide saluare quos praesci-

erat credituros: & quos gratis uocauit ad salutem, multo

magis glorificabit ad salutem operantes. **l** **Et praedesti-**
nauit conformes fieri imaginis filij sui. Praedestinare id est
quod praescire. Ergo quod prauidit conformes futuros in uita,
uoluit ut fierent conformes in gloria. Qui transformauit
corpore humilitatis nostrae, conformem corpori claritatis suae,

m **Et sit ipse primogenitus**
in multis fratribus. Primogenitus, ex mortuis in gloria.
Item hic secundum quod homo factus est, secundum gratiam
quae in eo erat filius dei, primogenitus in-
terpellat pro nobis: non quasi deus interpellat, sed quasi summus sa-

n **Quos**
autem praedestinauit, hos et uocauit. Vocatio autem uolentes colligit,
non inuitos. Aut certe discretio: non in personis, sed in tempore est.

Hoc ideo dicit, propter fidei inimicos: ne for-
tuita dei gratia iudicarent. Ergo uocantem per praedicationem ut cre-
dant: credentes iustifi-
centur per baptismum: glorificentur in uirtutibus gratiarum.

o **Quid**
ergo dicemus ad haec? Si deus pro nobis, quod contra nos? Vult ostendi
dere quod nemo possit impedire eos qui diligenter deum, diligunt a
deo: quo minus gloria quae promissa est, conse-

quantur: eo quod perfectam quae in illis est chari-

tas, omnem causam mortalis timoris foras expellat.

p **Qui etiam propter filio suo non peperit: sed pro nobis omnibus**
tradidit illum. Praemissit tradit, ut tradentibus maneret liber-
tas arbitrij: & nobis patientiam monstraret exemplum. Quod dicit,
pro omnibus, notandum quia non per aliquantis. **q** **Quod non**
etiam cum illo omnia nobis donauit? Quid potest habere charius,
quod nobis neget, qui filium non negauit? **r** **Quis accusabit**
aduersus electos dei? Quos deus elegit credentes, ac si-

s **Christus Iesus qui mortuus est: imo qui et resurrexit et.**
Secundum assumpti hominis loquimur formam: qui mortuus est
& resurrexit. **t** **Qui etiam interpellat pro nobis.** Ut cum
ipso sumus, ubi ipse est. Solent plane Arriani ex interpel-

lationis causa, mouere calumniam, dicentes: quod qui interpel-
latur, interpellante sit maior. Quibus respondendum est,
deum obliuionem non pati: ut pro ipsis commoneat semper
quos ipse elegit: sed in hoc interpellare eum dicitur, dum
semper patri hominem quem suscepit, quasi nostrum pignus
ostendit: & offert ut uerus potestis & aternus. **v** **Quis**
ergo nos separabit a charitate christi? Tribulatio, an angus-
tia, an persecutio, an fames? Post tanta & praecleara be-
neficia uel promissa: quae poterit tam grauis esse pressura
quae nos ab eius charitate diuellat: & dicendo omnes do-
cet tales esse debere: qui a Christo nec periculis debeant
separari. Tunc pro iudei uolebant illos a christo ita sepa-
rare, ut ad legis eos custodiam reuocarent. **x** **Quia**
propter te mortificamur tota die. Non propter aliquod crimine,
sed propter te, qui dixisti: Beati eritis cum persequentur uos, &c.

A 4 Estimati sumus

Commen.

Estimati sum? sicut oues occisionis. Hoc in nobis christianis maxime impletur: quibus non licet nosmetipsos defendere, sed exemplo dñi & magistri: qui sicut ouis ad uictimam ductus est, omnia illata patiētissime tolerare.

b **C** **S** in his omnib? superam? ppter eū q dilexit nos. Has omnes tribulationes p

nihilō ducim?, ppter eum qui nos tantū dilexit, ut etiā morerē p nobis. Et qñ p eius noīe morimur, tunc maxie triumpham?: praesertim cū leue sit p se pati, qd pro alijs Christus dñs pati dignatus est. **c** **C** **E** **r** **t** **u** **s** **u** **m** **e** **m**: quia neq mors/neq vita zc. Pro certo cōfido: quia nec si mihi quis mortem minef, nec si uitā pro mittat: nec si se angelū dicat a dño destinātū, nec si se angelorū principē mentiat: nec si in praesenti honorē conferat, neq si polliceat gloriā futurorū: neq si uirtutes operet: nec si coelum pmittat: & inferno deterreat: uel profunditatē scientia suadere conet, unq nos poterit a Christi secernere charitate.

d **C** **N** **e** **q** **u** **e** **r** **a** **t** **u** **r** **a** **l** **i** **a** **p** **o** **t** **e** **r** **i** **t** **n** **o** **s** **s** **e** **p** **a** **r** **e** **c** **h** **a** **r** **i** **t** **a** **t** **e** **d** **e** **i**. Omne

F pene creaturā nominauit: & nō fuit his cōtentus nisi addiderit, ut etiā si sit alia creatura: nec ipsa ualeat separare. **c** **Q** **u** **e** **s** **t** **i** **n** **c** **h** **r** **i** **s** **t** **o** **i** **e** **s** **u** **o** **n** **r** **o**. Deū diligit in Christo, cui? dilectio cōsistit in custodia mandatorū, sicut ipse ait: Si diligitis me, mandata mea seruate. Nec nō imitationē amoris sui in fraterna charitate cōstituit dicēs: In hoc cognoscēt hoīes: quia mei discipuli estis, si dilexeritis inuicem. Et Iohannes ait: Si fratrē quē uidēs, non diligis: deū

1. Io. 4. d

V quē nō uidēs, quō potēs diligere? **C** **A** **I** **X** **E** **r** **i** **t** **a** **t** **e** **d** **i** **c** **o** **i** **n** **c** **h** **r** **i** **s** **t** **o** **i** **e** **s** **u** **o**. Contra iudaeos acturus, primū illis satisfaci: nō se odij causa hac dicere, sed amoris: eo qd doleat illos nō credere christum: ad qd primū saluādos aduenerat. **Q** **d** **a** **u** **t** **e** **m** **d** **i** **c** **i** **t**: se in christo dicere ueritatē, ostendit hominē baptizatū: qui per cōmunionē corporis & sanguinis christi in ipso manet, & ipse in illo: quicquid uel facit uel loquit, in christo eum loqui uel agere, cui? est mēbrū. Et quicquid ei illatum iniuriæ fuerit, christo sūter irrogari. Nā qd ait: Conscientiā sibi in hac parte testimoniū perhibere: illū docet ueritatē discere, cui? cōscientiā in omnib? attestat. Nec eū mēdaciū reū, interna accusatiōe cōstituit. Itē Apłs se tristem dicit ualde p fratrib? suis scdm carnē, qui dicit nullū nos separare a charitate christi: sciēs se qñ persecutor erat, & optabat se anathema esse a christo: uocatū a christo scdm ei? misericordiam: & uolebat eos credere, & eandē misericordiam promereri. **g** **O** **p** **t** **a** **b** **a** **m** **e** **g** **o** **i** **p** **s** **e** **a** **n** **a** **t** **h** **e** **m** **a** **e** **s** **s** **e** **a** **c** **h** **r** **i** **s** **t** **o** **i** **e** **s** **u** **o**. Optabam aliqn cū persequerer christum, nō modo optare: sciebam qd ipsorū essent hac oīa. Sed postq cognoui ueritatē, dereliqui eos qd taliter diligebā, & ipsi nōdū cōuertunt. **h** **Q** **u** **i** **s** **u** **n** **t** **i** **s** **r** **a** **e** **l** **i** **t** **e** **q** **u** **o** **r** **ū** **a** **d** **o** **p** **t** **i** **o** **e** **s** **t** **f** **i** **l** **i** **o** **r** **ū**. De ipsis em dicebat: Filius meus primogenitus isrl. **i** **E** **t** **g** **l** **o** **r** **i** **a** **z** **t** **e** **s** **t** **a** **m** **e** **n** **t** **ū** **z** **l** **e** **g** **i** **s** **l** **a** **t** **i** **o**. **k** **E** **t** **o** **b** **s** **e** **q** **u** **i** **s** **e** **t** **p** **r** **o** **m** **i** **s** **s** **i** **a**. Hoc est ministerium angelorū uel prophetarum. **l** **Q** **u** **o** **r** **ū** **p** **a** **t** **r** **e** **s**. Abraham, Isaac, & Iacob. **m** **C** **E** **r**

Exo. 4. f

quibus est christus scdm carnē: q est sup omnia deus benedictus zc. Contra Manichaeum, Photinū, & Arrium: quia & ex iudaeis est scdm carnē, & deus benedictus in saecula: sicut & Thomas adorat & dicit: Deus meus, deus meus. **Q** **d** **i** **l** **e** **c** **o** **n** **f** **i** **r** **m** **a** **t** **d** **i** **c** **e** **n** **s**: Quia uidisti, ideo credidisti.

G

1. Io. 20. g

n **C** **N** **o** **n** **a** **u** **t** **e** **q** **e** **x** **c** **i** **d** **e** **r** **i** **t** **v** **e** **r** **b** **ū** **d** **e** **i**. Licet Apłs doleat iudaeos excidisse a pmissiōis gratia, ostendit tñ nō inane fuisse uerbum dei: & his pmissa deberi: nō qui scdm carnem ex Abraham, Isaac & Israel nati sunt: sed qui seruantes fidē patriarcharū, de quorū semine putant. Item quia superi? dixerat dolere se, qd genus israel ppro uitio excluderet a regno, qd hac omnia fuerūt: Hic ostendit illos qui nō credunt, nō esse filios Abraham: ne omib? iudaeis prauidicare putaretur & obijceret ei: Nunquid deus mentitus est Abraham?

o **C** **N** **o** **n** **e** **n** **i** **m** **o** **m** **n** **e** **s** **q** **u** **i** **e** **x** **c** **i** **r** **c** **u** **s** **i** **o** **n** **e** **s** **i** **s** **r** **a** **e** **l** **i** **t** **e** **s** **q** **u** **i** **s** **u** **n** **t** **i** **s** **r** **a** **e** **l** **i** **t** **e** **s** **q** **u** **i** **s** **u** **n** **t** **a** **b** **r** **a** **h** **e** **o** **m** **n** **e** **s** **f** **i** **l** **i** **j**. Si non omnes, tñ aliquanti: Et si non oēs israelita,

H

israel sunt: sunt ergo ex gentib? aliquanti, in quibus non est dolus. **p** **C** **S** **e** **d** **i** **n** **i** **s** **a** **a** **c** **v** **o** **c** **a** **b** **i** **t** **u** **r** **t** **i** **b** **i** **s** **e** **m** **e** **n**. In solo Isaac uocati sunt, etiā tunc filij Abraham: nō etiā in Ismael, cū & ipse ex eius stirpe descenderet. Item semē Isaac, non isti qui scdm carnem nati sunt: sed hi qui scdm spiritum sunt, hoc est, scdm fidem Isaac. Qui em talis, huius promissio est & adoptio filiorū. Habebat em primogenitū Esau: & nō est a deo dilectus, nisi israel. **q** **C** **I** **d** **e** **s** **t** **n** **o** **n** **q** **u** **i** **f** **i** **l** **i** **j** **c** **a** **r** **n** **i** **s** **b** **i** **f** **i** **l** **i** **j** **d** **e** **i**: sed qui filij pmissionis sunt: estimant in semine. Ismael em scdm carnalem usum natus est ex ancilla: Isaac yō super naturam de senibus ex repromissione dei est generatus: Ita nunc christianos promissio facit filios Abraham, quam meruit fides: ut scilicet pater sit gentium plurimarum.

r **P** **r** **o** **m** **i** **s** **s** **i** **o** **n** **i** **s** **e** **n** **i** **m** **u** **r** **u** **m** **h** **o** **c** **e** **s** **t**. Hic ostendit posteriorem populum more Isaac esse repromissionis. **s** **C** **S** **c** **d** **m** **h** **o** **c** **t** **e** **m** **p** **u** **s** **v** **e** **n** **i** **a** **m** **e** **t** **e** **r** **i** **t** **s** **a** **r** **e** **f** **i** **l** **i** **u** **s**. Anteq nasceremini: imo priusq Rebecca Esau & Iacob utero suo funderet, in Iacob dilexi uos: in Esau Idumaeā odio habui. Quem locum Paulus apostolus mystica disputatione euentilans, scriptum ad Romanos: duo pariter testimonia de Genesi Malachiaq coniungit. Sed & Rebecca de uno concubitu habens Isaac patrem nostrum. Nam cum nondum nati essent, aut aliquid egissent boni uel mali: ut secundum electionem, propositum dei maneret: non ex operibus, sed ex uocatione dictum est ei: Quia maior seruiet minori: Sicut scriptum est: Iacob dilexi: Esau autem odio habui. Hoc enim quod dicitur: Sicut scriptum est, & ad Geneseos librum, & ad prophetam Malachiam refertur. Et non solum ait: Iacob dilexi anteq nasceretur: & odio habui Esau, priusq ex matris utero funderetur: sed in posteros eorum amorem meum & odium conseruari. Odium in Esau, cuius montes qui appellantur Seir, redegi in solitudinem, & urbes feci esse desertas, & a serpentibus ac bestijs obui neri.

Gen. 25. e
Malach. 1. a

Non solum autem

C **¶** Si deus volens ostendere iram zc. Quia illum diu sustinuit blasphemantē, & populū suū uarijs operib⁹ af-
fligentē. Præterea q̄ innoxia ætatē paruulorū crudeliter iusserat enecare. Itē cōpetēs respōsum: quia patiētia & ei⁹
bonitas facit eos qui p̄pria habēt uoluntatē uiuēdi, siue
uasa iræ siue misericordiæ.

b **¶** Uasa iræ apta in
interitum. Implendo
peccata sua, uasa iræ
digna sunt facti, & a
semetipsis ad interitū
præparata.

c **¶** Et
ostēderet diuitias gl̄ie
sue in uasa misericordiæ zc.
Digni erant misericordiæ:
quia & minora cōmiserant,
& graui⁹ fuerāt afflicti.

d **¶** Quos et
uocauit: nō solū ex iu-
dæis, sed etiā ex gentib⁹.
Quia & tunc aliq̄nī
ægyptiorū exierāt cū
filijs isrl̄: qđ si de⁹ per
sonā acciperet, solus
isrl̄ debuit habere sa-
lutē. Ita & nunc nō so-
lum iudæos, sed etiā
gētes uocauit ad fidē.

e **¶** Scđm eos autē q̄ hæc
non ex apli, sed ex iu-
dæorū p̄sona dici pu-
tant: Intantū inquit
qđ uoluit, saluauit: ut
etiā gētes elegerit ido-
lolatras, q̄ nūq̄ serui-
erant deo: & ex isrl̄ pau-
cos uocaret, scđm te-
stimonium Esaiæ.

f **¶** Sicut in osee dicit.
Nō p̄p̄m, duas trib⁹
dicit: & nō misericordiā
cōsecutā, decē tribus.
g **¶** Uocabo non plebē
meā / plebē meā. Hoc
loco iudā significat.

h **¶** Et nō dilectā / dile-
ctam: et non misericordiā
cōsecutā / misericordiā cōsecutā. Israeliticū p̄p̄m.

i **¶** Et erit
in loco ubi dictū est eis: nō plebs mea uos. Gentes demon-
strat in christo credituras: sicut dñs in euāgelio per para-
bolam loquit̄ nuptiali cœna facta, cum israel uenire no-
lisset: & pro ipso gentes uocant̄.

k **¶** Ubi uocabunt filij
dei uiui. Vocationē gentium significat. **l** **¶** Esaias autē
clamat p̄ isrl̄. Cōmunicatio p̄ ipsis esse mōstrat: **m** **¶** Si
fuerit numerus filiorū isrl̄ tanq̄ arena maris zc. Paucitatē
eorū crediturā esse demonstrat.

n **¶** Verbum enim con-
summans & abbrevians in æquitate: qz uerbū breuiatū faciet
dñs super terrā. Historiæ hoc habet sensus: Sicut ego uer-
bum abbrevio & cito definitio: ita deus hoc omni ueloci-
tate perficiet. In prophetia autē uerbū breuiatū, nouum
testamentū accipit: quia in eo breuiter cōprehensa sunt
omnia & clausa.

o **¶** Et sicut prædixit esaias. Bene præ-
dixit: quia superius scriptum est. **p** **¶** Nisi dñs sabaoth
reliquisset nobis semen zc. Quia non est passus paucos
iustos perire cum multitudine impiorū in fide, nisi semē
Abraham Christus fuisset missus ad populum liberan-
dum qui corruisset.

q **¶** Quid ergo dicemus: q̄ gentes
quæ nō sectabant̄ iusticiam / apprehenderūt iusticiam: Si su-
periora ex persona apostoli dicunt̄: hic sibi iterū propo-
nit: quia poterant dicere, si nō est ita ut dicimus: quia nō
est uolentis neq̄ currentis: quomodo gentes inuenerunt
iusticiam quā nūq̄ antea quæsierūt. Israel ȳo quærens
semper iusticiā, nō potuit inuenire: Si ȳo tatus superior

Q si deus uolens ostēdere iram & notā facere potētiā
suā, sustinuit in multa patiētia uasa iræ apta in interitū:
ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, quæ
præparauit in gloriā. Quos & uocauit: nō solum ex iu-
dæis, sed etiā ex gentib⁹: sicut in Osee dicit: Vocabo nō
plēbē meā, plēbē meā: & nō dilectā, dilectā: & nō mi-
sericordiā cōsecutā, misericordiā cōsecutam. Et erit in loco
ubi dictū est eis: Nō plebs mea uos: ibi uocabunt̄ filij
dei uiui. Esaiās autē clamat p̄ isrl̄: Si fuerit numerus filio-
rum isrl̄ tanq̄ arena maris, reliquiæ saluæ fient. Uerbū
enī cōsummans & abbrevians in æquitate: quia uerbū
breuiatū faciet dñs super terrā. Et sicut prædixit Esaias:
Nisi dñs sabaoth reliquisset nobis semen, sicut sodoma
facti essem⁹: & sicut gomorra siles fuisset⁹. Quid ergo
dicem⁹, q̄ gētes quæ nō sectabant̄ iusticiā, apprehēde-
runt iusticiā: Iusticiā autē quæ ex fide est. Isrl̄ ȳo sectan-
do legē iusticiæ, in legem iusticiæ nō peruenit. Quare?
Quia nō ex fide, sed quasi ex operib⁹. Offendēt̄ enī
in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in
t̄ion lapidē offensionis, & petram scandali: & om̄is qui
credit in eum, non confundetur.

Ca. X
Ratres: Voluntas quidē cordis mei & obsecra-
tio ad deum fit pro illis in salutem. Testimoniū
enim perhibeo illis: qđ æmulationē quidē dei habēt,
sed non scđm scientiam. Ignorantes enim iusticiam dei
& suam quæretes statuere, iusticiæ dei nō sunt subiecti.

F credit in eum, non confundetur. **Ca. X**
Ratres: Voluntas quidē cordis mei & obsecra-
tio ad deum fit pro illis in salutem. Testimoniū
enim perhibeo illis: qđ æmulationē quidē dei habēt,
sed non scđm scientiam. Ignorantes enim iusticiam dei
& suam quæretes statuere, iusticiæ dei nō sunt subiecti.

Finis enim
uero uocatis, Christum dei uirtutem & dei sapientiam.
Vnde & hic sequitur: Qui credit in eo, non confunder̄.
Petrus quoq̄ dicit: quod credentibus lapis electus sit an-
gularis: incredulis uero offensionis.

¶ Et om̄is qui
crediderit in eum / non confundetur. Non iudæus solus, sed
om̄es credentes in eo nō cōfundent̄ de pristinis delictis.

Ratres: Voluntas quidē cordis mei et **Ca. X**
obsecratio ad deū fit p̄ illis in salutē. Hic se ostē-
dit nō solis labijs, sed & corde pro inimicis ora-
re. **¶** Testimonium enim perhibeo illis quod
emulationem quidē dei habent / sed non scđm scientiam.

Habent scientiā sectandæ legis, sed non intelligunt: quia
Christus scđm legem uenit. Et quia per legem iustificari
non possunt, periclitantur reuera, si sine scientia fiat: quia
sæpe uertitur in contraria.

¶ Ignorantes enim iusticiam dei et suam quærentes statuere / iusticiæ dei nō sunt sub-
iecti. Ignorantes quod deus ex sola fide iustificat: & iu-
stos se ex legis operibus, quam non custodierunt esse pu-
tantes: noluerunt se remissioni subicere peccatorum, ne
peccatores fuisset uiderentur: sicut scriptum est: Pharisei
autem spernentes consilium dei in semetipsis, noluerunt
baptizari baptismo iohannis. Item quia sacrificia le-
gis: & cætera quæ umbra erant ueritatis, quæ per Chri-
stum perfici habebant, præsentia Christi cessauerunt: cul-
credere noluerūt: Bene dicit Apostolus, iusticiam suam:
quia iam non dei est, sed ipsorum.

¶ Et om̄is qui
crediderit in eum / non confundetur. Non iudæus solus, sed
om̄es credentes in eo nō cōfundent̄ de pristinis delictis.

Ratres: Voluntas quidē cordis mei et **Ca. X**
obsecratio ad deū fit p̄ illis in salutē. Hic se ostē-
dit nō solis labijs, sed & corde pro inimicis ora-
re. **¶** Testimonium enim perhibeo illis quod
emulationem quidē dei habent / sed non scđm scientiam.

Habent scientiā sectandæ legis, sed non intelligunt: quia
Christus scđm legem uenit. Et quia per legem iustificari
non possunt, periclitantur reuera, si sine scientia fiat: quia
sæpe uertitur in contraria.

¶ Ignorantes enim iusticiam dei et suam quærentes statuere / iusticiæ dei nō sunt sub-
iecti. Ignorantes quod deus ex sola fide iustificat: & iu-
stos se ex legis operibus, quam non custodierunt esse pu-
tantes: noluerunt se remissioni subicere peccatorum, ne
peccatores fuisset uiderentur: sicut scriptum est: Pharisei
autem spernentes consilium dei in semetipsis, noluerunt
baptizari baptismo iohannis. Item quia sacrificia le-
gis: & cætera quæ umbra erant ueritatis, quæ per Chri-
stum perfici habebant, præsentia Christi cessauerunt: cul-
credere noluerūt: Bene dicit Apostolus, iusticiam suam:
quia iam non dei est, sed ipsorum.

¶ Et om̄is qui
crediderit in eum / non confundetur. Non iudæus solus, sed
om̄es credentes in eo nō cōfundent̄ de pristinis delictis.

Ratres: Voluntas quidē cordis mei et **Ca. X**
obsecratio ad deū fit p̄ illis in salutē. Hic se ostē-
dit nō solis labijs, sed & corde pro inimicis ora-
re. **¶** Testimonium enim perhibeo illis quod
emulationem quidē dei habent / sed non scđm scientiam.

E
ille c
iustici
ter u
ribus
con
fide
de
iam
fidei
sem
ficia
re h
De
Ne
de m
colli
es cr
qđ f
ciare
mur
ficia
c
yue
illor
hoc
ficia
quia
ut ip
dam
tant
nem
gis op
tequ
dñi u
qui d
eius
legis
Sicut
re, se
intell
suo r
ue, u
nam
re fid
et: i
de uo
cund
geho
stolus
necit
uibi
quum
tum
deus
minu
ea di
cere
mor
Pro
fidei
itam
in co
filiu
iustici
Ergo
inter
Non
uos
dicit
iudæ

est, cui illi credere no-
luerunt. **¶** Israel
vero sectando legē iu-
sticiæ / in legem iusticiæ
non peruenit. Quare?
quia nō ex fide, sed quæ-
si ex operibus legis.

Reddit causas, q̄re nō
inuenerunt iusticiam:
quia falso in operib⁹
gloriant̄, credere no-
luerunt: quasi iusticiā
gratiam reputantes:
dicens, quoniā popu-
lus iudæorū ex operi-
bus legis iustificari se
putans, in legem iu-
sticiæ, id est ad fidem
Christi dedignando
nō potuit peruenire.

¶ Offendēt̄ enī in
lapidē offensionis zc.
Qui uidet lapidem,
nō offendit: qui autē
cæcus est, impingit.

¶ Qđ contigit iudæis,
quos sua malicia ex-
cæcauit: & Christum
non agnoscetes cru-
cifixurum: Sed & id-
circo lapis offensionis
& petra scandali, præ-
dictus est Christus:

quia multi in natiui-
tate eius & passione,
scandalū patiunt̄: si-
cut scriptū est: Quia
scandalizabantur in
eo. Et Apostolus ait:
Christum crucifixū,
iudæis scandalū: gen-
tibus stulticiam: ipsis

uero uocatis, Christum dei uirtutem & dei sapientiam.
Vnde & hic sequitur: Qui credit in eo, non confunder̄.
Petrus quoq̄ dicit: quod credentibus lapis electus sit an-
gularis: incredulis uero offensionis.

¶ Et om̄is qui
crediderit in eum / non confundetur. Non iudæus solus, sed
om̄es credentes in eo nō cōfundent̄ de pristinis delictis.

Ratres: Voluntas quidē cordis mei et **Ca. X**
obsecratio ad deū fit p̄ illis in salutē. Hic se ostē-
dit nō solis labijs, sed & corde pro inimicis ora-
re. **¶** Testimonium enim perhibeo illis quod
emulationem quidē dei habent / sed non scđm scientiam.

Habent scientiā sectandæ legis, sed non intelligunt: quia
Christus scđm legem uenit. Et quia per legem iustificari
non possunt, periclitantur reuera, si sine scientia fiat: quia
sæpe uertitur in contraria.

¶ Ignorantes enim iusticiam dei et suam quærentes statuere / iusticiæ dei nō sunt sub-
iecti. Ignorantes quod deus ex sola fide iustificat: & iu-
stos se ex legis operibus, quam non custodierunt esse pu-
tantes: noluerunt se remissioni subicere peccatorum, ne
peccatores fuisset uiderentur: sicut scriptum est: Pharisei
autem spernentes consilium dei in semetipsis, noluerunt
baptizari baptismo iohannis. Item quia sacrificia le-
gis: & cætera quæ umbra erant ueritatis, quæ per Chri-
stum perfici habebant, præsentia Christi cessauerunt: cul-
credere noluerūt: Bene dicit Apostolus, iusticiam suam:
quia iam non dei est, sed ipsorum.

¶ Et om̄is qui
crediderit in eum / non confundetur. Non iudæus solus, sed
om̄es credentes in eo nō cōfundent̄ de pristinis delictis.

Ratres: Voluntas quidē cordis mei et **Ca. X**
obsecratio ad deū fit p̄ illis in salutē. Hic se ostē-
dit nō solis labijs, sed & corde pro inimicis ora-
re. **¶** Testimonium enim perhibeo illis quod
emulationem quidē dei habent / sed non scđm scientiam.

Habent scientiā sectandæ legis, sed non intelligunt: quia
Christus scđm legem uenit. Et quia per legem iustificari
non possunt, periclitantur reuera, si sine scientia fiat: quia
sæpe uertitur in contraria.

¶ Ignorantes enim iusticiam dei et suam quærentes statuere / iusticiæ dei nō sunt sub-
iecti. Ignorantes quod deus ex sola fide iustificat: & iu-
stos se ex legis operibus, quam non custodierunt esse pu-
tantes: noluerunt se remissioni subicere peccatorum, ne
peccatores fuisset uiderentur: sicut scriptum est: Pharisei
autem spernentes consilium dei in semetipsis, noluerunt
baptizari baptismo iohannis. Item quia sacrificia le-
gis: & cætera quæ umbra erant ueritatis, quæ per Chri-
stum perfici habebant, præsentia Christi cessauerunt: cul-
credere noluerūt: Bene dicit Apostolus, iusticiam suam:
quia iam non dei est, sed ipsorum.

¶ Et om̄is qui
crediderit in eum / non confundetur. Non iudæus solus, sed
om̄es credentes in eo nō cōfundent̄ de pristinis delictis.

A a **C** Finis em legis/christus ad iusticiā omī credēti. Talis est ille qui christum credidit, die qua credidit, qualis ille qui uniuersam legem impleuit. **b** **C** Moyses em scripsit: qm iusticiā quē ex lege est. Ipse Moyses distinxit in Leuitico inter utrāq iusticiā, fidei scilicet atq factōrū: qd altera ope-

Leuit. 18. a

qui inuocant illū. Vnus dominus omniū & abundans misericordia & salute, habet unde largi. **n** **C** Omnis enim quicunq inuocauerit nomen domini, saluus erit. Quō ergo inuocabunt in quē non crediderunt? In Iohēle. De gen-

C

Iohēl. 2. g

ribus, altera sola fidei credulitate accedente fiat. Itē Apłus ostēdere uolens differen- tiam iusticiā legis, ac fidei, testē uocat Moy- sen. Itē docentē de ius- ticiā legis, qui fece- rit homo, uiuet in ea. De iusticiā autē fidei: Ne dicas inquit in cor- de tuo: qd ascēdet in cōlū: hoc est, ne dubi- tes credere mandato, qd futurū est annun- ciare christū, qui uen- turus est dare tibi ius- ticiam ex fide.

c **C** Qui fecerit homo/ uiuet in ea. Nemo em illorum uiuit: quia in hoc tēpore nemo per- fecit legē sine christo: quia & hoc legis est, ut ipsi credat. Qui- dam ex hoc loco pu- tant iudāos praelen- tem tantū uitā ex le- gis operibus merui- se: quod uerū nō esse, dñi uerba declarant: qui de uita interroga- tus aeterna, mandata legis opponit dicens:

Matth. 19. c

Si uis in uitam ueni- re, serua mādata. Vñ intelligim us: qd qui suo tēpore legē serua- uit, uitā habuit aetē- nam. **d** **C** Quē autē ex fide est iusticiā/sic di- cit: Ne dixeris in cor- de tuo. Ille quidem se- cundū historiā de le- ge hoc dixit: sed Apo-

stolus illud ad christum aptat: quia lex nec in cōlō fuit, nec in abyssō. Siue ideo illud semper iubet lex meditari, ut ibi christum ualeant inuenire. **e** **C** Quis ascendet in cōlū: id est christum deducere: aut quis descendet in aby- ssū? Quia Christus deus & homo est, in eo quod deus uerbū, qui cū in forma dei erat, semetipsum exina- niuit formam serui accipiens, factus est homo: Propter ea dicit: Quis ascēdet in cōlū, hoc est christum dedu- cere. Deducere dicit scdm formam dei: reducere autē ex mortuis, scdm formā serui. **f** **C** Sed quid dicit scriptura: Prope est uerbū in ore tuo et in corde tuo: hoc est uerbum fidei qd predicamus. In Deuteronomio. Nouū scilicet te- stamentū. **g** **C** Quia si cōfitearis in ore tuo dñm iesum: et in corde tuo credideris. Testimoniū cordis, est oris con- fessio. **b** **C** Saluus eris. A delictis prāteritis cū futuris. **i** **C** Corde em credit ad iusticiā: ore autē cōfessio fit ad salutē. Ergo si fides sufficit ad iusticiam, & confessio ad salutem, inter iudāum & gentilem credentes nulla discretio est.

Deut. 30. c

Esa. 55. a

k **C** Dicit em scriptura: Omnis qui credit in illū. In Esaia. Non solum iudāus. **l** **C** Non confundetur. Nolite ergo uos illos confundere de pristinis actibus: quos scriptura dicit confundi non posse. **m** **C** Non enim est distinctio iudei et greci: Nam idem dominus omniū/diues in omnes

b Finis em legis, christus: ad iusticiā omī credēti. Moyses em scripsit: qm iusticiā quā ex lege est: qui fecerit homo, uiuet in ea. Quā autē ex fide ē iusticiā, sic dicit: Ne dixe- ris in corde tuo, quis ascēdet in cōlū, id est christū dedu- cere: aut quis descēdet in abyssū: hoc est christū a mor- tuis reuocare. Sed quid dicit scriptura: Prope est uerbū in ore tuo, & in corde tuo, hoc est uerbū fidei qd prādi-

s camus: quia si cōfitearis in ore tuo dñm iesum: & in cor- de tuo credideris, qd deus illum suscitauit a mortuis,

b saluus eris. Corde em credit ad iusticiā: ore autē cōfessio fit ad salutē. Dicit em scriptura: Omis qui credit in illū,

i nō cōfundet. Nō em est distinctio iudāi & greci. Nā idē dñs omniū, diues in omes qui inuocant illū. Omis

n em quicūq inuocauerit nomē dñi, saluus erit. Quomō ergo inuocabūt in quē nō crediderūt? Aut quō credent ei quē nō audierūt? Quō autē audiet sine prādicante?

p Quō x̄o prādicabūt, nisi mittant: sicut scriptū est: Qz speciosi pedes euāgelicantiū pacē, euāgelicantiū bona?

q Sed nō omnes obediūt euāgelio. Esaia em dicit: Dñe, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu: audi-

t tus autem per uerbum Christi. Sed dicō: Nunquid nō audierunt? Et quidē, in omne terrā exiuit sonus eorū: &

r in fines orbis terrā uerba eorum. Sed dicō: Nunquid israel nō cognouit? Primus Moyses dixit: Egō ad æmu-

s lationem uos adducam in non gentem: in gentem insi- pientem in iram uos mittam. Esaia autem audit & di-

c cit: Inuentus sum a non querentibus me: palam appa- rui his qui me nō interrogabant. Ad israel autem dicit:

Tota die

testimoniū per Allegoriā, uocibus intelligi prophetarum.

r **C** Sed dicō: Nunquid israel non cognouit? Gentes esse uocandas ad fidem. **y** **C** Primus moyses dicit. Ideo primus Moyses: quia omnes pene prophetae postea de gentium salute dixerunt. **s** **C** Ego ad emulationem uos adducam in non gentem: in gentem insipientem/in iram uos mittam. In cantico Deuteronomij. Anteq credide-

Deut. 32. c

rint deum, non erant gentes dei. Quasi ergo dicat, eos qui non sunt gens mea, uocabo: & credent mihi ad ue- stram irritationē: ut quibus maiores debuiſtis esse, gau- deatis æquare: sicut si quis habeat filium inobedientem,

& ad corrigendum eum, dimidium patrimonij sui, det seruo suo, ut tandem ille conuersus gaudeat, uel si tan- tum accipere mereatur. Siue non eramus gens: quia mortui eramus in peccatis. **a** **C** Esaia autem audit et dicit: Inuentus sum a non querentibus me. Gentibus quā non deum in lege, sed in idolo ignoranti requirebant.

b **C** Palam apparui eis qui me non interrogabant. Non deum, sed dæmonia interrogabant per augures & ha- ruspices idolorum atq astrologos.

c **C** Ad israel autem dicit. Ipse qui talia gentibus irā pro- misit iudæis: ecce qualia comminatur, ut sciatis utrunq prādictum.

Tota die

E **a** **T**ota die expandi. Toto tēpore mirabilia uel plagas ostendit: & nec sic credere uoluerūt. **b** **C**Da-
nus meas ad populum nō credentē rē. Extensio
manuū, allegorice signat crucē. **Ca. XI**
Ico ergo: Nunquid repulit deus populū suū?

Absit. Quia satis illos
humiliauerat: modo
quali bonus doctor
cōsolatur eos, ne illos
nimis exacerbare ui-
deret. Non omnes ait
repulit, nec semp, nisi
q̄dū non credunt.
d **C** Nā ego israelita
sum. Si omnes repulit
set, me nō suscepisset.
e **C** Ex semine abrahā
de tribu beniamin. Nō
ex semine israhel.
f **C** Mon repulit deus
plēbē suā quā p̄sciuīt.
Illā plēbē nō repulit,
quā p̄sciuīt esse cre-
diturā. **g** **C** An nesci-
tis in Elia qd̄ dicit scri-
ptura. In Regū libro,
ubi scriptū est de Elia.
h **C** Quēadmodū in-
terpellat deū aduersus
israhel. Gentib⁹ super-
biam tollit, ne glorien-
tur qd̄ ex iudeis pau-
cissimi crediderūt: &
ipsi soli remanserunt
deo. **i** **C** Nesci p̄phe-
tas uos occiderūt rē.
Omnes p̄phetas, illa
tūmodo sciebāt, quā
illis fuissent a dño re-
uelata. Vñ & rex Hie-
remiā dubie interro-
gat: si in ea hora qua
cum illo loquebatur,
apud eum sermo dñi
haberet. Sed & Elise⁹
dicit: quomodo hāc
dñs abscondit a me? Ita
ergo & Elia hoc loco prater se esse alios qui deū colerēt,
ignorauit. **k** **C** Sed quid dicit illi diuinū responsum rē. Si
p̄phetā tanti latuerūt: quantomagis uos nescitis q̄ multi
iudaeorū & saluati sunt & saluandi. **l** **C** Quis nō curuaue-
runt genua ante baal. Non solum immolando, idolis serui-
tur, sed etiā delinquendo. Si em̄ deus factis negatur, utiq̄
& daemones honorant. **m** **C** Sic ergo et in hoc tempore.
Sicut ergo tunc nō omnes perierūt, ita & nunc aliquanti
saluant. **n** **C** Reliquis scdm̄ electionē gratiē dei saluē fac-
sunt. Electio gratiē, fides est: sicut opera, electio legis. Ca-
terum quā electio, ubi nulla diuersitas meritorum?
o **C** Si autem gratia iam nō ex operibus. Ne dicerēt illi, de
quibus Elia dicit: Iusti erant: isti p̄o peccatores: quomō
electi sunt, subiecit: quia & ipsi gratis saluati sunt sicut &
gentes. **p** **C** Alioquin gratia iam nō est gratia. Quia gra-
tuitum munus appellat. **q** **C** Quid ergo? Qd̄ querebat
israhel hoc nō est cōsecutus. Ideo israhel totus nō est cōsecu-
tus iusticiam: quia eam nō ex fide querebat, sed ex solis
operibus legis se iustificari putabat: cum maxime legis
mandata cōtemneret. Vnde a saluatore arguunt: culicē
liquantes, & camelū glutientes. Item, p̄pterea hoc dicit:
quia iudaeorū erant p̄missiones, per quas uenturus erat
christus saluare eos a suis peccatis: sed quia uenit, & non
crediderūt: ideo dicit: Israhel nō est cōsecutus. **r** **C** Electio
autē cōsecuta est. Qui per fidē electi sunt. **s** **C** Ceteri p̄o
excecati sunt, Ceteri per infidelitatem excecati sunt: sicut

scriptum est: Nisi credideritis, nō intelligetis. **t** **C** Sicut
scriptū ē: Dedit illis deus sp̄m̄ cōpunctionis rē. In Elia. An
homine uita & mors: qd̄ placuerit ei, dabit illi: ne liber-
tas scilicet tollat arbitrii. Dei ergo dare, permittere est. Spi-
ritum autē cōpunctionis, quē desyderabant. Semper em̄

a **T**ota die expandi manus meas ad populum nō creden-
tem, sed contradicentem mihi. **Ca. XI**

Dico ergo: Nunquid deus repulit populū suū?
Absit. Nam & ego israhelita sum ex semine
Abrahā, de tribu Beniamin. Non repulit deus plēbem
suā quā p̄sciuīt. An nescitis in Elia quid dicit scriptu-
ra: quēadmodū interpellat deū aduersum israhel? Dñe,
i p̄phetas tuos occiderūt: altaria tua suffoderūt: & ego
relictus sum solus: & quærūt animā meā. Sed quid dicit
illi diuinū responsum? Reliqui mihi septē milia uirorū,
qui nōn curuauerūt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc
tēpore reliquias scdm̄ electionē gratiē dei saluē factae
sunt. Si autē gratia, iam nō ex operib⁹. Alioquin gratia
iam nō est gratia. Quid ergo? Qd̄ querebat israhel, hoc
nō est cōsecutus. Electio autē cōsecuta est: ceteri p̄o ex-
cecati sunt, sicut scriptū est: Dedit illis deus spiritū com-
punctionis: oculos ut nō uideant: & aures ut nō audiāt,
usq̄ in hodiernū diē. Et Dauid dixit: Fiat mensa eorū
coram ipsis in laqueū. & in captionē & in scandalū, & in
retributionē illis. Obscurent oculi eorū ne uideant: &
dorsum eorū semper incurua. Dico ergo: Nunquid sic
offenderūt ut caderent? Absit. Sed illorū delicto: salus
est gētib⁹ ut illos amulent. Qd̄ si delictū illorū diuitiā
sunt mundi: & diminutio eorū diuitiā gentiū: quanto
magis plenitudo eorū? Vobis enim dico gentib⁹: q̄d̄ diu
quidem ego sum gentiū Apostolus, ministeriū meum
honorificabo,

uerbis dei fuerūt in /
creduli: nam si uoluis-
sent habere spiritum
fidei acceperunt. Sed
& nūc christiani qui
de resurrectione du-
bitant, & p̄mio ac
gehenna, similem sibi
spiritum quaserunt.
Hoc em̄ loco p̄pheta
de infidelib⁹ loquit.
Diuina scriptura hoc
habet, cū unusquisq̄
habeat libertatem fa-
ciendi bonū uel ma-
lum, deū dicat trade-
re aut dare: propterea
quia ipse est qui de-
dit libertatē. Hāc em̄
facit ei⁹ p̄tentiā: quia
nō statim peccantib⁹
infert uindictam, nec
bonis p̄mia.
v **C** Nesci in hodiernū
diē. Vsq̄ quo conuer-
tant: sicut de uelami-
ne cordis, ad Corin-
thios dicit. **x** **C** Et
dauid dicit: Fiat mensa
eorū coram ipsis rē. et
dorsum illorū semper
incurua. Aliter: semp
incurua onera p̄cto-
rum: ut nō dimittant
nisi crediderint: quia
in passiōe christi bea-
ti sunt, pascha come-
dēt. Hoc em̄ de illis
p̄phetas, q̄ saluatore
aceto & felle potarūt:
& tñ ipsis dicit Petr⁹:
Et nunc scio: quia per

4. Reg. 4. c

Matth. 23. c

ignorantiā fecistis hoc: Poenitemini ergo, & baptizet unus-
quisq̄ uestrū. Et ipse Paulus post modicū ait: Et illi si nō
permāserint in incredulitate, inferent: ut sciam⁹ quia spi-
ritus cōpunctionis facultatē illis nō abstulit cōuertendi.
Deniq̄ statim ipse soluit in sequētib⁹ uerbis. Itē sacerdo-
tes cū arbitrant: qd̄ si christū interfecerint, haberēt semp
mensam sacrificiorū & decimarū, facta est illis in laqueū.
Perdiderūt em̄ tēplū in q̄ uanā spem habuerūt: & nūc sunt
inter gētes maledicti. **y** **C** Dico g: Nunquid sic offenderūt:
Modo iterū partē releuat iudaeorū. **z** **C** Et caderēt. Absit.
Nō penit⁹ & irremediabiliter ceciderūt. **a** **C** Si illorū deli-
ctū salus ē gētib⁹ rē. Vsq̄ adeo illos dilexit, ut p̄pter salu-
tem illorū gētes uocarent: q̄ eas uidētes ad regnū dei ad-
mitti, uel sic facili⁹ cōuerterent. Itē quia dispensatio dei ita
fuit: ut p̄ mortē christi, om̄e gen⁹ humanū saluaret: sicut
ipse dñs dicit: Cū exaltat⁹ fuero, oīa ad me traham: ideo
dicit: Sed illorū delictū salus gētiū. Dicēs autē: Ut illos
amulent, ostēdit: quia nisi gētes christo credidissent, re-
liquias illorū nunq̄ saluata fuissent. **b** **C** Qd̄ si delictum
illorū diuitiē sunt mūdī rē. Si delictū eorū tantū uobis pro-
fuit: ut sine operibus legis, uos illis facerēt coherere: & si
pauci eorū credētes, oēs uos ad salutē uocarūt: quāto ma-
gis si oēs crediderūt, prodesse poterāt uobis p̄ doctrinā?
c **C** Vobis em̄ dico gētib⁹. Vult ostēdere ad iudaeorū salu-
tem magnopere festinare. **d** **C** Qd̄ diu ego sum gētib⁹
apostolus, ministeriū nostrū honorificabo. Qd̄ diu fuero in
corpore

ps. 68.

H

Act. 7. c

Roma. 11. c

Iob. 13. c

A corpore constitutus, honorificabo ministerium nostrum: dum exemplo meo, plures eorum saluare contendo. **a** **C**Si quo modo ad emulandum prouocem carnem meam. Ut omni modo talem me exhibeam, ut me desyderent imitari. **b** **C**Et saluos faciam aliquos ex illis. Vel aliquantos, quia nolunt omnes. **c** **C**Si

em amissio eorum reconciliatio est mundi. Reperit quod dixerat superius. **d** **C**Que assumptio / nisi uita ex mortuis? Vnde gentibus assumptio, nisi ex illorum uiueret morte? Ex iudeis mortuis, christus uel apoli, uita fuerunt gentibus: Siue si quis inde libera uero, ad uestram proficerent uitam. Item hoc dicit: quoniam sicut gentes per fidem assumptae sunt: ita etiam iudei si crediderint, ex mortuis ad uitam transibunt. **e** **C**Quod si delibatio sancta est / massa. Si illi qui pauci ex eis crediderunt, sancti sunt, & omnes si credant. Hic primitias, Christum dicit. Massam autem populum hebraeorum, a quibus Christus secundum carnem est. **f** **C**Et si radix sancta / et rami. Radix, patriarcharum, apostoli: hoc est, & primi & nouissimi sancti ex ipsis sunt. Item hoc loco

radicem, Abraham significat: quoniam propter fidem, pater multarum gentium uocatur. Ramos uero posteros eius, fidem similiter retinentes. **g** **C**Quod si aliqui ex ramis fracti sunt. Non propter te fracti sunt, sed propter illos tu insertus es, quia illi fracti sunt. **h** **C**Tu autem cum oleaster esses / insertus es in illis. Olea quidem, sed inculcata & siluestris. Item hoc loco contra naturam gentilem populum insertum dicit in radice, hoc est, in fide patriarcharum: & non secundum naturam arborum quasi insertum, proprii generis fructum ferre: sed bonitatem radicis sequi, in quam insertus es. **i** **C**Et socius radicis et pinguedinis oliuae factus es. Radicis patrum, pinguedinis Christi. **k** **C**Noli gloriari aduersus ramos: quod si gloriaris: non tu radicem portas / sed radicem te. Noli de illorum perditione gaudere: alioquin audies quod non illi per te stant, sed tu per illos. Nec tu illis uitam praestas, sed illi tibi.

l **C**Dicis ergo: Fracti sunt rami / ut ego inserar. Bene propter incredulitatem fracti sunt. Tu dicis ideo illos fractos, ut tu inseraris: Videamus si propterea, & non magis propter incredulitatem suam ceciderunt. **m** **C**Tu autem fide sta. Non enim deus personam tuam acciperet, & illos sine causa proficeret. **n** **C**Noli altum sapere: sed time. Quidam hunc locum non intelligentes, nec attendentes causam uel personas, de qua & de quibus loquitur Apostolus, putant hic sapientiam esse prohibitam. Quod si ita est secundum illos, inuenietur sibi ipse contrarius: qui hic uetat, quod alibi, ut Ephesij & ceteri accipiant, magnis supplicationibus ad dominum deprecantur. Noli ergo altum sapere, hoc est, noli contra eos esse superbus. **o** **C**Si enim deus naturalibus ramis non pepercit: ne forte nec tibi parcat. Si illis non pepercit propter incredulitatem, qui ex radice sancta sunt: multo minus

tibi si peccaueris. **p** **C**Vide ergo bonitatem et seueritatem dei. Contra eos qui alium deum iustum, alium asserunt bonum. Et contra eos qui negant deum in peccantibus uindicare. **q** **C**In eos quidem qui ceciderunt seueritatem: in te autem bonitatem dei. Quia & illi iuste fracti

sunt, & tu clauenter insertus es. **r** **C**Si permanferis in bonitate. In fide, quae tibi dei bonitate collata est.

s **C**Alioquin et tu excideris: sed et illi si non permanferint in incredulitate / inferentur. Sin uero, & tu seueritate senties, & illi bonitatem. **t** **C**Potens est enim deus iterum inferre illos. Apud homines quidem, impossibile est aridos surculos reformare: apud deum omnia possibile & facilia sunt.

v **C**Nam & si tu ex naturali excisus es oleastro. Quia iam olim patres eorum naturalem legem obliuiscuntur, de generauerant a natura: & per successiones peccandi, consuerudine permanente, quasi naturaliter amari, & infructuosi esse coeperunt. Item hoc loco contra naturam gentilem populum insertum dicit in radice: hoc est, in fide patriarcharum: & non secundum naturam arborum

quali insertum, proprii generis fructum ferre: sed bonitatem radicis sequi, in quam insertus est. **x** **C**Et contra naturam insertus es in bonam oliuam: quanto magis hi qui secundum naturam inferentur suae oliuae. Contra naturam est oliuae inserere oleastrum: quia magis ramus solet uim radicis imitari, quam radix ramorum in suam uertere qualitatem. **y** **C**Nolo enim vos ignorare fratres. Hoc totum contra illos, ne superbiant gentes. **z** **C**Mysterium hoc. Arcanum quod hominibus ignotum est, quare saluatae sunt gentes: quia occasionem eis salutis etiam cecitas praestiterit israel. **a** **C**Et non sitis uobismetipsis sapientes. Ne secundum humanam sapientiam dicatis: Nos deus elegit, & illos abiecit. **b** **C**Quia cecitas ex parte contigit in israel. Intantum israel & delicta & perfidia occupauit: ut ueniret tempus, quod gentes omnes admitterent ad uitam: & ita omnis israel per fidem solam saluaretur: quomodo gentium plenitudo uita aequales essent in Christo: quia inaequales fuerant in delictis. **c** **C**Donec plenitudo gentium intraret: et sic omnis israel saluus fieret. Tamen diu permansit, donec gentes saluatae uiderent, quod omnes uocati sunt ad salutem: siue ex iuda & israel, & lege scilicet. Item hoc ostendit: quoniam intrante in fidem Christi gentium supplemento: tunc celo & emulatione permoti, reliqui populi iudeorum, credentes in Christo salui fiant. Praepositum autem interdum Apostolus gentes, populo hebraeorum in fide, ea ratione, quoniam etiam si aliquanti ex illis Christo crediderant: tamen legis Moysaicae adhuc praecepta seruabant. Vnde & ipsi postea exemplo gentium, christianam fidem, integre custodire coeperunt. Non enim pro multitudine, plenitudinem dicit: sed quia repleti sunt a domino nostro: sicut & ipse ait Paulus de credentibus: Et ipsum dedit caput super omnem

B ecclesiam,

Ecclesiam, quæ est, corpus ipsius, plenitudo eius: qui omnia in omnibus adimplet. **a** **S**icut scriptum est: Veniet ex sion qui eripiat et auertat impietatem ab iacob. Quidam hæc omnia futura existimant. Quibus respondendum est: Ergo & hoc testimonium: Veniet ex sion qui eripiat israel, adhuc futurum est, ut rursus Christus adueniat liberare: & a deo pro tempore excæcati sunt, & non semetipsis quid de illis, quò pereunt non credentes. **b** **E**t hoc illis a me testamentum: cum abstulero peccata eorum. Testamentum nouum quod promissit Hieremias: quod non nisi noui abolitis peccatis accipient. **c** **S**ed euangelium quid in inimici propter vos. Inimici mihi sunt, propter quæ uobis prædico, Christum prohibentes non gerentes loqui ut saluantur. **d** **S**ed electione autem charissimi propter patres. Si autem credant, charissimi sunt dupliciter commendati. **e** **S**ine penitentia enim sunt dona & uocatio dei. Si crediderint, non illis poterunt imputari peccata: quia dominum non pernitentem Abraham semen promississe. Siue illi sine afflictione penitentia si crediderint, saluabuntur. **f** **S**icut enim aliqui et vos non credidistis deo. Quando adhuc illi credebant: **g** **M**anc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum. Non uestro merito. **h** **E**t isti nunc non crediderunt in uestram misericordiam. Misericordia gentium, Christus est. **i** **E**t ipsi misericordiam consequantur. Intantum non crediderunt: ut & ipsi operibus suis non iustificentur, sed misericordia sicut & uos. **k** **C**oncluserunt enim deus omnia in incredulitate. Non ut concludit, sed ratione concludit, quos inuenit in incredulitate, hoc est, iudeos omnes & gentes hic concludit: quia antea iudei peccatores tamen erant, non etiam perfidi: postquam autem Christum non crediderunt, gentibus sunt æquales: & omnes similiter misericordiam consequuntur. **l** **E**t omnium misereatur. Hæc de causa. **m** **A**ltitudo diuitiarum sapientie et scientie dei. Laudat sapientiam dei: qui tam diu expectauit secundum præscientiam, donec omnes misericordia indigerent: ut omnibus de falsa iactantia operum, gloria tolleretur. **n** **I**ncognoscibilia sunt iudicia eius: & inuestigabiles viæ eius. Iudicia dei, abyssus multa. Aliqui enim comprehendere non possunt. **o** **Q**uis enim cognouit sensum domini? Ante nemo cognouit: nam in presenti ipse Paulus utique sciebat, qui alijs ostendebat. Nos autem sensum domini habemus: Siue legem ipsius per se nemo cognouit: & nemo peculiari deo confabulatione instructus, doctrina non indiget legis. **p** **A**ut quis consiliarius eius fuit? Vt eius nouerit sacramenta. **q** **A**ut quis prior dedit illi et retribuetur ei. Quis prior fecit aliquid boni & non dei misericordia glorificet, sed suo se merito recepisse gloriatur,

r **Q**uonia ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. Ab ipso omnis creatura accepit initium, & per ipsum regit, & in ipso omnia concludunt, nec ipse continetur ab ullo. **s** **I**psi honor et gloria etc. Ipse solus glorificandus est: cuius est etiam quod sumus & uiuimus, ac mouemur. Simul

etiam contra Arrianos facit hic locus, cum dicitur, deus id esse: ex quo omnia, & per quæ omnia facta esse monstrantur: siquidem omnia per uerbum in principio facta, euangelista signauit. Et quod de filio euangelista testatur, hoc Apollonius per unitatis mysterium, de patre intelligendum edocet credendum. Ca. XII

O **B**secro itaque uos fratres per misericordiam dei: ut exhibeatis corpora uestra, hostiam uiuentem, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium uestrum. Et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus uestri: ut probetis quæ sit uoluntas dei bona, & beneplacens, & perfecta. **D**ico enim per gratiam quæ data est mihi omnibus qui sunt inter uos: non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem: & unicuique sicut deus diuisit mensuram fidei. **S**icut enim in uno corpore multa membra habemus: omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus

placet hostia. **a** **R**ationabile obsequium uestrum. Omne opus bonum tunc placet deo, si rationabiliter fiat. Nam mercede priuatur: ut puta si quis hominum causa ieiunet, bonum obsequium insipienter facit: ita & de omnibus adiacentibus sentiendum est. **b** **E**t nolite conformari huic sæculo etc. Nolite similes esse filiis mundi, qui facti estis filii dei: sed renouate sensum uestrum per quæ regit corpus, & omnia membra dirigunt, ut etiam corporis actus noui fiant: quod possitis uoluntatem dei & sensum eius agnoscere. Hæc enim non nisi nouo sensui reuelantur. **c** **B**ona et beneplacens et perfecta. Hoc est, quod bonum sit & melius & optimum. **d** **D**ico enim per gratiam quæ data est mihi. Prohibet usum humanæ sapientie, quæ præter legem est: non sensu, proprio loqui se dicit, sed auctoritate gratie dei. **e** **O**mnibus qui sunt inter uos. Qui sunt sacerdotes siue doctores: quorum ceteri sequuntur exemplum. **f** **N**on plus sapere quam oportet sapere etc. Plus uult sapere, qui illa scrutatur, quæ lex non dicit. Vnde & Salomon ait: Altiora te ne quaesieris: & maiora te ne scrutaberis: sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. **g** **E**t unicuique sicut deus diuisit. Notandum quod deum dicat spiritum sanctum, quod ad Corinthios ait, dona diuidere singulis prout uult. **h** **M**ensuram fidei. Mensura fidei, uirtutis intelligenda est gratia: quæ non nisi fideles accipiunt. **i** **S**icut enim in uno corpore multa membra habemus etc. Per comparisonem corporis, eos ad concordiam cohortatur, ne uel hinc moueantur: quia dona accepere diuersa: non enim poterant omnia habere singuli,

G

H

1. Cor. 12. b

A singuli, ne superbiret nulli⁹ egētes: nec omēs eadē, ut corporis christi similitudo in nobis monstret. Item qd̄ dicit in uno corpore multa mēbra, ppter diuersitatē officiorū dicit. Non em̄ pōt oculus audire, nec auris uidere, & sic cetera intelligēda. **¶** Singuli autē alter alteri⁹ mēbra.

Ut prastando alteru-

trum quod habem⁹,

magis ac magis chari-

tas in nobis confirme-

tur. **¶** Habentes

autē donationes scdm̄

gratias quę data est no-

bis differentes. Donū

non ex nostro, sed ex

donātis arbitrio pen-

det. Et omnib⁹ quidē

credētib⁹ gloria pro-

mittitur in futuro: sed

qui tam mūdum cor

habuerit, ut hoc me-

reatur, gratiā uirtutū

accipit etiā in præsē-

ti. **¶** Siue prophe-

tiam fm̄ rationē fidei.

Fidei, non legis: siue

quia fides illa meret:

unusquisq⁹ em̄ tantū

accipit, quantum cre-

dit. Item scdm̄ fidem

quā unicuiq⁹ a deo

data est atq⁹ concessa.

¶ Siue ministerium

in ministrando. Mini-

sterium sacerdotalis,

uel diaconat⁹ officij.

¶ Siue qui docet in

doctrina: qui exhortat

in exhortando. Qui

docet, maior ē eo qui

exhortat. Exhortari em̄, p uirib⁹ suis possunt, etiā minus

periti. Notandū sane qd̄ tertio tm̄ posuerit siue: qd̄ quare

fecerit, spiritualis debet lector agnoscere. **¶** Qui tribuit

in simplicitate. Omnib⁹ simpliciter largitur, cunctos cre-

dens bonos esse, & indigere quā petunt. **¶** Qui præst

in sollicitudine. Qui præst ecclīa uel fratribus, debet esse

sollicitus. **¶** Qui miseretur in hilaritate. Maxime circa

egrotos misericordiam exhibendo. Siue misericordia titulus

generalis est, qui circa omēs placido exhibendus est ani-

mo. Hilarē em̄ datorē diligit deus: & tristē sine dubio

odit: quia melius est uerbu bonū super datum optimū.

¶ Dilectio sine simulatione rē. Tota puritas debet esse in

christianis, sicut deus pura lux est. Fingere enim seruatorū

est. Et diligamus non lingua tm̄, sed opere & ueritate. Ita

etiā si necesse fuerit, pro inuicē moriamur. **¶** Charita-

tem fraternitatis inuicē diligentes. Ita uos diligite, quasi ex

una matre generati. **¶** Honore inuicem pręuenientes.

Hoc si semper seruarem⁹, & charitatē & patientiā tenere-

mus: sicut alibi ait: Alter alterutrū maiorē aestimantes. Si

enim nos omib⁹ minores iudicarem⁹, nec ulro alicui

iniuriā facerem⁹: nec illatā nobis grauiter deputarem⁹.

¶ Sollicitudine nō pigri. Ne per sollicitudinem sæculi,

pigri in dei opere efficiamini & inertes. **¶** Spiritu

seruantes. Quia frigidus dominus nō amat, & in tepidis

nausiat. Tunc plane spiritu seruemus, si sæculo frigidi

sumus. **¶** Domino seruantes. Non sæculo neq⁹ uitio,

sed deo. **¶** Spe gaudentes. Spe non præsenti. Spes em̄

quā uidetur, non est spes. **¶** In tribulatione patientes.

Propter gaudium spei futurę, omnia sustinete: sicut ait:

Omne gaudium existimate. **¶** Orationi instantes.

Instantia orationis nobis pręstat auxilium in aduersis.

¶ Necessitatibus sanctorū cōmunicantes. Ministrare eis

qui propter Christum, sua omnia contemnentes, alienis

ad tempus indigent ministerijs. Quidā codices habent:

Memorij sanctorū cōmunicantes: qd̄ ita intelligi⁹, qd̄ meminerint, in qualibus sancti, uel quib⁹ operibus pro-

meruerint deū, ut participes eorū fiant imitantes semper.

Deniq⁹ sequitur: **¶** Hospitalitatem sectantes. Quia &

hoc sancti fecerunt: sicut Abraham, sicut Lot, qui etiam

inuitos hospites deti-

nebant: de qua dicif.

Per hanc em̄ quidam

deo placuerunt ange-

lis hospitio receptis.

¶ Benedicite perse-

quentibus uos: bene-

dicite et nolite maledi-

cere. Ne putaremus

utrūq⁹ nos facere de-

bere. Ait em̄ & beatus

Petrus: Neq⁹ maledi-

cetum pro maledicto,

sed ecōtrario benedi-

centes. **¶** Gaudere

cum gaudentib⁹ / flere

cū flentib⁹. Ut si quid

patitur unum mem-

brum, cōpatian⁹ om-

nia mēbra. Sicut Iob

ait: Si nō ingemui uel

lachrymatus sum, cū

uiderem homines in

necessitate. Et dñs fle-

tibus Marię, ad fletū

prouocatur, ut nobis

daret exēplū. Nec em̄

pro Lazaro quē erat

suscitaturus, fleuisse

credēdus est: nec pro

pter incredulitatē illo-

rum, qui ei sæpe non

crediderūt mirabilia

facienti. Nos autē iam

peruerso modo flemus cū gaudentib⁹, & gaudem⁹ cum

flentibus. Si quis em̄ laudatus fuerit, cōtristamur: si quis

ceciderit, exultam⁹. Vnde ostēdim⁹ nos qui talia facim⁹,

de corpore christi nō esse, qui nō dolem⁹ de uno mēbro

præciso: sed inimici sumus partis nostrę, & amici partis

aduersę: qui nō dolem⁹ de acie nostrā uiros fortissimos

corruentes: nec gaudem⁹, si uideamus eos fortiter dimi-

cantes: quia ipsi tam ualidi non sumus ad pugnandum.

¶ Ipsi inuicē sentientes. Ut ita alteri sentiat, sicut

uobismetipsis. **¶** Non alta sapiētes: sed humilibus con-

sentientes. Superba sapit iste, qui suam per se ulcisci cupit

iniuriā: & nō humilib⁹ rebus, id est humilitate consen-

tit. **¶** Nolite esse prudentes apud uosmetipsos. Nolite

in humana sapientia gloriari: sed stulti estote sæculo, ut

sitis dñō sapiētes: sicut scriptum est: Beatus homo quē tu

erudieris dñe: & de lege tua docueris eum. **¶** Nulli

malū p malo reddentes. Humana sapiētia est, si quaram⁹

uicem reddere inimicis. Stulticia em̄ est in hoc sæculo, si

percutienti & aliam maxillam præbere uolueris. Qd̄ si

tantę patientię & humilitatis fueris: nō solū apud dñm,

sed & apud omēs homines poteris probabilis apparere.

¶ Prouidentes bona: nō tm̄ corā deo: sed etiā corā homi-

nibus. Tantū caue ne ideo facias: ut non deo, sed solis ho-

minibus placere desyderes. **¶** Si fieri potest quod ex

uobis est: cū omnibus hominib⁹ pacē habētes. Qd̄ uestrū

est, uos cū omnib⁹ pacē habetote: & dicite cum ppheta:

Cum his qui oderūt pacē, eram pacificus: optantes scilicet

conuersionē eorum atq⁹ salutē: sicut quā uobis fieri

possit. **¶** Non uosmetipsos defendentes charissimi: sed

date locum irę. Aut fugiendo, aut permittendo nocere.

¶ Scriptū est em̄: Dñi vindictā. Ego quasi meam dicie

dñs, non quasi uestrā iniuriā uindicabo: qm̄ dicit pro-

pheta: Qui uos tangit, tanq⁹ qui tangit pupillam oculi

ipsius. **¶** Ego retribuam dicit dñs. Facienti bona, re-

B 2 tribuere

C

1. Pe. 3. b

Iob. 11.

D

ps. 93. b

ps. 119. b

Zach. 2. c

1. Cor. 9. b

Iacobi. 1. a

Commen.

E tribuere promittit. **a** **C** Sed et si esurit inimicus tuus/ciba illum: si sitit / potum da illi. Noli illi negare, qd̄ deus nulli negat: quis sit blasphemus & impius. **b** **C** Hoc enim faciens / carbonem ignis congeres super caput eius. Ut cū sibi carbonem intellexerit per suam indebitā misericordiam congregari, excutiat eos: hoc est, cōuertat, & diligat te, quem habuerat aliquādo per osum. Ceterū non est misericordia, sed crudelitas: si ideo eam facias, ut illi aliquid peius eueniat: p̄ quo deum prācipis deprecari. Item hoc loco docet nos imitari deum debere: qui solem suū oriri facit super bonos & malos. Cibando em̄ inimicū & potando, eum ad pacē uel reconciliatōnem prouocamus: ut si ille in malicia persistit, ignem suo congerit capiti. **c** **C** Moysi uinci a malo / sed uincit in bono malum. Ille dicitur uicisse alterū, qui eum ad suā duxerit partem: sicut hereticum uel paganū. Si ergo te fecerit sibi uicem reddere, ille te uicet, sibi similē te faciendo: si autē per patientiā tuā feceris eum cessare ab iniuria, tu uicisti. **Ca. XIII**

F **O**mnis anima potestatis sublimiorib⁹ subdita sit. Hæc causa aduersus illos prolata est: qui se putabant ita habere libertatē christianā: ut aut nulli honorē deferret, aut tributa dependeret. Quocūq; ergo modo eos humiliare desiderat: ne forte ppter superbiam, magisq; ppter deum cōtumeliā patiant. Ideoq; docet illos humilitate tempus redimere. Aliter: qd̄ sublimiores potestates, ecclesiasticæ dignitates intelligant. **e** **C** Nō est em̄ potestas / nisi a deo. Et quō deus dicit per prophetā: Regnauerūt, & nō ex me. **f** **C** Quæ autē sunt / a deo ordinata sunt. Si de sæculi potestatibus dicere uideat, nō ideo iuste erunt: etiā si a deo exordium acceperūt. Scdm̄ desiderii uniuscuiusq; dantur. Nam dicit Salomon: Qm̄ data est nobis potestas a deo. Sed cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis. Horrende & cito apparebit uobis, &c. Constituit enim a deo ut iuste iudicet: & ut peccatores habeant, qd̄ timeat, ne peccent. **g** **C** Itaq; q̄ resistit potestati / dei ordinationi resistit. Sicut ad Rahab dicitur: Qui exierit foras, ipse sibi reus erit. **b** **C** Nam principes non sunt timori boni operis / sed mali. Malus debet timere potestatem: nam bon⁹ non habet quod timeat: qui si iniuste occiditur, gaudet. **i** **C** Quis autē nō timere potestatem? Accipe cōsiliū meum, & nuncq; timebis. **k** **C** Bonū faciet habebis laudem ex illa. Ipsa damnatio malorū, laus est bonorū. **l** **C** Dei em̄ minister est tibi in bonū: si autē male feceris / time. Qui pro tua sollicitus est quiete. Item hic dicendo: Minister est tibi boni causa, ostendit in his quæ recta sunt iudicibus obediendum, non in illis quæ religioni contraria sunt. **m** **C** Non enim sine causa gladium portat: dei em̄ minister est. Etā te habet officium, si peccaueris: nec tibi proficit ad mercedem. Siue sacerdotes gladium spiritualement por-

G tant: sicut Petrus percussit Ananiam & Sapphirā, & Paulus magum. **n** **C** Uindex in iram ei qui malū agit. Quia deus non diligit malos: qui odit omnes qui operantur iniquitatē. **o** **C** Ideoq; necessitate subditi estote: non solum ppter iram / sed etiā ppter cōscientiā. Non solum quia pos-

Sed & si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potū da illi. Hoc em̄ facies, carbonem ignis cōgeres super caput ei⁹. Noli uinci a malo, sed uince in bono malū. Ca. XIII

Omnis anima potestatis sublimiorib⁹ subdita sit: nō est em̄ p̄tās, nisi a deo. Quæ autē sunt, a deo ordinata sunt. Itaq; qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationē acquirunt. Nam principes nō sunt timori boni operis, sed mali. Vis autē non timere p̄tātē? Bonū fac, & habebis laudē ex illa. Dei em̄ minister est tibi in bonū. Si autē malum feceris, time. Nō em̄ sine causa gladium portat. Dei em̄ minister est, uindex in iram ei qui malū agit. Ideoq; necessitate subditi estote: nō solum ppter iram, sed etiā ppter cōscientiā. Ideo em̄ & tributa prastatis. Ministri em̄ dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnib⁹ debita. Cui tributū, tributū: cui uēctigal, uēctigal: cui timorē, timorē: cui honorē, honorem. Nemini quicq; debeatis, nisi ut inuicē diligatis. Qui em̄ diligit p̄ximū, legē impleuit. Nam nō adulterabis, non occides, nō furaberis, nō falsum testimoniū dicēs, nō cōcupisces: & si qd̄ est aliud mādātū, in hoc ybo instaurat. Diliges p̄ximū tuū sicut teipsum. Dilectiō proximi, malum non operat. Plenitudo ergo legis, est dilectio.

sunt potestates etiam sine causa irasci, sed & ne, ppter alicuius peccati cōscientiā cōdēne mini. Siue nō solū, ne irascant sacerdotes, sed etiā quia sanctis illis & iustis honorē debetis. Itē, malū agēs, & cōtra prācepta uiuentes, propter uindictam subditi sunt potestatib⁹: recte autem uiuentes, ppter cōscientiam subditi sunt: quia bona & iusta sūt quæ iubentur. **p** **C** Ido em̄ tributa prastatis. Possunt & tributa sacerdotū intelligi, quæ illis a deo sunt constituta. Siue ideo regibus tributa prastatis: quia uolūistis possidendo sæculo esse subiecti. Ministros autem dei illos appellat: ut uel sic eis reddant, qd̄ eis debebant: ne uideret Christus superbiam docuisse. **q** **C** Reddite q̄ omnib⁹ debita: cui tributū / tributum. Pōt etiā elemosyna debitū appellari. Dicit scriptura: Inclina Eccl. 4.0

pauperi aurē tuā: & redde debitū tuū. **r** **C** Cui uēctigal / uēctigal. Uēctigal nostrū est, ut transeuntib⁹ donem⁹: uel nos transeuntes sedētib⁹ ad uiam, & inde ueniētib⁹ largiamur. **s** **C** Cui timorē / timorē. Quō ergo scriptū est alibi: Præter deū neminē esse timēdū: Sed sic inquit age ut neminē timeas. Timor em̄ dei, timorē expellit humanū. Sed qm̄ causas adhuc timoris habetis, necesse est ut timeatis. **t** **C** Cui honorē / honorē. Etiā timorē maiorib⁹, honorē tm̄ aequalibus. **v** **C** Nemini quicq; debeatis. Præclare dixit Ap̄ls, reddenda unicuiq; quæ debent, sola tm̄ dilectione nos inuicē obnoxios esse debere. Si autē semper fratrib⁹ debuerim⁹, dilectionē seruem⁹, ut perpetuæ charitati cōnectamur. Nā nō adulterabis, non occides, nō furaberis, nō cōcupisces: & si quid est aliud mādātū, in hoc ybo instaurat: itē nemini debitū nō reddatis. **x** **C** Nisi ut inuicē diligatis. Hoc solū semp debet manere, qd̄ nunq; p̄solui pōt. **y** **C** Qui em̄ diligit p̄ximū / legē impleuit. Scdm̄ dñi parabolā, sine discretionē cunctis misericordiam fieri iubētis: omnis hō p̄xim⁹ esse cēsendus est. Itē dilectionē ideo pramissū quia fidelibus scribebat, & de iusticiæ cōuersatione tractabat. **z** **C** Nā nō adulterabis. Diliges p̄ximū tuū sicut teipsum. Recapitulat om̄is iusticia in p̄ximī dilectione: & iniusticia nascit, dū plus ceteris nos amam⁹. Qui em̄ sicut se diligit p̄ximū: nō solum illi malū nō facit, sed etiam bonū facit: quia & circa se utrunq; cupit impendi. **a** **C** Dilectio p̄ximī / malū nō operat. Etiā bonū nō facere, malū est. Nā si uiderit illū fame periclitari: nōne ipse illū occidit, si ille cū affluat, nō dederit uictū: quis ei proprias nō tulerit facultates. Quisq; enim in quacūq; necessitate succurrere morituro pōt: si non fecerit, occidit. **b** **C** Plenitudo ergo legis / est dilectio. Hoc est, perfectio. Et hoc

A **a** **¶** Et hoc scientes tempus: quia hora est iam nos de somno surgere. Hoc est, ut ad perfectiora tendatis. Non enim semper debetis esse paruuli & lactentes, sicut alibi dicit: Etenim cum deberetis magistri esse &c. Item hortatur Apostolus, ut tenebrosa & somni torpore depressa opera relinquentes, in lumine, hoc est,

in bonis operibus ambulemus. Item de somno inertia & ignorantia consurgamus: Iam enim scientia lucet.

b **¶** Nunc enim propior est nostra salus: quia cum credidimus. Scientia proficiet, propior est salus, quia quoniam primum credidimus.

c **¶** Nunc propior est dies autem appropinquauit. Comparat diei scientiam, & ignorantiam nocti, secundum Osee dicentem:

Osee. 4. b Nocti assimilaui matrem tuam: factus est populus meus tanquam non habes scientiam.

d **¶** Abijcimus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Cum ignorantia abijcimus simul & opera ignorantiae: & arma lucis, hoc est, luminis opera induamur. Qui enim male agit, odit lucem: qui vero facit ueritatem, uenit ad lucem.

Iob. 3. c **B** **¶** Sicut in die honeste ambulemus. Sicut lux diei, prohibet unumquemque agere, quod nocte libere committebat: ita & scientia nos prohibet legis mandata contemnere: quod sciamus nos semper a deo uideri.

f **¶** Non in comestationibus et ebrietatibus: non in cubilibus et impudicijs. Comestatio, est mensa collatio. Nos uero habemus spirituale conuiuium dicentes: Cum conuenitis, unusquisque psalmum habeat, & cetera. Ebrietatem ergo perniciosa esse, & luxurie materiam: ex hinc cognoscimus, quia impudicia subiunxit. Et alibi ait: Nolite inebriari uino in quo est luxuria.

g **¶** Non in contentione et inuidia. Etiam contentione & inuidiam criminiosam esse: & alijs multis probatur exemplis, dicente Iacobo: Si enim zelo amaro habetis &c.

h **¶** Sed induimini dominum Iesum Christum. Solus Christus uideatur in uobis, non uetus homo. Qui enim dicit se in Christo manere: debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare: in quo omnes sunt uirtutes.

i **¶** Et carnis curam ne feceritis in desiderijs. Sicut Salomon ait: Post concupiscentias tuas non eas. Et iterum: Si dederis concupiscentiam animae tuae, in gaudium facies te inimicis tuis uenire.

Ca. XIII **¶** Nunc autem in fide assumite. Hic oblique illos increpare incipit: qui se fortes putabant, ut immoderate carnibus uescerent. Item hic infirmos fideles dicit: qui carnes quae in macello tunc temporis uendebantur, idololatrias esse credebant: & propter hoc sic putantes, ne polluerent, oleribus uescerent. Vnde praecipitur ab Apostolo: ne imperiti ita sentientes iudicent, qui habent fidem: omnia quae in macello ueniunt, sine disceptatione manducet: quoniam omnis creatura dei bona est: & nihil damnandum est eorum, quae deus hominibus ad edendum creauit.

l **¶** Non in disceptationibus cogitationum. Nolite secundum uestras cogitationes, quem lex non iudicat iudicare.

m **¶** Alius enim credit se manducare omnia. Qui tantam fidem habet, ut non moueatur

aut abstinencia contractus, aut senio. **n** **¶** Qui autem infirmus est, olus manducet. Infirmus autem aetate, aut corporis calore. Item hic probatur: quia non de iudeis dicitur, ut quidam putant, sed de abstinentibus. Non enim carnes secundum legem, sed sola olera manducabant. Aliter: Si idcirco tibi infirmitas animae generatur: quia alium eiusdem propositi, carnisbus, per suam fide uesci perhorrescens, forte cognoscis: noli esse iudex alterius uoluntatis, nec exigere ab aliquo. Vnicuique in uoluntate demissum est: sed si tibi scandalum est, & non uis carnisbus uesci, tibi ipsi impone modum: & melius facies, sola olera manduca. Magis unusquisque per tuam aequanimitatem ad abstinentiam prouocet, quam irritatus de hoc scandalizet te: Magis in edendis carnibus confirmetur, quod tum non potes quasi culpam in alio reprehendere, si unusquisque aut fideliter hoc praesumit, aut forte asperitate ualitudinis, aut senectute hoc faciat eximente. **o** **¶** Is qui manducat, non manducantem non spernat. Habebant inter se scandalum illi illos quasi carnales iudicabant: & illi illos tanquam stultos irridebant, & supersticiosos iudicabant.

p **¶** Et qui non manducat, manducantem non iudicat: deus enim illum assumpsit. Ita illos deus uocauit, ut te. **q** **¶** Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Cuius tu auctoritatis es, ut iudices eum quem lex non iudicat? Vnde & Iacobus ait: Qui iudicat fratrem scilicet sapientior se, iudicat legem. Ceterum ipse Paulus contra mandatum facientes iudicauit, & alijs iudicandi tribuit facultatem. Ad eum qui fide infirmus est sermo dirigatur, non eum debere iudicare manducantem. Omnia quaecumque in macello ueniunt: qui robustus fide est, omnia mundi esse cognoscit.

r **¶** Dominus suo stat aut cadit. Sive uiuit, sive moritur: quia & ille propter deum abstinet: & ille secundum deum manducat.

s **¶** Stabit autem potens est enim deus statuere illum. Deus qui tres pueros leguminibus pastos, meliores apparere fecit, quam illos qui de mensa regis edebant, potest & illos diutius facere in corpore stare.

t **¶** Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Iudei in eis diem inter diem iudicare non poterant. Ergo de ieiunio & abstinentia dicit, quae non sunt sub certo modo legis redacta: ut unusquisque tantum faciat, quantum potest: quantum mercedem habere uoluerit. Vnde sequitur: Unusquisque id faciat in tali causa, quod melius esse iudicat. Item hoc est quod dicit, alios esse: qui certis anni temporibus, alios esse qui omni tempore uitae suae ab esu carniū decreuerunt abstinendum.

u **¶** Qui sapit diem domino sapit. Domino sapit, qui propter deum ieiunat, & non propter homines.

x **¶** Et qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Qui propter dominum manducat: ut praedicandi euangelium possit habere uirtutem: non suam gulam studet, sed aliorum salutem, propter quam conuersi, gratias referant deo.

y **¶** Et qui non manducat, domino non manducat: & gratias agit deo. Quia per exemplum illius multi saluantur, & gratias referunt deo. Qui enim uoce agit gratias, solus agit: qui autem

B **¶** etiam in opere

C **¶** Qui autem infirmus est, olus manducet. Infirmus autem aetate, aut corporis calore. Item hic probatur: quia non de iudeis dicitur, ut quidam putant, sed de abstinentibus. Non enim carnes secundum legem, sed sola olera manducabant. Aliter: Si idcirco tibi infirmitas animae generatur: quia alium eiusdem propositi, carnisbus, per suam fide uesci perhorrescens, forte cognoscis: noli esse iudex alterius uoluntatis, nec exigere ab aliquo. Vnicuique in uoluntate demissum est: sed si tibi scandalum est, & non uis carnisbus uesci, tibi ipsi impone modum: & melius facies, sola olera manduca. Magis unusquisque per tuam aequanimitatem ad abstinentiam prouocet, quam irritatus de hoc scandalizet te: Magis in edendis carnibus confirmetur, quod tum non potes quasi culpam in alio reprehendere, si unusquisque aut fideliter hoc praesumit, aut forte asperitate ualitudinis, aut senectute hoc faciat eximente.

D **¶** Is qui manducat, non manducantem non spernat. Habebant inter se scandalum illi illos quasi carnales iudicabant: & illi illos tanquam stultos irridebant, & supersticiosos iudicabant.

E **¶** Et qui non manducat, manducantem non iudicat: deus enim illum assumpsit. Ita illos deus uocauit, ut te. **q** **¶** Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Cuius tu auctoritatis es, ut iudices eum quem lex non iudicat? Vnde & Iacobus ait: Qui iudicat fratrem scilicet sapientior se, iudicat legem. Ceterum ipse Paulus contra mandatum facientes iudicauit, & alijs iudicandi tribuit facultatem. Ad eum qui fide infirmus est sermo dirigatur, non eum debere iudicare manducantem. Omnia quaecumque in macello ueniunt: qui robustus fide est, omnia mundi esse cognoscit.

r **¶** Dominus suo stat aut cadit. Sive uiuit, sive moritur: quia & ille propter deum abstinet: & ille secundum deum manducat.

s **¶** Stabit autem potens est enim deus statuere illum. Deus qui tres pueros leguminibus pastos, meliores apparere fecit, quam illos qui de mensa regis edebant, potest & illos diutius facere in corpore stare.

t **¶** Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Iudei in eis diem inter diem iudicare non poterant. Ergo de ieiunio & abstinentia dicit, quae non sunt sub certo modo legis redacta: ut unusquisque tantum faciat, quantum potest: quantum mercedem habere uoluerit. Vnde sequitur: Unusquisque id faciat in tali causa, quod melius esse iudicat. Item hoc est quod dicit, alios esse: qui certis anni temporibus, alios esse qui omni tempore uitae suae ab esu carniū decreuerunt abstinendum.

u **¶** Qui sapit diem domino sapit. Domino sapit, qui propter deum ieiunat, & non propter homines.

x **¶** Et qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Qui propter dominum manducat: ut praedicandi euangelium possit habere uirtutem: non suam gulam studet, sed aliorum salutem, propter quam conuersi, gratias referant deo.

y **¶** Et qui non manducat, domino non manducat: & gratias agit deo. Quia per exemplum illius multi saluantur, & gratias referunt deo. Qui enim uoce agit gratias, solus agit: qui autem

C

D

Iacobi. 4. c

Dati. 1. c

G etiā in opere, in multis agit. **a** **Nemo enim nostrum sibi uiuit, et nemo sibi moritur** etc. Nemo fidelium sibi uiuit, & nemo sibi moritur: quia Christus pro omnib⁹ mortuus est: ut & qui uiuunt, iam nō sibi uiuant, sed illi. Cauendū ecōtrario, ne nos aut nobis uiuamus manducando: aut propter homines moriamur ieiunando.

b **In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit** etc. Aduentus christi & uiuos inueniet, & mortuos suscitabit. Nihil ergo refert, utrū te resuscitet, an uiuū inueniat: tū labora, ut corā eo iustus appareas. **c** **Tu autē quid iudicas fratrem tuū?** Qua auctoritate quasi uoracem damnas? **d** **Aut tu quare spernis fratrem tuū?** Quasi infirmū despiciens, aut superuacue ieiunantem?

e **Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.** Tunc conscientias nostras dominus iudicabit, quid & quali uoto fecerimus. **f** **Scriptū est enim:** **Uiuo ego dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: et omnis lingua confitebitur deo.** Hoc testimonio probat: quia omnes soli domino reddem⁹ nostrorum actuum rationem. **g** **Itaque unusquisque nostrum pro se rationē reddet deo.** De his quibus lex taceat. Ceterū si uidens peccantē nō arguerit, reddet etiā deo p eo rationem. **h** **Non ergo amplius inuicem iudicem⁹.** Sufficit quod nunc usq; fecistis.

i **Sed hoc iudicate magis / ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum.** Hic subtiliter ingreditur ad abstinentiam cōmendandam: & dicit illos abstinere debere quous firmi sint, ne exemplo illorū, infirmi scandalum patiant. **k** **Scio et cōfido in dño Iesu: quia nihil cōmune per ipsum.** Non hoc ideo dico: quia putem aliquid cōmune esse. Per Christum enim scio omnia esse munda. Commune enim dicit, quicquid imundū uidet in esca iudaeorū. **l** **Nisi ei qui existimat quid cōmune esse illi cōmune est.** Illi per cōscientiā fit cōmune, qui adhuc ritu iudaico, aliquid post christi fidem in talib⁹ causis arbitrat immundū. **m** **Si enim propter cibum frater tuus cōtristat.** Non dixit, propter ieiunium: sed ne illum tuo exemplo aut protuoces, aut compellas. **n** **Iam nō scdm charitatē ambulas.** Quia inuitus manducat, quod illi nō expedit. Etiam nō diligis proximū sicut te, si nō illius utilitatē cogitas sicut tuam. **o** **Noli cibo tuo illum perdere / pro quo Christus mortuus est.** Non dixit, abstinentia tua, sicut quidā uolunt. **p** **Non ergo blasphemetur bonū nostrū.** Libertatē quā habem⁹ in dño, ut omnia nobis munda sint: nō ea ita debem⁹ uti, ut uideamur, ppter gulam & epulas ambulare. Siue blasphemam⁹

si ppter talia cōtendimus. **q** **Non est enim regnū dei esca et potus.** Non p escam iustificamur. Sed & hoc notandū, quod nō dixerit ieiunium & sobrietas nō est regnū dei, sed esca & potus. Item hic manifeste monstrat, quoniam regnū cōlorū cibum & potum nō habet temporalem, sed illic spiritualiter uiuitur.

r **Sed iusticia / et pax / et gaudium in spiritu sancto.** Quae per abstinentiam facilius custoditur. Vbi uero iusticia, ibi & pax: ubi pax, ibi & gaudium spirituale: quia ex dissensione semper tristitia & molestia generatur. **s** **Qui enim in hoc seruit christo / placet deo: et probatus est hominib⁹.** De tali homine nemo potest dubitare, quia sanctus est.

t **Itaque quae pacis sunt / sectemur.** Ut non inuicem nos de huiusmodi iudicemus. **u** **Et quae edificatio / nis sunt / inuicem custodiamus.** Sed edificatio est abstinentia. Ceterum esca etiā si neminem perdat, nullū edificat. **x** **Noli propter escam destruere opus dei.** Hominem scilicet a deo creatū.

y **Omnia quidem munda sunt.** Repetit quod superius dixerat, ne creaturam damnare uideret. **z** **Sed malum est boni / qui per offendiculum manducat.** Ipsum mūdum, illis sit malum, si per illud alterum offendat.

a **Bonū est nō manducare carnē / et non bibere uinū.** Exponit quid sit per quod offendere dicebat infirmū. Item hoc loco laudat quidē abstinentiā carnis & uini: sed multo magis admonet, ppter scandalū fratris abstinendū esse a cibo & potu eorū, quae idolis immolant. **b** **Neque in quo frater tuus offendit / aut scandalizat / aut infirmat.** Infirmitas a pudicitia. Vinum enim & mulieres apostatare faciunt etiā sapientes.

c **Tu fidem quam habes penes te metipsum / habe coram deo.** Si in hoc fidelem te putas: sic manduca, ut nemo tuo infirmetur exemplo. **d** **Beatus qui nō iudicat semetipsum / ipsum in eo quod probat.** Quia non suam infirmitatem probando considerat, sed alterius salutem infirmi.

e **Qui autem discernit si manducauerit / damnatus est.** Si quis de alio discernat & dicat: Iste si manducauerit, plane damnandus est. Hoc non habet fides, & ideo subsequitur. **f** **Quia non ex fide.** Non est enim ex fide, si tu alium idcirco cōdemnas: quia te ieiunante, ille manducat. Aliter: Qui se ita diiudicat. Id ipsum enim est discretio & iudicium: quia & iudicium discernendo fit, & discretio iudicando. **g** **Omne autem quod non est ex fide / peccatum est.** Non ex fide, quae per charitatem operatur. Quicquid ergo alium destruit, ex fide non est, & idcirco peccatum.

Ca. XV

Debemus

Ca. XV

Debemus

A **D**ebemus autē nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere. Si uere firmi estis, sic facite ut ego, qui factus sum infirmus, ut infirmos lucrificerem. **b** **¶** Et non nobis placere: unusquisque proximo suo placeat, Non a nobis ipsis sed a proximis collaudemur: sicut & alibi suum nobis proponit exemplū, dicens: Sicut & ego omnibus per omnia placeo, nō quārēs quod mihi utile est, sed quod multis ut salui fiant. Nemo enim potest edificare alteri: cui per bonā uitā nō ante placuerit. Sed & sibi placētes sunt, qui propria cōmoda quārentes, suā faciūt uoluntatem.

c **¶** In bonā edificationē. Ostendit modū placēdi & causam: ne ad uanam gloriā placeamus. Simul cū dicit: In bonā edificationē: ostendit modū esse: sicut est illud: Aedificabit ad manducandū idolo thira.

d **¶** Et enim christus nō sibi placuit. Imitat hoc & discipulus christi: nō quārit suū cōmodū. Ille enim ob aliorū salutē, etiā mortuus est, & impropria amarissima supportauit, dicentiū: Vah qui destruit templum &c.

e **¶** Sicut scriptū est: Impropria improprietati tibi ceciderunt super me. Quācūq; nō solū christo, sed etiā sanctis exprobrantē dei causa, deo impropari dicunt: ut est illud: Vbi est deus tuus? **f** **¶** Quācūq; enim scripta sunt: ad nostrā doctrinā scripta sunt. Nihil enim scriptū est sine causa. Nam & merita uel tentationes iustorum ad nostrā proficiūt edificationē: quia deo manifestissimi erant. **g** **¶** Et per patientiā & cōsolationē scripturarū spem habeamus. Per scripturarū solatia, spem futurā patientissime expectamus: sicut scriptū est: Pax multa diligētibz legē tuā: & nō est illis scandalū: hoc est quod cōsolatione legis utuntur, moueri ulla tēratione nō pōt, ut pēxēpla patientiā & cōsolatiōis eorū quā scripta sunt speremus cōsolationem etiam in praesentibus tentationibus.

h **¶** Magna enim causa solatiū est, si quā nos patiamur, dñm nostrū iesum christum & sanctos eius sciam⁹ esse perpelesos. **i** **¶** Deus autē patientiē & solatiū. Hoc loco deū patientiā, spiritū sanctū significat, quod donat nobis scdm christū unanimes glorificare deū & patrē dñi nostri iesu christi. Itē patientiā eius quā est in conuersione & solatio, nō ira neq; dissidio. **k** **¶** Et uobis idipsum sapere in alterutrum fm iesum christum. Vt unusquisque sic quārat salutē alterius quā suā, sicut christus sua morte oēs saluauit a morte. **l** **¶** Et unanimes vno ore honorificetis deū & patrē dñi nostri iesu christi. Tūc uere deus honorificat, si uno animo & cōcordi uoce laudatur. Si enim duo cōuenerint super terrā ex omni re, quācūq; petierint, fiēt illis. **m** **¶** Propter quod suscipite inuicē. Propter honorē dei inuicē onera uestra portate: sic adimplebitis legē christi: quā nos suscipit, in se cū essemus impij. Quāto ergo magis nos inuicē ut similes, nos sustinere debemus. Iterū hic utrūq; popu-

lum ad unitatē hortat. Cōsentio uobis o iudaei quia christus uobis pmissus ad uos uenerit primū: & gentes propter misericordiā dei uocatae sint: tñ unū corp⁹ estis effecti. **n** **¶** Sicut & christus suscepit uos in honorē dei. Siue in gloriā diuinitatis: siue propter honorē dei. **o** **¶** Dico enim christū iesum ministrū fuisse circūcisionis propter ueritatē dei. Hic ostendit qm secundū carnē christus, iuxta pmissiones patrū ex ipsis natus sit: ut praecepta legis impleret. Item non uenerat ministrari, sed ministrare, & dare animā suā redēptionē pro multis. **p** **¶** Ad confirmādas pmissio- nes patrū. Quia illis promiserat christus: sicut ipse dicit: Nō ueni nisi ad oues perditas domus israel.

q **¶** Gentes autē super misericordiā honorare deum. Cui enim plus dimittitur, plus diligit. **r** **¶** Sicut scriptū est: Propter hęc confitebor tibi in gentibus & nomini tuo cātabo. Tulit iudaeis arrogantia, dū gentiū salutem docet esse praedictam: quibus non fuerit nunciatus ipse christus in gentibus. Confitetur eos misericordiā consecutos: quia & ipsi sunt in corpore eius.

s **¶** Et iterū dicit: Laetamini gentes cum plebe eius. Qui cū ipsis estis ad salutem adducti. **t** **¶** Et iterum: Laudate omnes gentes dñm: & magnificate eū oēs populi. Et rursum esaias ait: Erit radix iesse, iesse pater fuit dauid, de cuius semine id est Maria, natus est christus. **u** **¶** Et qui exurgat regere gentes: in eū gentes sperabūt. Nō de profelytis asserit, sed & illud huic loco simile est: Nō deficiet princeps ex iuda, nec dux de foemoribus eius. Vnde probat uere iam uenisse christū, in quo omnes gentes sperare manifestū est.

v **¶** Deus autē spei. In quo omnes speramus: hoc ostendit quod de⁹ absq; uirtute spū sancti, nō replet aliquā nationē gratia, qm unū donū est patris & spū sancti. **x** **¶** Repleat uos omni gaudio & pace. Pax fidelium, in spe debet esse futura. Et ibi omne gaudiū ubi pax est. Nullū uero in dissensione gaudiū sed uniuersa moesticia. **y** **¶** In credēdo ut abundetis in spe & uirtute spū sancti. Abundantia, in spe, in spū, uirtutibus consistit & signis. **z** **¶** Certus sum autē fratres mei & ego ipse de uobis. Bonus doctor laudando pro uocat ad profectum ut erubescant tales non esse quales ab Aplo putant. **a** **¶** Quia ipsi pleni estis dilectione. Prouidit ne unq; contentiosius dura increpasse uideat. Vel dissidentes aut stultos ostēdit christianos semp alterutrum monere debere. **b** **¶** Repleti omni sciētia: ita ut possitis alterutrum monere. Hoc est noui & ueteris testamenti. **c** **¶** Audacius autē scripsi uobis fratres ex parte. Imo ideo magis scribendi fiduciam habui, quia noui uos ut prudentes cito accipere rationem: sicut scriptum est: Argue sapientem, & amabit te. Item hoc loco aut humilians se Apostolus loquitur: aut certe quoniam habentibus iam praedicationem Petri, ipse audeat praedicare.

C

Matt. 29. d

Matt. 15. c

Luc. 7. g

D

Gen. 49. b

Prouer. 9. b

1. Cor. 3. c

B

Mar. 15. c

Ps. 41.

Exo. 18. b

Commen.

E **a** **T**anq̃ in memoriā vos reducens. Recordans uos esse prudentes siue non ignaros, non doceo, sed cōmoneo ut sciētes. **b** **P**ropter gratiā quē datā est mihi a deo. Non propter munera terrena uel laudē, sed ut impleam officium qđ accepi. **c** **E**t sim minister christi iesu in gentibus. Seruiens euangelio: hoc est reuocās ei seruos quosdā fugitiuos. **d** **S**anctificans euangelium dei. Meo exemplo sanctū esse demonstrans, qđ cum tāto timore perficio. Quidam em̃ ut humanum contemunt, qđ prādicāt ut diuinū: & ita fit ut res sancta uideat̃ esse nō sancta, cū nō pficitur sancte. Vnde dicitur: **Iohē. 2. d** Sanctificate ieiuniū, id est sanctū facite siue mōstrate. **e** **E**t fiat oblatio gentiū accepta & sanctificata in spūs sancto. Vt exēplo meo gētes efficiāt hostia deo accepta, non igni sanctificata uel suscepta, sed spūs sancto: sicut scriptū est: **Act. 2. d** Quia sedit sup ap̃stolos quasi ignis: & uisā sūt eis uariā lingua. **f** **H**abeo igitur gloriā christi iesu ad deū. Qui gloria tur, in domino gloriatur. Gloriā habeo apud deū, licet apud homines infamer & maculer. **g** **N**on em̃ audeo aliquid loq̃ eorum quē per me nō efficit christus in obedientia gentium. Hic ostēdit christi & spiritus sancti, unam esse potentiam atq̃ uirtutem. Item non ausus sum aliquid dicere me in his dūtaxat rebus propria uirtute fecisse, & nō omnia per me esse deum operatū. **h** **V**erbo & factis in uirtute signorum & prodigiorum. Hoc est doctrina & signis. Non enim de operibus hic, sed de uirtutibus loquebatur. **i** **I**n uirtute spiritus sancti. Vnam esse uirtutem atq̃ potentiam. **k** **I**ta ut ab hierusalem per circuitum vsq̃ ad illyricum repleuerim euangelium christi. Repletur euangelium, cum etiam gentes credunt. **l** **S**ic autē hoc prādicauī euangelium, non ubi nominatus est christus: ne super alienū fundamentum edificarem. Non omnis qui super alienū fundamentū aedificat, male facit: sed si aedificet aurū &c. Hic pseudo ap̃stolos tangit, qui semper ad eos qui iam crediderant ibant & nunq̃ ad gentes: quia non poterant uirtutes operari. Et ostendit perfecte se laborasse, qui & fundamentū posuit & aedificiū supstruxit. **m** **S**icut scriptū est. In Esaia. Ostendit suum laborem iam ante fuisse prādictum. **n** **Q**uoniam quibus non est annuntiātū de eo uidebunt: & qui non audierunt intelligēt. Ostenditur christus in apostolis & per uirtutes quā in eius nomine fiebant. **o** **P**ropter qđ & impediebar plurimū uenire ad uos. Exposuit illud qđ in capite dixerat. **p** **S**ed prohibitus sum vsq̃ adhuc. Nunc uero ulterius locum non habens in his regionibus. Vbi iam toti firmi sunt, causam se negat habere ponendi fundamentū. **q** **C**upiditatem autē habens ueniēdi ad uos. Notandum, esse cupiditatem etiam

bonā: Sicut cupio dissolui & esse christo. Et: Concupiuit anima mea deſyderare iustificationes tuas. **r** **E**t multis iam precedentibus annis. Qualis necessitas fuerit ostendit, quā illum multis detineret annis. **s** **S**ed cum in hispaniam proficisci cēpero: spero quod prateriens uideam uos. Vtrum in hispania fuerit, incertum habetur. **t** **E**t a uobis deducar illuc si uobis p̃mū ex pte fruiſſe fuero. Quia ita uos exhibetis, ut nec apud uos locum aut necessitatē habeā diutius remorandi: & ideo ex parte illis fuisse dicit: quā nō credere idigeat, sed tantūmodo confirmari. Siue ideo ex parte: quia nulla magnitudo temporis faciat charitatem. **v** **N**unc igitur proficiscar in hierusalem. Hoc mihi restat deinceps ut ueniam. **x** **M**inistrare sanctis. Sancti erant in hierusalē, qui omnibus suis distractis, & ante apostolorum pedes depositis, orationi, lectiōi, doctrinae uacabāt. Quales aut fuerint, ex hoc cognoscitur, ut ipse apostolus per se illis pergeret ministrare: & quibus oblationē suam esse optat acceptam: id est ut eam dignē acciperet, ostēdens hoc non tam prodesse accipientibus q̃ dantibus. Hoc cōtra illos facit q̃ gloriā perfectiōis impugnat. **y** **P**robauerūt em̃ macedonia & achala collationē aliquā facere. Probauerunt hoc sibi utile fore, si collationem aliquam sumptuum facerēt sanctis. **z** **I**n pauperes sanctorum qui sunt in hierusalem. Placuit enim eis. Quia propter sanctorum aedificationem esse pauperes uoluerunt. Siue simpliciter pauperes sanctorum intellige. **a** **E**t debitores sunt eorum. Exemplo eorum prouocat Rhomanos ad simile opus, ostendens hoc illis non immerito placuisse. **b** **N**am si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles: debent & in carnalibus ministrare eis. Quia doctores ex ipsis habebant, & socij facti fuerant radicis, & pinguedinis oliuā: ideoq̃ unusquisq̃ in quo abundat debet alteri impertire. **c** **H**oc igitur cum consummauero & assignaui eis fructum hunc, proficiscar per uos in hispaniam. Si uos bene exhibueritis, abundauit nobis bona doctrina in uos: quia quantum proficit discipulus, tantum prouocatur ad docendum & doctor. Sicut alibi ait: Os nostrum pater: ad uos o Corinthij. Siue abundanter benedicitur in aduentu meo christus in uobis. **d** **S**cio autem quoniam ueniens ad uos in abundantia benedictionis christi ueniam. Sciens Apostolus quoniam propter prādicationem christi Rhomam uinctus ducendus erat, in abundantia benedictionis prādicat se esse uenturum. Vel certe quoniam conscius sibi erat, nihilominus habere se gratiam ab alijs apostolis.

Obsecro

Ps. 118. c
Phil. 1. c

G

H

2. Cor. 6. 4

A a. Obsecro igitur vos fratres per dñm nostrū iesum chrl/ sum. Rogat ut pro eo tota instanter oret ecclesia: quia no/ uit multū ualere preces in cōmuni multorū. Iacobo em̄ occiso, Petrus fratrū precibus de carcere liberat: qui nō tam illi q̄ sibi beneficiū prestiterūt, scilicet ut eius possint doctrinā firmari.

b Et per charitatē spūs vt adiuuetis me in orationib⁹ vestris. p me ad deū. Spiritua/ lis enim charitas facit ut pro inuicem exore/ tis. **c** Et liberer ab infidelibus qui sunt in iudæa: & obsequiū mei oblatio accepta fiet in hierusalē sanctis. Siue ut omnes credant: si/ ue fidelib⁹ ministrās, in manus infidelium non incurram, ne ad uos uenire non pos/ sim. **d** Et ventam ad vos in gaudio per voluntatem dei: & refri/ gerer vobiscum. Tunc in gaudio ueniam, si oblatio mea ab eis ac/ cepta fuerit: & secur⁹ uerbum dei abundā/ tius loquar. Tristitia enim animi multum impedit ad doctrinā. **e** Deus autem pa/ cis sit cum omnibus vobis Amē. Deus pa/ cis non nisi in paci/ ficis est. Pulchre autē finiuit, duob⁹ popu/ lis in concordiam re/ uocatis.

Ca. XVI

Commendo autē vobis phœbē autē vobis phœben so/ rorem no/ strā. Iam quasi finito textu epistolæ, ut so/ let commendationis gratiam subter adne/ xuit. Item hic mon/ strat Apostolus non accipiendam aut eli/ gendam personā esse viri uel foeminae, qñ Rhomanis per mulie/ rem ut fertur litteras mittit. In eadē episto/ la alijs foeminis man/ dat salutem.

g Quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est in cēchr̄is. Sicut etiam nunc in oriētalibus diaconissæ mulieres, in suo se/ xu ministrare videntur in baptismo, siue in ministerio uerbi: quia priuatim docuisse foeminas inuenimus, sicut Priscillam, cuius uir Aquila uocabatur. **h** Et eam suscipiatis in domino digne sanctis: & assistatis ei in quocūq; negotio vestri indigeritis. Etem ipsa quoq; assistit multis & mihīpsī. Vt adiuuetis eam siue sumptuum opibus, si/ ue solatio: quia & ipsa quādiu habuit, plures adiuit. **i** Salutate priscam & aquilam adiutores meos in christo iesu. Qui confirmasse se Apostolo dicuntur in fide: quos & ideo adiutores appellat: quia in opere doctrinarū ubi ipse laborabat & isti iuuerunt. **k** Qui pro anima mea

suas ceruices supposuerunt: quibus non solum ego gratias ago sed & cunctæ ecclesiæ gentiū. Probādo meam doctrinā, se periculo subiecerunt, propter quod illis omnes eccle/ siæ gratias agunt: quia per illos ego seruatus sum.

l Et domesticam eorū ecclesiam. Ostendit congre/ gationē fidelium, ec/ clesiam nominari.

m Salutate epe/ netum dilectum mihī qui est primitiuus asiæ in christo. Salutate mariam quæ & multum laborauit in vobis. Pri/ mitiuus ecclesiæ asiæ, istos omnes quos sa/ lutat, intelligimus ex noibus fuisse peregrinos: per quorum exē/ plum atq; doctrinā, nō absurde existima/ mus credidisse Rho/ manos. **n** Salu/ tate andronicum & iu/ liam cognatos & conca/ priuos meos qui sunt nobiles in apostolis: qui & ante me fuerunt in christo. Salutate ampliatum dilectissimū mihī in domino. Salutate urbanum ad iutorē nostrum in chri/ sto & stachyn dilectum meū. Salutate apel/ len probum in christo. Salutate eos q̄ sunt ex aristobuli domo. Sa/ lutate herodionē cog/ natum meū. Salutate eos q̄ sunt ex narcisci domo qui sunt in dño. Salutate tryphenam & tryphosam quæ labo/ rant in domino. Salu/ tate persidam charissi/ mam quæ multū labo/ rauit in domino. Sa/ lutate rufum electū in domino. Et matrem eius & meam. Aetate nō partu matrē salu/ tate. Hi ex iudæis erāt & quia simul cū Pau/ lo fuerant tribulati, nēc territi: ideo nobi/ les hoc merito habe/ bantur: qui ad pro/ fectum Rhomanorū inter ceteros fuerant destinati, quicq; prio/

res Paulo credidisse, ipsius testimonio referuntur.

o Salutate asyncriton phlegontam/ herman/ patroba hermen: & qui cum eis sunt fratres. Salutate philologum & iuliam/nereum & sororem eius & olympiadem & omnes qui cum eis sunt sanctos. Suo exemplo nos docet quales ami/ cos debeamus in nostris literis salutare: non diuites sa/ culi, facultatibus uel dignitatibus honoratos: sed gra/ tia ac fide locupletes. **p** Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes ecclesiæ christi. Non fiste uel subdole quale Iudas tradidit saluatori. Ideo enim in ecclesia pax primo annunciat: ut ostendat se cum omnibus esse pacificum qui corpori communi/ caturus est christi.

Rogo autem

C a ¶ Rogo aut vos fratres ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis faciunt: & declinare ab illis. Huiusmodi enim christo domino nostro non seruiunt: sed suo ventri. De illis dicit qui ex circuncisione illo tempore uenerat, ieiunia & abstinentiam destruentes, neomenias & sabbata & ceteras

ferias, uentris gratia prædicabant, dissentes ab apostolica doctrina, & fratribus offendicula præparantes.

b ¶ Et per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Per blandimenta, & adulationes, composito sermone compositas.

c ¶ Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. Si illis obediatis quibus non debui- stis: quanto magis nobis obedire debetis? Nam & illi propterea ad uos uenerunt, quia sciebant uos per obedientiam simpliciter cito posse seduci.

d ¶ Sed uobis igitur in uobis: sed uolo uos sapientes esse in bono & simplices in malo. Deo autem pacis conterat satanā sub pedibus uestris velociter. Gratia domini nostri iesu christi uobiscum. Salutat uos timotheus adiutor meus & lucius & iason & sosipater cognati mei. Saluto uos ego tertius qui scripsi epistolam in domino. Salutat uos erastus hospes meus & uniuerſa ecclesia. Salutat uos erastus arcarius ciuitatis, & quartus frater. Gratia domini nostri iesu christi cum omnibus uobis: amen. Ei autem qui potens est uos confirmare iuxta euangelium meum, & prædicationem iesu christi, secundum reuelationem mysterii temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni dei ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

D vos timotheus adiutor meus & lucius & iason & sosipater cognati mei. Saluto uos ego tertius qui scripsi epistolam in domino. Salutat uos erastus hospes meus & uniuerſa ecclesia.

Quia bona est obedientia, sed si rationalis sit: & ideo uolo uos sapientes esse in bono, ut malum nesciatis, sub pedibus innocentium deponatis inimicum. Ita enim dedit nobis dominus potestatem calcandi super scorpiones atque serpentes, & omnem uirtutem inimici: id est ne nobis præualeat: & omnibus super eum membris liberis ac solutis ambulare possimus.

e ¶ Salutat uos erastus arcarius ciuitatis & quartus frater. Hic arcarius ex arcario dicit: sicut gentes credentes ex gentibus saepe uocauit, secundum consuetudinem legis quæ abigail, uxorem nabal adhuc appellasset.

f ¶ Gratia domini nostri iesu christi cum omnibus uobis Amen. Hæc est subscriptio manus eius in omnibus epistolis, ut in ea etiam commoneret beneficia christi.

g ¶ Ei autem qui potens est uos confirmare. Signis atque doctrinis. Item hic patris personam monstrat. Descendens autem dicit: manifestatum hunc per scripturas propheticas secundum imperium æterni dei: spiritum sanctum significat. Item infert: Cognitum est soli sapienti deo per christum iesum: cui gloria in sæcula. Hoc loco patrem & filium manifeste loquitur. Quod autem dicit: Cognitum est soli sapienti deo: in communi munere, mysterium significat trinitatem.

h ¶ Iuxta euangelium meum & prædicationem iesu christi. Ut sic uiuatis, quomodo ego christi exemplo & auctoritate gentibus prædicaui.

a Rogo autem uos fratres, ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam uos didicistis faciunt: & declinate ab illis. Huiusmodi enim christo domino nostro non seruiunt, sed suo uentri: & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.

c Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur in uobis: sed uolo uos sapientes esse in bono: & simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanā sub pedibus uestris uelociter, Gratia domini nostri iesu christi, uobiscum. Salutat uos timotheus adiutor meus, & lucius & iason & sosipater, cognati mei. Saluto uos ego tertius qui scripsi epistolam hanc in domino. Salutat uos erastus hospes meus, & uniuerſa ecclesia. Salutat uos erastus arcarius ciuitatis, & quartus frater. Gratia domini nostri iesu christi cum omnibus uobis: amen. Ei autem qui potens est uos confirmare iuxta euangelium meum, & prædicationem iesu christi, secundum reuelationem mysterii temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni dei ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

e gaius hospes meus, & uniuerſa ecclesia. Salutat uos erastus arcarius ciuitatis, & quartus frater. Gratia domini nostri iesu christi cum omnibus uobis: amen. Ei autem qui potens est uos confirmare iuxta euangelium meum, & prædicationem iesu christi, secundum reuelationem mysterii temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni dei

f ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

g potens est uos confirmare iuxta euangelium meum, & prædicationem iesu christi, secundum reuelationem mysterii temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni dei

h ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

i ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

m ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

n ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

o ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

p ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

q ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

r ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

s ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

t ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

u ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

v ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

w ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

x ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

y ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

z ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per iesum christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

reuelationem mysterii. Mysterium de uocatione uniuerſarum gentium in lege diu fuerat occultatum, quod nunc per Paulum euidenter patefactum est euangelium in christo per testimonia prophetarum: quia quauis de gentibus ante multa dixisset, tamen quomodo & in christo unum fieret & iudei, nemo tam aperte cognouerat. Existi- mare enim poterant quosdam ad fidem quasi profelytos ad- mittendos.

k ¶ Temporibus æternis taciti quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum. Descendens autem dicit quid est patefactum.

l ¶ Secundum præceptum æterni dei. Præcepit deus ut omnes gentes obediāt & deum agnoscat, quod futurum quoniam doctus solus ante sciebat, qui solus naturaliter sapiens, sicut naturaliter bonus: cum tamen & homo dicitur bonus: sed nos in institutione boni uel sapientes esse possumus: ille natura. Cui per iesum christum gloria & honor in sæcula sæculorum.

m ¶ Ad obedi- tionem fidei in cunctis gentibus. Spiritus sanctus significat. Item infert: **n** ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

o ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

p ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

q ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

r ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

s ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

t ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

u ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

v ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

w ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

x ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

y ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

z ¶ Cogniti soli sapienti deo per iesum christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum Amen.

Ad Corinthios epistola prima.

Paulus vocatus apostolus

iesu christi per uoluntatem dei & sosthenes frater ecclesie dei, quæ est corinthi: sanctificatis in christo iesu uocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri iesu christi: in omni

COMMENTARIUM IN PRIMAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

Paulus: quod nomen præponit in epistolis, auctoritatis esse noscendum. Item aliter. Paulus apostolus: connectens in epistola fratrum nomina: uel humilitatem suam significat: uel coopatore esse eum apostolicæ prædicationis ostendit.

p ¶ Vocat apostolus iesu christi per uoluntatem dei. Voluntate dei uocat quæ ad fidem, sed sua sponte & suo arbitrio credit: sicut ait in Actibus: Non fui incredulus celesti uisioni.

q ¶ Et sosthenes frater ecclesie dei. Frater, inquit, non apostolus. Huc autem idcirco secum scribentem inducit: quia ex ipsis doctor est: & pro his ualde sollicitus.

r ¶ Quæ est corinthi. Ostendit qui sunt ecclesia dei, sancti scilicet & immaculati: quia ecclesia neque maculam habet neque rugam: & ideo his scribit qui integram adhuc seruabāt, non qui perdidērūt sanctitatem. Nam istos honorat litteris, illos auctoritate commendat.

s ¶ Sanctificatis in christo iesu uocatis sanctis. Per baptismum sanctificatis. Cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri iesu christi. Proprie sacerdotum est inuocare dominum: Quibus dicitur: Sic benedicite filiis Israel, inuocantes nomen meum super illos. Et Psalmista dicit: Et Samuel inter eos qui

E

F

Commætariorum in epistolam ad Romanos finis.

ps. 98. b